

Innhold

Forord	3	4 Skole og høyere utdanning	46
Studieteknikk	5	Utdanning for alle	48
Hvordan kan jeg si det?	9	Hva mener partiene?	48
1 Et land langt mot nord	14	Høyere utdanning	50
<i>Dikt: Nord</i>	14	Studievalg og arbeidsliv	51
Litt om Norge	16	Undervisningsformer	51
Byer og tettsteder	17	<i>Husket ikke så mye</i>	52
Distriktene	18	<i>Studentlivet</i>	52
<i>Bør det bo folk i distriktene?</i>	19	Eksamen	54
<i>17. mai-frokosten</i>	20	<i>Profilen: Niels Henrik Abel</i>	55
Vannkraft	21	5 Arbeidsliv	56
Oljeproduksjonen går ned	22	Johan på jobbintervju	58
<i>Profilen: Sam Eyde</i>	23	<i>Hva ser jeg etter i søknaden?</i>	60
2 Dagligliv	24	<i>Jobbintervjuet</i>	61
Slik lever vi	26	Flat struktur	61
Travle hverdager	27	Effektivitet	61
<i>Novelle: Bussen klokka ni</i>	28	Krav og forventninger	62
<i>Facebook viktigere enn å treffe venner</i>	29	Konsensus	62
<i>Sosiale medier</i>	29	Arbeidsmiljøloven	63
Er informasjonen riktig?	30	Fleksibilitet eller trygghet?	64
Organisert fritid	31	Utfordringer	65
Barn og fritidsaktiviteter	32	Organisasjonene i arbeidslivet	65
<i>Profilen: Marit Bjørgen</i>	33	<i>Profilene: Gerd Kristiansen, Kristin Skogen Lund</i>	67
3 Et flerkulturelt samfunn	34	6 Klima og miljø	68
Samene	36	Avgift i rushtrafikken	70
Undertrykkelse	37	Verden i dag	70
Nye rettigheter	37	<i>Superstormene</i>	71
Tidlig innvandring	38	Fossile energikilder	72
Innvandring i dag	40	Fornybar energi	72
Arbeidsinnvandring	40	Hva kan du og jeg gjøre?	74
Flyktninger og asylsøkere	41	<i>Fløy på brukt matolje</i>	75
<i>Førstegenerasjons nordmann</i>	43	<i>Dikt: Plakat</i>	76
<i>Dikt: Ugledikt III</i>	44	<i>Profilen: Frederic Hauge</i>	77
<i>Profilen: Aili Keskitalo</i>	45	7 Helsa vår	78
		Staten og helsa	80
		Skal du vaksinere barnet ditt?	80

<i>Tapet vi kampen mot resistente bakterier?</i>	82	11 Maktfordelingen	118
Klima og helseproblemer	83	Monarki og demokrati	120
Psykisk helse	84	Storting og regjering	122
<i>Utdrag, roman: Sommeren uten menn</i>	84	Domstolene	123
<i>Profilen: Katti Anker Møller</i>	85	<i>Verdens mest humane fengsel?</i>	126
8 Litt norsk historie	86	<i>Profilen: Inger Louise Valle</i>	127
<i>Norvegr</i>	88	12 Politikk	128
Vikingtida	89	De politiske partiene	130
Handel	89	Venstre-høyre-linje	130
Nye bosettinger	90	Likheter og forskjeller	131
Odin og Tor	90	Politisk innflytelse	132
Kulturell påvirkninger	90	Folket	132
Harald Hårfagre samler Norge?	91	Organisasjonene	133
Norge blir en enhet	92	Lokalt styre	133
Svartedauden	93	Medienes rolle	134
<i>Sagn: Fergemannen og Pesta</i>	93	Begrensninger i ytringsfriheten	134
Følgene av svartedauden	94	<i>Profilen: Einar Gerhardsen</i>	135
Dansketida	95	13 Internasjonale forhold	136
Union med Sverige	96	Krig og fred	138
De sosiale forholdene	96	Antidemokratiske bevegelser	139
De økonomiske forholdene	98	Norsk motstandskamp	139
Norge blir selvstendig	98	Krigen går mot slutten	140
<i>Profilen: Karl Johan</i>	101	<i>Dikt: Austvågøy. Mars 1941</i>	140
9 Nasjonsbyggingen	102	FN	141
Nasjonalromantikken	104	NATO	141
Snø og ski	105	Nobels fredspris	142
Fra ingen til to norske skriftspråk	105	De siste ti fredsprisvinnerne	142
<i>Nynorsk: Orda som bind oss saman</i>	107	Norge og Europa	143
Finnes det nasjonale særtrekk i dag?	108	EU og EØS	143
<i>Profilen: Fridtjof Nansen</i>	109	Schengen-avtalen	144
10 Noen norske kunstnere	110	Dublin-avtalen	144
Edvard Munch	112	Samarbeid i nord	145
Knut Hamsun	114	De nordiske landene	145
<i>Novelle: Ringen</i>	116	Samarbeid med Russland	146
<i>Profilen: Gustav Vigeland</i>	117	Russenorsk	146
		<i>Profilen: Alfred Nobel</i>	147
		Minigrammatikk	148
		Ordlister	158

Hvordan kan jeg si det?

Når man skal lære seg et språk, er det viktig å bruke språket aktivt. I denne boka legges det derfor opp til mange samtaler og diskusjoner. I slike sammenhenger har man behov for å kunne uttrykke visse reaksjoner og meninger.

Også når vi skriver argumenterende tekster, trenger vi å formulere oss på ulike måter. Her har vi samlet noen fraser og uttrykk som kan komme til nytte. Innlesninger finner du på nettsiden til *Her på berget*.

Når jeg vil uttrykke min mening:

å synes	Jeg synes det er bra at barna går i barnehage.
å mene	Jeg mener at man bør reise kollektivt.
mening/en	Min mening er at folk må endre holdningene sine.
etter	Etter min mening er miljøspørsmålet det viktigste.
sikker (på)(at)	Jeg er sikker på at det er riktig.

Når jeg vil høre andres mening:

å synes	Hva synes du? Synes dere at det er logisk?
å mene	Hva mener dere? Hva mener du med det?
å tro	Tror du at det er sant?
ikke sant?	Du er enig, ikke sant? Karakterer er viktig, ikke sant?
å være enig i	Er du enig i det som står i artikkelen?
vel	Du er vel enig med meg?
å fortelle / å si	Fortell hva du mener. Si hva du tror.

Når jeg er enig eller uenig:

å være enig/uenig i (noe) Jeg er enig i at barna skal få karakterer.
Jeg er uenig i konklusjonen.

å være enig med (noen) Jeg er ikke enig med forfatteren i dette.
Jeg er enig med deg.

å være enige/uenige om (noe) Vi blir ikke enige om hva som er best.
Vi ble enige om en løsning.

å ta feil Jeg mener at dere tar feil.

å ha rett (i) Du har rett!
Journalisten har rett i at det er viktig.

riktig Det som står i avisen, er riktig.
Det er ikke en riktig beskrivelse.

feil Beskrivelsen er feil.

sant Det er ikke sant.

tvert imot Jeg mener tvert imot at ...

Når jeg er delvis enig:

ikke helt Jeg er ikke helt enig.

litt Jeg er litt enig med Anna.

men Jeg er enig i hovedpunktet, men vi må også ta hensyn til at ...
Det tror jeg også, men jeg vil gjerne tilføye at ...

kunne Du kan ha rett.

kanskje Du har kanskje rett. Vi må imidlertid ikke glemme at ...

muligens Du har muligens rett, men samtidig må vi ta hensyn til at ...

Når jeg antar noe eller er usikker:

å tro Jeg tror det er best at barna får karakterer.

å anta Jeg antar at det er den beste løsningen.

å regne med	Jeg regner med at tallene er riktige.
nok	Det er nok riktig at dette er et problem for mange.
sikkert	Det blir sikkert bedre i morgen. Det er ikke sikkert at ...
ikke sikker (på om)	Jeg er ikke sikker. Jeg er ikke sikker på om det er riktig.
å være i tvil (om)	Jeg er i tvil om hva som er den beste løsningen.
usikker	Jeg er veldig usikker på hva som er riktig.
Det kan være	Det kan være at det er riktig, men jeg er ikke sikker.
å tvile på	Jeg tviler på at det er riktig løsning.

Når jeg vil modifisere:

kunne	Det kan være nødvendig å ... Dette kan være en grunn til at ...
burde	Vi bør gjøre noe før problemene blir altfor store.
til en viss grad	Til en viss grad skyldes dette at ...
rimelig	Det er rimelig å tro at det de sier, er sant.
visstnok	Han har visstnok aldri møtt dem.
mange, noen, en del	Mange har ment at ... Noen synes at ... I en del tilfeller ser vi at ...

Når jeg ikke har noen klar mening:

å vite (om)	Dette vet jeg ikke nok om. Jeg vet ikke om det er riktig eller galt.
å vite (hva, hvem ...)	Jeg vet ikke hva jeg skal mene om dette. Jeg vet ikke hvem hun er.
å vite (hva, hvem som)	Jeg vet ikke hva som er riktig. Jeg vet ikke hvem som har rett.
å ane	Jeg aner ikke hva vi kan gjøre med det problemet.
å gjøre seg opp en mening	Jeg har ikke gjort meg opp noen mening.

verken – eller Jeg er verken for eller imot dette.
vanskelig Dette er et vanskelig spørsmål.

Når jeg vil framheve eller understreke noe:

å understreke Jeg vil understreke at det er viktig at alle blir hørt.
å legge vekt på Vi bør legge mer vekt på miljøspørsmålet.
viktig Jeg synes det er viktig å peke på at ...
faktisk Jeg synes faktisk at ...
jo Vi må jo gjøre noe!
Dette er jo det eneste fornuftige!
absolutt Jeg er absolutt ikke enig.
helt Du har helt rett.
Dette blir helt galt.

Når jeg har flere argumenter:

For det første ..., for det andre ... For det første er det dyrt, for det andre er det ...
i tillegg Det er usunt, og i tillegg er det dyrt.
dessuten Lønna er god. Dessuten er det et spennende miljø.
for/mot Jeg ser noen argumenter for å bli med i EU, og andre argumenter mot.
et annet poeng Å sykle til jobben er miljøvennlig. Et annet poeng er at det er billig.
å tilføye Du har rett i det du sier, og man kan også tilføye at ...
På den ene siden ..., på den andre siden ... På den ene siden er det bra å gi barna frihet, men på den andre siden trenger de regler.
å oppsummere For å oppsummere det jeg har sagt, ...

Når jeg vil beskrive preferanser og følelser:

å være glad for	Jeg er veldig glad for at du sier det.
å like (godt)	Jeg liker godt å bo i by. Jeg liker best å være med familien.
å ikke like	Jeg liker ikke å jobbe om natta.
å foretrekke	Jeg foretrekker å jobbe i gruppe.
å ville (gjerne)	Jeg vil gjerne finne en jobb. Jeg vil helst jobbe i en barnehage.
fornøyd (med)	Hva er du mest fornøyd med? Jeg er fornøyd med bildene.
å irritere	Det irriterer meg at ...
å fordra	Jeg kan ikke fordra ...

Når jeg sammenlikner:

å sammenlikne	Når du sammenlikner forholdene i 1950 og nå, ...
sammenliknet med	Sammenliknet med Norge er klimaet i Spania deilig.
i forhold til	Problemene er små nå i forhold til under krigen.
komparativ + enn	Det er bedre å bo på et lite sted enn i by.
superlativ	Det er best å bo i hovedstaden.
forskjellig /ulik	Tradisjonene er veldig forskjellige.
forskjell mellom	Det er forskjeller mellom by og land.
forskjell på	Det er for stor forskjell på folk.
annerledes enn	Det er annerledes nå enn før.
lik	Forholdene er nokså like.
samme (som)	Vi har de samme juletradisjonene som dere.
på samme måte som	De lever på samme måte som for hundre år siden.
slik som	De lever slik som besteforeldrene gjorde.
som om	Han snakker som om han var ekspert på området.

1

Et land langt mot nord

Innledning

Norge er en kystnasjon, og omtrent 80 % av befolkningen bor mindre enn 10 km fra havet. Dette kapittelet skal handle om bosetting, distriktspolitikk og naturressurser. Et annet viktig tema er spørsmålet om økonomi, nå som oljealderen ser ut til å gå mot slutten.

en ^{key} Nøkkelord

- distriktspolitikk
- kystfiske, havfiske og oppdrett av fisk
- landsbygda og tettsteder ^{towns}
- vannkraft og tømmereksport
- olje- og gassproduksjon
- Oljefondet og handlingsregelen ^{基金 法规}

1/1

DIKT

Nord

Se oftere mot nord.
Gå mot vinden, du får rødere kinn.
Finn den ulendte stien. Hold den.
Den er kortere.
Nord er best.
Vinterens flammehimmel
sommernattens solmirakel.
Gå mot vinden. Klyv berg.
Se mot nord.
Oftere.
Det er langt dette landet.
Det meste er nord.

Rolf Jacobsen, fra *Nattåpent* (1985)

Turismen betyr mye, særlig for folk i distriktene, og i enkelte regioner arbeider opptil 20 % av de sysselsatte i reiselivsnæringen. En annen viktig næringsvei er fiske, både kystfiske, havfiske og oppdrett av fisk. I dag er Norge en av verdens største eksportører av oppdrettslaks, og fisk er Norges viktigste eksportartikkel etter gass og olje.

1 Et land langt mot nord

- 1 Hva synes dere om klimaet i Norge? Hvilken årstid liker dere best?
- 2 Hvordan er klimaet i andre land dere kjenner?

Golfstrømmen gir milde vintrer langs kysten, men ikke alltid! Her fra Tromsø.

Litt om Norge 1/2

«*Det er langt dette landet*», skriver dikteren Rolf Jacobsen. Det har han rett i. Med alle fjordene og øyene er kystlinjen 100 915 kilometer. Bare Canada har en lengre kystlinje. Norge er også et ganske stort land. Når Svalbard er regnet med, er det faktisk det sjette største i Europa. Likevel er det ikke mer enn litt over 5 millioner innbyggere her. Omtrent 70 % av landet er fjell og områder som ikke kan dyrkes. Resten er stort sett skog. Bare 3 % av landet er dyrkbar mark.

Noen har ment at det egentlig ikke burde bo folk her, men takket være Golfstrømmen er klimaet slett ikke så ille. Golfstrømmen er en havstrøm som fører varmt vann fra områdene rundt ekvator nordover langs norskekysten. (Se kart foran i boka.) Dette resulterer i milde vintrer ved kysten, der temperaturen kan være 20 til 30 grader høyere enn på samme breddegrad andre steder i verden.

Byer og tettsteder 1/3

Over 80 % av befolkningen i Norge bor i byer og tettsteder, og de fleste byene ligger ved kysten. De vokste opprinnelig fram der det var næringsgrunnlag, og der det gikk vei eller man kunne komme fram med båt.

Bergen er et godt eksempel. Fram til 1830 var Bergen Norges største by. Det var en sjøfarts- og handelsby med kontakter til resten av Europa. Byen importerte korn, vin og klær, og hit seilte nordlendingene med fisk som de solgte eller byttet med korn og andre nødvendige varer. Fra Bergen ble fisken eksportert til andre land i Europa.

Bergen er en gammel sjøfartsby.

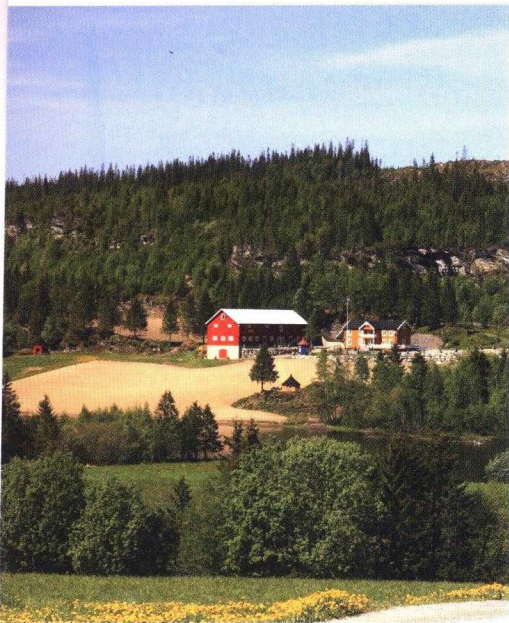

Longyearbyen er administrasjonssenter på Svalbard.

? Hva vet dere om ...?

Hva vet dere om Svalbard?
Hvordan er naturen der?
Hva lever folk av?

1 Et land langt mot nord

Mjøsundbrua skulle redde øykommunen lbestad i Sør-Troms fra fraflytting, men slik gikk det ikke. Etter at den kom i 1994, har én av tre innbyggere forlatt lbestad. Foto: Linda Reinholdtsen, NRK.

Distriktene 1/4

Selv om de fleste bor i byer og tettsteder, sier de politiske partiene at de ønsker å bevare en desentralisert bosetting.

Landsbygda i Norge skiller seg fra den vi finner i mange andre land. I stedet for små landsbyer som er vanlige mange steder i Europa, ser vi her i landet bygder med hus og gårder som ofte ligger et godt stykke fra hverandre. Norske gårdsbruk er små i internasjonal sammenheng, men de fleste bøndene har helt siden 1700-tallet eid jorda og gården de bor på. Klimaet og topografien i landet er imidlertid ganske utfordrende for jordbruket, og bøndene er avhengige av økonomisk støtte for å klare seg. Selv om det er uenighet om hvor stor denne støtten skal være, mener politikerne at et slikt tilskudd er nødvendig dersom folk skal kunne leve og bo i distriktene.

En god distriktspolitikk forutsetter at det bevilges penger til vei- og jernbaneprosjekter. Det inkluderer lange tunneler gjennom fjellene og broer over fjordene og ut til øyene. Ikke alle er enige i dagens distriktspolitikk. Noen mener at denne politikken blir for dyr og hevder at folk uansett vil flytte fra småstedene i distriktene. De mener at man i større grad bør prioritere veinett og togtrafikk i de store byene.

1/5

Bør det bo folk i distriktene?

Synnøve

for 1 time siden

Bør det bo folk i distriktene? Ja, selvfølgelig bør det det – og på dette området har norske politikere vært flinkere enn svenske. Den svenske landsbygda er jo snart avfolket! I Norge heter det at vi skal ta «hele landet i bruk». Ressursene ligger i jorda og i havet, og dem skal vi bruke.

Realisten

for 45 minutter siden

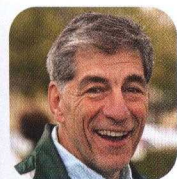
Ikke alle kan bli bonde eller fisker, Synnøve. Unge folk flytter fordi det ikke er arbeid å få i ei lita bygd. Tilbake sitter de eldre og de som går på trygd, fordi de ikke får seg arbeid. Nei, nå må politikerne skjønne at vi ikke kan holde liv i alle småstedene. Verden forandrer seg.

Trude

for 30 minutter siden

10 milliarder til en tunnel på Vestlandet som 100 personer har nytte av, eller 10 milliarder til en T-banetunnel i Oslo som brukes av 100 000 hver dag? Hva tror dere politikerne velger? Tunnelen på Vestlandet, selvfølgelig. Hvor er logikken?

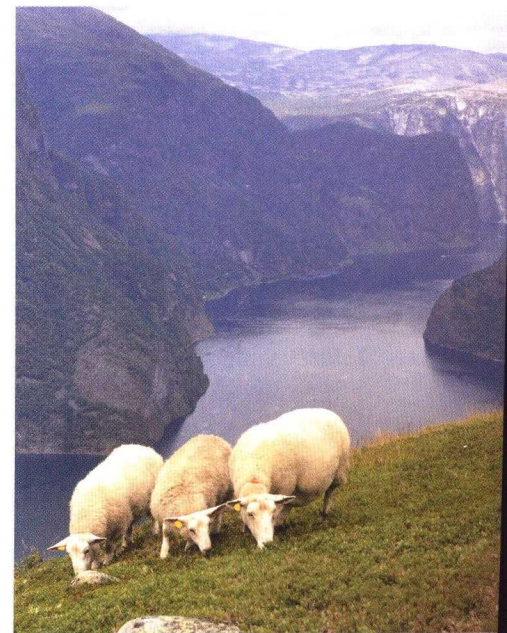
Kjartan

for 5 minutter siden

Hvor er logikken, spør du? Mens bilistene i Oslo skal ha stadig flere og bredere veier for å komme seg på jobb, må vogntogene som frakter sjømat fra kysten, kjøre på smale og trafikkfarlige veier for å få levert varene. Bygg ut veiene og tunnelene i Distrikts-Norge nå!

- 1 Hvor vil dere helst bo? I en by eller på et mindre sted på landet? Hvor bodde dere før dere kom til Norge?
- 2 Se på nettdebatten. Hvem har de beste argumentene? Er det riktig å satse på en desentralisert bosetting, eller bør pengene brukes på veier og kollektivtilbud i og rundt de store byene?
- 3 Hvordan er transportforholdene der dere bor? Er det lett eller vanskelig å reise fra sted til sted? Lite eller mye kø?

1 Et land langt mot nord

TIL
FRA

17. mai-frokosten den norske bonden

Nå er det snart tid for å feire landet vi bor i. Landet med høye fjell og lange daler. Landet der vi kan boltre oss i ren og frisk natur. Der vi har fått muligheten til å bringe frem norsk kjøtt av beste kvalitet. Der den naturlige gode smaken blir til. Vi gleder oss til dagen vi skal feire alt landet vårt har å by på, og vi gleder oss til å starte den med vår fineste roastbiff på nybakt brød.

Gratulerer med dagen som kommer!

- 1 Hva slags tekst er dette? Hva handler den om? Hva synes dere om den?
- 2 Strek under «pluss-ord», det vil si ord som skal påvirke oss som leser den, på en positiv måte. Hvem er avsenderen av teksten?

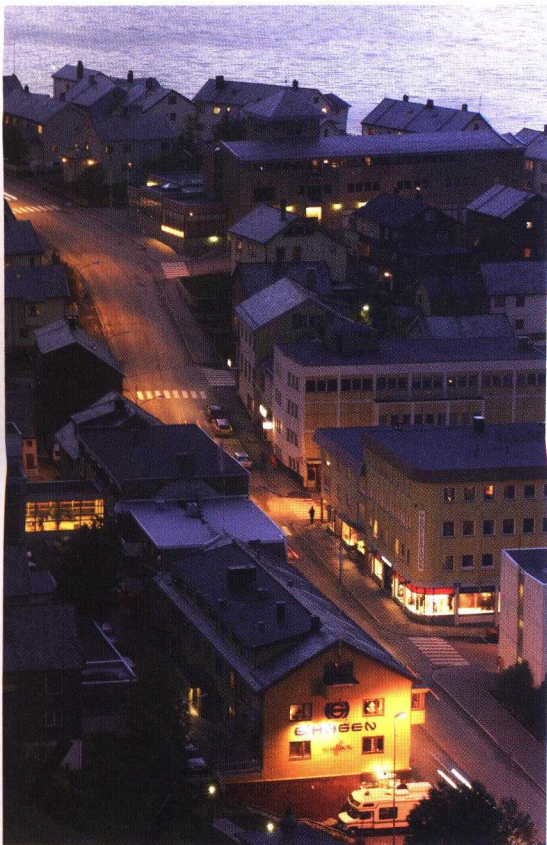

Vannkraft

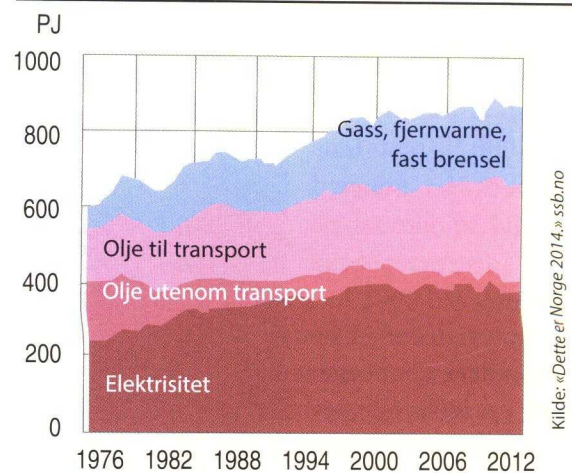
1/6

Vannkraften har hatt stor betydning for Norge, og vi finner mange byer og tettsteder i nærheten av elvene. Vannkraften har blant annet gitt energi til sagbrukene rundt omkring i landet. Norge har mye skog, særlig gran og furu, og i eldre tider ble tømmeret fraktet på elvene og fram til sagbrukene. Her ble det saget opp og solgt til andre land. Før 1800 var tømmer og trelast Norges viktigste eksportartikkel.

Også i dag betyr vannkraften mye. Nesten 50 % av energiforbruket kommer fra elektrisitet basert på vannkraft (se figur under). Dette har gitt stabile og lave strømpriser. Den norske kraftkrevende industrien, som Hydro, Yara og Elkem, har dermed hatt store fordeler sammenliknet med industrien i andre land.

Energibruk fordelt på energitype¹. Petajoule

¹ Unntatt energisektorene og utenriks sjøfart.

Den første byen i Nord-Europa som fikk elektrisk gatebelysning, var Hammerfest i Finnmark. Det skjedde i 1891. Byen har en lang historie med handel, ishavsfangst og fiske. Utenfor byen ligger i dag et anlegg der gass føres i land.

Oljeproduksjonen går ned

Olje- og gassproduksjonen har vært med på å gjøre Norge til et av verdens rikeste land, men nå er det meste tatt ut av eksisterende oljefelt og produksjonen er redusert. Den er faktisk halvert fra år 2000 til i dag. Samtidig har oljeprisen falt, og av den grunn er det ulike meninger om det er lønnsomt å starte utbygging av nye olje- og gassfelt.

Ut fra miljøhensyn er det i alle fall ikke lønnsomt, mener mange. Spesielt er følelsene sterke når det gjelder planer om boring utenfor Lofoten, Vesterålen og Senja. Her kan konsekvensene for miljøet bli store ved eventuelle oljeutslipp.

For at også kommende generasjoner skal ha glede av oljeinntektene, ble Statens pensjonsfond utland (populært kalt *Oljefondet*) etablert i 1990. Selv om dette fondet gir en viss økonomisk trygghet, trenger landet flere bein å stå på. Vi må bli flinkere til å konkurrere med industrien i andre land, sier politikerne. Det er ikke så lett i et land med høy timebetaling, og noen mener derfor at reallønna må ned i årene som kommer.

Hva vet dere om ...?

- Hvorfor er motstanden mot oljeleting utenfor Lofoten, Vesterålen og Senja så stor?

- Forskerne mener at en femtedel av verdens uoppdagede olje- og gassressurser ligger nord for polarsirkelen. Bør man sette i gang oljeboring her?
- Hvilke fordeler og ulemper har oljen som energikilde?

Oljefondet

En stor del av statens inntekter fra oljevirkomheten er plassert i Oljefondet. Fondet investerer og tjener penger ved å plassere oljeinntektene i utenlandsk næringsvirksomhet, aksjer og eiendommer. Politikerne er stort sett enige om å følge en regel som sier at man ikke bruker mer enn 4 % av fondet i statsbudsjettet. Det tilsvarer det man forventer at Oljefondet årlig vil tjene på investeringene sine. Denne regelen kalles for *handlingsregelen*.

Profilen

Sam (Samuel) Eyde (1866–1940) var norsk ingeniør og industriherre. Innsatsen hans var vesentlig for etableringen av Norsk Hydro, som i dag er en av Norges største bedrifter.

Sam Eyde vokste opp i sørlandsbyen Arendal, der faren var skipsreder. Han valgte imidlertid ikke å følge i farens fotspor, men utdannet seg i stedet til ingeniør i Tyskland. Der var han med på å bygge jernbaner og kanaler.

Senere opprettet han sitt eget ingeniørkontor i Norge.

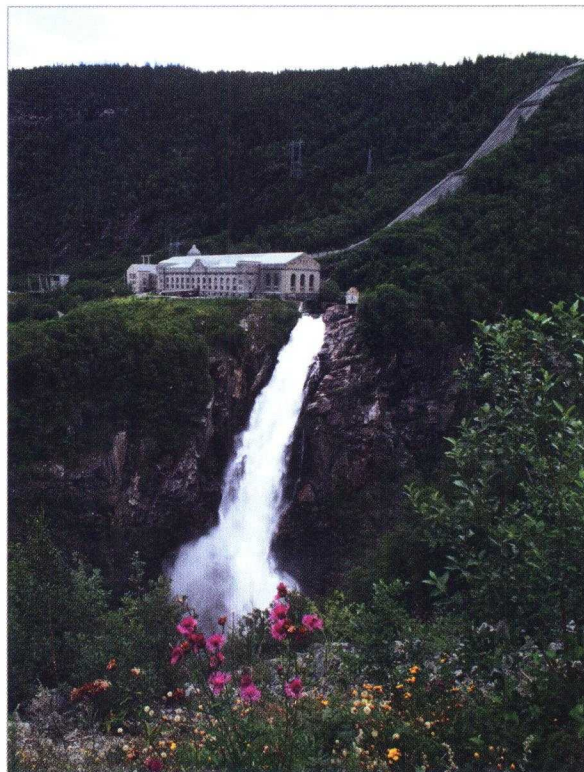
Sam Eyde er, sammen med vitenskapsmannen Kristian Birkeland, først og fremst kjent for å utvikle en teknologi som gjorde det mulig å produsere salpeter eller kunstgjødsel. For å få til det trengte man store mengder med elektrisk kraft. Det kunne man få fra de store fossene, og Eyde skaffet seg kontroll over flere av dem. En av dem var fossen på Rjukan.

Rjukan ligger øverst i Telemark. På begynnelsen av 1900-tallet bodde det

cirka 350 mennesker der. Stedet var et kjent turistmål fordi det hadde en av Norges største og mest imponerende fossar. Hit kom altså ingeniøren Sam Eyde. Han og andre investorer kjøpte fossen

og la den i rør. På den måten kunne den gi elektrisk kraft til salpeterproduksjonen. Det ble bygd fabrikk og boliger til arbeiderne, og i 1920 var Rjukan blitt et industristed med 12 000 innbyggere. I 2015 kom stedet med på UNESCOs verdensarvliste.

I 1905 ble salpeterbedriften Norsk Hydro etablert, med Sam Eyde som konsernsjef. I dag er Norsk Hydro et globalt aluminiumsselskap og en av Norges største bedrifter. Selskapet driver virksomhet i mer enn 50 land og har 13 000 ansatte.

Kraftstasjonen på Rjukan ble bygd i 1911.

2

Dagligliv

Innledning

I internasjonale undersøkelser av hvor bra det er å leve i et land, skårer Norge ofte høyt. Vi har høy sysselsetting og gode velferdsordninger, og de fleste sier at de har det godt. I dette kapittelet skal vi se på hvordan dagliglivet er for folk flest.

Norge ligger helt på topp i bruk av elektroniske hjelpemidler. De fleste er medlem av et sosialt nettsamfunn, og for mange er Internett den viktigste kilden til informasjon. Hva gjør det med oss og vårt forhold til verden?

Nøkkelord

- bolig
- husholdninger
- tidsklemma
- foreldrepenger
- Internett
- kildekritikk
- fritid

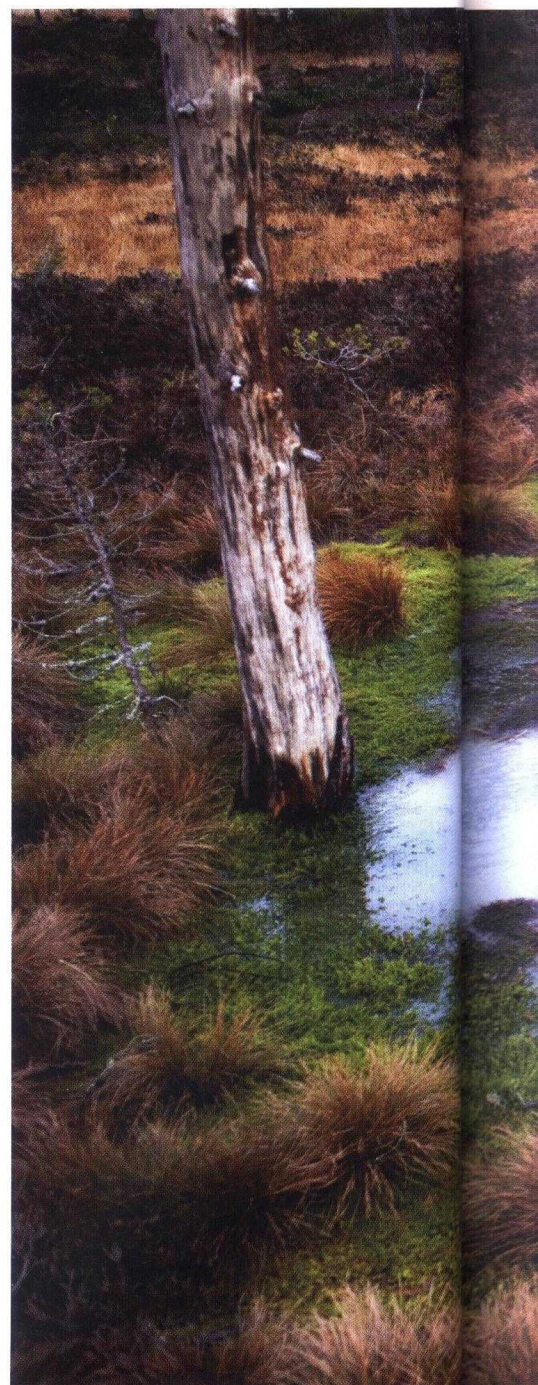

Det er to varige gaver vi kan gi barna våre. Den ene er røtter, og den andre er vinger.

William Hodding Carter jr.

Å fortjene sine barns respekt er i virkeligheten foreldres største plikt.

Sigrød Undset

«Vi stjeler barndommen fra barna», sier en forsker. De fleste er enige om at det er bra for barn å være ute med venner og leke på egen hånd. Da utvikler de seg best. Men i stedet ser vi at barna mer og mer driver med organiserte aktiviteter eller er opptatt av dataspill og sosiale medier.

Slik lever vi

Husholdning

I statistikken defineres en husholdning som «personer som er fast bosatt i samme bolig».

I kapittel 1 så vi at befolkningstettheten i Norge er lav. Spredt bosetting gjør at det mange steder er mulig å bygge sin egen bolig. Over halvparten av oss bor faktisk i enebolig. Også rekkehus og tomannsbolig er populære hustyper. Det er bare litt over en femtedel av boligene som er blokkleiligheter. Men denne andelen øker etter hvert som flere og flere flytter til sentrale strøk.

Norske ungdommer flytter tidlig hjemmefra. Noen må flytte fra hjemstedet for å få utdanning eller jobb. Men også de som *kan* bo hos foreldrene, flytter i stor grad ut og bor for seg selv. Halvparten av landets 19-åringer har flyttet hjemmefra. Mange bor alene. Nesten 40 % av alle husholdninger i landet består faktisk bare av én person. I tillegg til ungdommer dreier det seg om aleneboende voksne enslige eller fraskilte, samt en god del eldre enker og enkemenn. De fleste eldre bor i egen bolig, og i og med at kvinner lever lenger enn menn, er det mange eldre kvinner som bor for seg selv.

	Kvinner	Menn
Forventet levealder	84,1	80,0
Alder for første ekteskap	31,1	34,0
Alder for første barn	28,6	31,3

Per 1. januar 2015, ssb.no

Sammenlikn bo- og familieforhold med land dere kjenner.

- Mange unge flytter tidlig hjemmefra. Hvordan er det i andre land dere kjenner?
- Hva slags erfaringer har dere selv?
- Hvordan lever de eldre vanligvis i andre land dere kjenner?

Travle hverdager

Flertallet av voksne kvinner og menn er i jobb (83 % av mennene og 77 % av kvinnene). For småbarnsfamilier kan hverdagen bli slitsom. «Tidsklemma» er et nokså nytt ord som beskriver den følelsen av stress som folk i dag kan oppleve fordi de ikke rekker alt de gjerne vil gjøre. Likevel er det relativt få som ansetter noen for å hjelpe til med husarbeid eller barnepass. Det vanlige er at de voksne deler ansvaret for barnepass og husarbeid, og på den måten klarer de å få det til å gå rundt.

Staten har innført flere ordninger som skal gjøre det mulig å kombinere jobb og omsorg for barn. Når begge foreldrene er i jobb, kan de få lønnet permisjon i omtrent ett år i forbindelse med fødsel. Dette kalles *foreldrepenger*. En viss del av utbetalingen er forbeholdt mor, en viss del er forbeholdt far, såkalt *mødrekvote* og *fedrekvote*. Mesteparten av permisjonstida kan foreldrene selv velge hvordan de vil fordele. I tillegg har barnet rett til barnehageplass fra høsten etter at det fyller ett år.

En annen fordel er at arbeidstida er relativt kort her i landet. Det gjør det enklere å kombinere arbeids- og familieliv og også få tid til andre aktiviteter.

I og for seg har jeg ingen ting imot å stå opp.

Det er det at man skal begynne dagen med det – som jeg synes er så urimelig.

Fredrik Stabel

Enig eller uenig?

- 1 For barna er det best å være hjemme når de er små.
- 2 Pappaen bør få halvparten av foreldrepengene, slik at han og barnet får god kontakt.
- 3 Barn må få utvikle seg mest mulig fritt uten påvirkning fra foreldrene.

Bussen klokka ni

Han satt i den samme stolen. Det var over et år siden jeg hadde sett ham, men det kunne like gjerne vært for en time siden. Bare avisa han leste i var ny.

– Er du der, sa han, i en tone som om jeg hadde vært nede og kjøpt melk. Han fortsatte å lese i avisa. Det var en artikkel om testing av nye biler som opptok ham. Han ga seg god tid med lesinga, det virka nesten som om han hadde glømt at jeg var til stede. Men det hadde han ikke, for etter en stund spurte han om jeg ville ha kaffe.

Det var den samme gamle kaffekjelen og de samme koppene. Jeg kjente at jeg ikke savna

noe av dette.

– Jeg har aldri skjønt noe av denne reisinga di, sa han. Det hadde han ikke behøvd å si, jeg visste det.

– Det var en gang jeg ønska at du gjorde

det. Jeg angra idet jeg sa det. Jeg visste at det ikke hadde noen hensikt. Han svarte heller ikke på det, bare spurte om jeg ville ha mer kaffe.

– Savner du henne?

Jeg var sint på meg sjøl. Mine replikker lå langt utafor grensene for våre samtaler. Til min forbauselse svarte han.

– Jeg har jobben og jeg har huset å holde

orden på. Det er nok å gjøre. I grunnen merker jeg ikke særlig forskjell.

Jeg hadde ingen problemer med å tru på ham. Vi blei sittende og se TV utover kvelden. Seinere henta han sengetøy, og jeg redde opp på sofaen.

Jeg våkna til kaffelukta. Jeg blei liggende og lytte, det var lyder fra en annen tid ute på kjøkkenet. Jeg sto opp og gikk ut til frokostbordet. Det var som det hadde vært. Så vidt jeg kunne se mangla ingen av de vante pålegga.

– Jeg tar bussen klokka ni.

Jeg veit ikke hva slags reaksjon jeg hadde venta, men det kom ingen. Han skjenka i mer kaffe og tente seg en røyk. Seinere, da jeg hadde pakka veska og sto ute i gangen, kom han og tok meg i handa.

– Det var fint å se deg, sa han.

Spørsmål til «Bussen klokka ni»

- 1 Hvem er *han* og *jeg* i denne teksten?
- 2 Hva får vi vite, og hva får vi ikke vite om dem?
- 3 Hva slags sivilstatus tror dere *han* har?
- 4 Hvordan vil du beskrive forholdet mellom de to?
- 5 Hva snakker de om, og hva snakker de ikke om?
- 6 Hvordan vil du tolke slutten?
- 7 Hvordan vil du beskrive språket i denne novellen?
- 8 Er det noe du vil kommentere som du synes er fint, merkelig, fremmed eller gjenkjennelig i denne novellen?

Facebook viktigere enn å treffe venner

1/11

I en ny undersøkelse blant unge svarer mer enn en fjerdedel at det er viktigere å være oppdatert på Facebook enn å treffe venner.

Tweet 0 Anbefal Del 0

Undersøkelsen, som er foretatt av IT-selskapet Cisco, viser at mange unge ser på Internett som like viktig som mat og tak over hodet. Over halvparten svarer at de ikke kan leve uten Internett, og at Internett er en integrert del av livet deres. To av tre ville valgt Internett framfor å eie en bil, mens to av fem svarer at Internett er viktigere enn dating, omgang med venner og musikk. Mer enn én av fire studenter mener det er viktigere å være oppdatert på Facebook enn festing, dating, musikk eller fysisk omgang med venner. Spørreundersøkelsen er foretatt blant 3000 studenter og unge under 30 år i 13 land.

Sosiale medier

1/12

Tweet 0 Anbefal Del 0

Stadig mer av tida vår brukes på nettet. Det kan virke som et lite sosialt liv, men mange av brukerne påstår tvert imot at de er blitt mer sosiale, og at det er blitt mye enklere å holde kontakt med venner og familie. Ved hjelp av nettet kan de prate med mange samtidig, i stedet for å møte dem én og én. I tillegg får man anledning til å presentere seg slik man selv vil, med lekre bilder og tekster som «Gjett hvor jeg sitter og nyter sola nå?». Ingenting er bedre for selvfølelsen!

Dessverre er Internett også en arena for mobbing og trakassering, ikke minst blant barn og unge. Men også voksne som uttaler seg om kontroversielle emner, får merke at anonyme trusler kan bli en del av hverdagen.

Livet er et annet sted.

- Hva bruker dere nettet til? Hva liker dere best ved nettet?
- Har dere noen negative erfaringer?
- Bør det være mer sensur av stoff på nettet?
- Hvilken plass tror dere sosiale og digitale medier vil få i framtida?
- Får nettbruken følger for det sosiale livet?

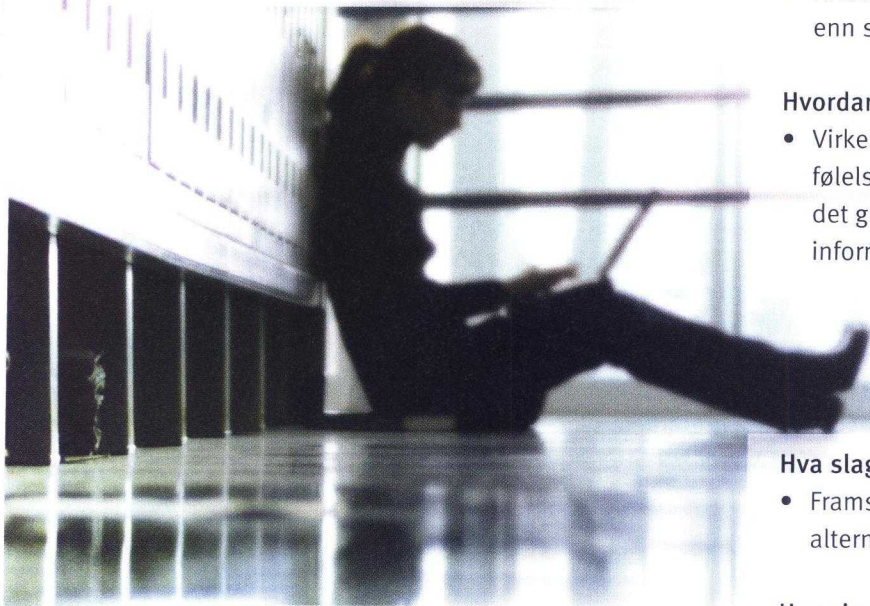
Enig eller uenig?

- 1 Snart mister folk evnen til å snakke sammen – de bare oppdaterer status og legger ut bilder!
- 2 Det er unødvendig for skoleelevne å pugge lærebøker. All informasjon finnes på nettet.
- 3 Det er fullt mulig å leve uten Internett.

1/13 Er informasjonen riktig?

Mange nettsider blir redigert og kvalitetssikret, men det er likevel ingen mangel på usensurerte meninger, og både foto, statistikker og informasjonstekster kan lett manipuleres.

Vi må selvfølgelig være kritiske uansett hva slags medier vi bruker. Her er en liste over spørsmål vi kan stille oss før vi godtar den informasjonen vi finner:

Kildekritikk

Hvordan ser nettsiden ut?

- Er den datert? Finnes det muligheter for å ta kontakt med dem som står bak?
- Blir det henvist til andre kilder?
- Hvis nettsiden er uten kontaktmuligheter og uten referanser til andre kilder, er det grunn til å være skeptisk til informasjonen.

Hva er hensikten med nettsiden?

- Tilbyr den nøytral informasjon eller underholdning? Eller kan hensikten være å påvirke leseren med propaganda? Inneholder siden skjult reklame? Vil avsenderen selge noe?

Hvem står bak?

- Er nettsiden publisert av en offentlig myndighet, en organisasjon eller et firma? Er det en privatperson som har greie på saken, eller en "synser"?
- Anonyme tekster er vanligvis mindre til å stole på enn sider med en avsender.

Hvordan er språket?

- Virker språket nøkternt, eller er det preget av følelser? Er nettsiden preget av sterke følelser, er det grunn til å tvile på at den gir objektiv informasjon.

Hva slags informasjon gir nettsiden?

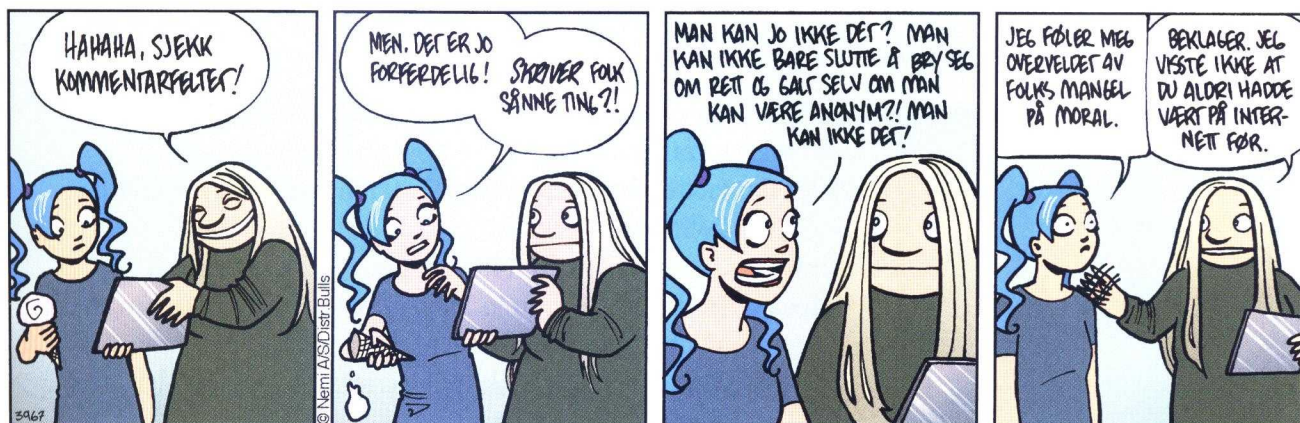
- Framstilles bare én side av saken, eller får man alternative meninger og teorier?

Hva sier andre kilder?

- Sjekk informasjonen i andre kilder. Bruk leksikon. Se hva etablerte nettsteder sier om det samme emnet.

- Hva gjør dere for å sjekke innholdet i det dere finner på nettet?

Nemi@Lise Myhre/Distr.nemi.no

Organisert fritid 1/14

Tidligere var det vanlig at barna lekte ute på egen hånd og aktiviserte seg selv sammen med andre barn i nabolaget. Nå er fritida mer organisert for de fleste. Fotball, svømming, musikk osv. foregår i klubber og lag. Mange, både barn og voksne, er medlemmer av ulike organisasjoner. Flest medlemmer er det i idrettsforeninger.

Selv om mange av klubbene får statlig støtte, er de som regel avhengige av frivillig innsats fra medlemmene. For foreldre kan det bety at de må stille opp både om ettermiddagene og i helgene. Noen bidrar som trenere eller instruktører, andre er med på å arrangere løppemarked eller dugnader. Det kan være travelt, og noen synes det blir for krevende. Men for mange er det en positiv opplevelse. De gjør ting sammen med barna sine, og de blir kjent med vennene deres og med andre foreldre i lokalmiljøet.

- Hva liker dere best å gjøre i fritida?
- Hvilke organiserte og uorganiserte fritidsaktiviteter kan man drive med der dere bor nå?
- Hva gjorde dere i fritida før dere kom hit?
- Hva slags sport og idrett er populær der dere vokste opp?

Sport og idrett
Disse ordene brukes ofte om hverandre som synonymmer.
Sport er en fellesbetegnelse på mange slags fysiske aktiviteter, både organisert og på hobbybasis.
Idrett brukes nå gjerne om sport som drives etter bestemte regler og er organisert.

Barn og fritidsaktiviteter

Fritid er den tida i løpet av døgnet da vi ikke arbeider, sover, spiser eller har bestemte plikter.

- Frode: Nå er det lenge siden jeg har sett Katarina på håndballtreningen.
- Helena: Ja, hun har sluttet. Jeg vil at hun skal satse for fullt på fiolinspillingen.
- Frode: Å? Jeg trodde hun likte seg godt på håndballen?
- Helena: Ja, det gjorde hun jo, men jeg er redd for at treningen skal gå utover fiolinspillingen.
- Frode: Men savner hun ikke alle vennene på håndballen? Det er jo så trivelig miljø der.
- Helena: Jo, hun gjør vel det. Men hun skjønner at hun ikke kan holde på med så mange ting samtidig. Satses Anette på håndballen?
- Frode: Satses og satses Hun er interessert i så mye. Nå spiller hun i korpset ved siden av håndballen. Dessuten snakker hun om å begynne med hockey.
- Helena: Synes du ikke det blir for mye?
- Frode: Vel, det kan bli i meste laget for oss foreldre innimellom. Men jeg synes det er viktig at ungene har interesser, og at de har venner i ulike miljøer.
- Helena: Men hvis man skal bli god i noe, gjelder det å begynne tidlig. Da må man satse for fullt på det området der man har ambisjoner.
- Frode: Jeg tror det kan være like lurt å prøve mange ting. Det er sunt med allsidige interesser, og de skal jo ikke akkurat bli verdensmestre!

- Gi et referat av Helenas meninger. Hva legger hun vekt på?
- Gi et referat av Frodes meninger. Hva legger han vekt på?
- Hvem er dere mest enig med?
- Bør foreldrene styre barnas bruk av fritida? Hvor mye bør barna selv bestemme?

Profilen

Marit Bjørgen (født 1980) har flere ganger blitt kåret til Norges beste langrennsløper og er et forbilde for mange sportsinteresserte. I 2011 ble hun av AIPS (Den internasjonale sportspresseorganisasjonen) kåret til verdens beste kvinnelige utøver.

Marit Bjørgen har deltatt i skikonkurranser siden hun var sju år, og hun har vunnet svært mange av dem. Ingen har så mange VM-medaljer i langrenn som henne, og ingen annen kvinne har vunnet så mye i vinter-OL. I 2015 vant hun også Tour de Ski for første gang, 34 år gammel.

Marit Bjørgen er et forbilde for mange, også for lagvenninnene som kjemper mot henne i konkurranser. – *Hun er «hel ved» og har støttet oss hele veien*, sier de. Selv sier hun at hun håper hun har vært en inspirasjon, ikke bare for dem som vil bli gode på ski, men for alle som vil oppnå noe.

I barne- og ungdomsårene drev hun med flere slags idretter, både ski, fotball og håndball. Hun

vokste opp i ei bygd i Sør-Trøndelag med 200–300 innbyggere. Foreldrene var bønder, og Marit måtte tidlig hjelpe til på gården. Hun hadde skogen som nærmeste nabo og likte å ta lange skiturur. – *Men det var ingen som tvang meg. Jeg fikk lov til å gå opp veien selv og hadde det utrolig artig, samtidig som jeg hadde foreldre som støttet meg.*

Som idrettsutøver trener hun mye, og hun er ikke i tvil om at hardt arbeid er viktigere enn talent. – *Det er 80 prosent trening, 10 prosent talent og 10 prosent flaks*, mener hun. – *Alt er mulig, bare man har drømmer og jobber hardt.*

3

Et flerkulturelt samfunn

Innledning

Opp gjennom historien har det kommet nye innvandrergrupper til Norge. I våre dager kommer det innvandrere fra mange land for å søke arbeid her. Det kommer også en god del flyktninger og asylsøkere. En viktig utfordring i framtida er å sørge for at disse nye gruppene skal finne seg til rette og bli inkludert i samfunnet.

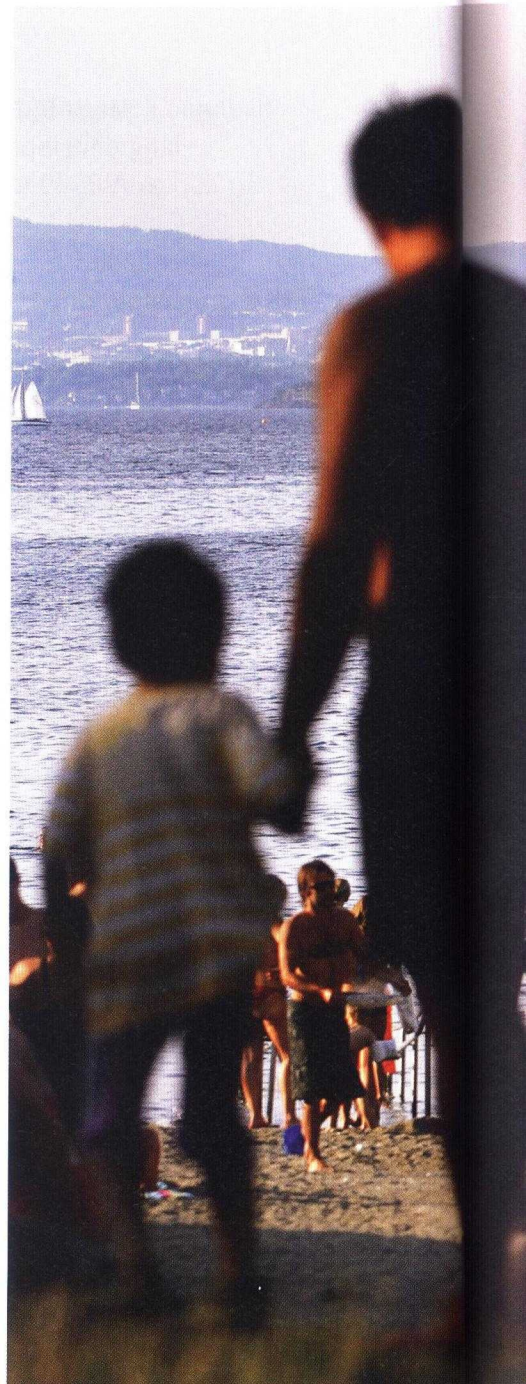

Den sikreste vei frem mot å få leve slik som vi ønsker, er at vi innrømmer andre samme rett.

Aksel Sandemose

Nøkkelord

- urfolk og minoriteter
- undertrykkelse
- fornorskningpolitikk
- rettigheter
- hanseatene
- arbeidsinnvandring
- flyktninger
- asyl
- integrering

Samene

Samene lever i de nordlige delene av Norge, Sverige, Finland og Russland. Man vet ikke mye om forhistorien deres, men forskerne er enige om at samene for over to tusen år siden utgjorde en egen folkegruppe som skilte seg fra resten av befolkningen i området når det gjaldt språk, religion og levemåte. De samiske språkene er finsk-ugriske og i slekt med finsk, estisk og ungarsk. Samene levde tidligere av jakt, fangst og fiske og alt de kunne finne i naturen. Villrein var en verdifull ressurs, og noen av samene fulgte etter reinen på dens vandringer. Etter hvert begynte de å temme reinen og holde store flokker av reinsdyr. Reineierne flyttet med dyrene til steder der beitet var best.

I dag er det omtrent 3000 samer her i landet som arbeider med reindrift.

Undertrykkelse

Fra 1700-tallet og utover ble samene utsatt for økt press. Kristne misjonærer kom nordover og ville erstatte samenes naturreligion med en pietistisk kristendom. Bønder som kom sørfra, ville eie de områdene som samene tradisjonelt hadde brukt i fellesskap. I 1902 vedtok Stortinget at bare de som kunne snakke norsk, kunne kjøpe jord fra staten. Først i 1965 ble denne loven opphevet.

På 1800-tallet ble samene utsatt for en brutal fornorskningsspolitikk. «En nasjon, ett folk», var mottoet. På skolen fikk ikke samene lov til å bruke sitt eget språk. Mange av barna måtte bo på internatskoler på grunn av store avstander, og heller ikke i fritida fikk de lov til å snakke morsmålet sitt. Den undertrykkende behandlingen førte til at mange samer fornektet bakgrunnen sin og sluttet å bruke det samiske språket. Først i 1959 ble samisk opplæringspråk i skolen.

Nye rettigheter

I 1970-årene møtte samene etter hvert mer forståelse og respekt for sin egenart. Flere samiske organisasjoner arbeidet aktivt for samenes rettigheter, og de norske myndighetene endret etter hvert politikken i retning av å støtte samenes kultur og språk. Samisk er nå anerkjent som offisielt språk i de samiske områdene i nord. Der skal norsk og samisk være likestilt, og samene kan henvende seg til alle offentlige instanser der på sitt eget språk. Lover som angår samiske forhold, skal også oversettes til samisk.

I 1989 fikk samene i Norge sitt eget politiske organ, *Sametinget*. Sametinget behandler politiske spørsmål som angår de samiske områdene. Tinget har ikke besluttsende makt, men regjeringen skal konsultere Sametinget i aktuelle saker.

I dag bor det samer over hele landet, og de arbeider i alle typer yrker. Flest samer bor det i Oslo, men de mest konsentrerte samiske bosettingsområdene finnes i den nordlige delen av landet. Samene har status som urfolk i Norge.

Samenes nasjonaldag

6. februar har vært feiret siden 1993 til minne om det første samiske landsmøtet som ble holdt i Trondheim i 1917.

Det samiske flagget ble formgitt av kunstneren Astrid Båhl, godkjent i 1986.

Sirkelen i flagget symboliserer sola (rødt) og månen (blått). De fire fargene brukes i samedrakten og symboliserer at samene lever i fire land: Norge, Sverige, Finland og Russland.

Sameland/Sápmi

Antall samer i hvert land

Kilde: SSB

Middelalderen

I Europa regner man vanligvis perioden 500–1500 e.Kr. som middelalder.

I Norden omtales ofte middelalderen som perioden mellom 1000 og 1536 e.Kr.

Tidlig innvandring 1/18

De eldste sporene etter menneskelig aktivitet som er funnet her i landet, er noe over 11 000 år gamle. Da gikk den siste istida mot slutten. Isen hadde trukket seg tilbake, og langs hele kysten var det gode forhold for dyr og planter. Snart fulgte menneskene etter.

Fra de tidligste tider har ulike folkegrupper vandret inn i landet, og det har kommet innvandrere fra ulike steder gjennom hele historien. Mange av dem som kom, hadde fagkunnskaper og ekspertise som Norge trengte for å bygge opp landet. I utviklingen av kultur, handel, håndverk og industri her i landet har utlendinger spilt en viktig rolle.

Helt siden middelalderen hadde tyskerne stor innflytelse på utviklingen av handel. Eksport av tørrfisk var viktig for Norge, og Bergen var sentrum for handel med fisk. Denne handelen var av interesse for tyske handelsmenn, de såkalte hanseatene. De hadde en egen organisasjon, Hansaforbundet, som dominerte handelen i Nord-Europa. De fortrengte norske handelsmenn, men de bygde samtidig opp et større marked for norske varer. Hanseatene holdt til i Bergen i mange hundre år.

Da Norge skulle utvikle sin egen industri, var det stort behov for utenlandsk ekspertise. På 1600-tallet ble gruvedriften utviklet – mye ved hjelp av tyske eksperter. Tekstilindustrien på 1800-tallet trengte fagfolk fra Storbritannia. Eksperter fra Sveits bidro til moderniseringen av meieridrift og gårdsbruk.

Norge er et langt og fjellrikt land. Bygging av veier og jernbane krevde mye arbeidskraft, og da strømmet arbeidere fra nabolandene til Norge. I perioder var det lettere å finne arbeid her enn i hjemlandet, og svensker utgjorde en stor del av arbeidsstokken.

Det har også vært stor innvandring fra de nordlige delene av Finland, og i 1875 utgjorde finnene, eller *kvenene* som de ble kalt, nesten en tredjedel av befolkningen i Finnmark. Kvenene ble utsatt for mye av den samme fornorskningen som samene, men noen av dem holder fremdeles på språk og kultur, og kvenene er godkjent som en nasjonal minoritet her i landet.

På 1800-tallet og framover hadde Norge stort behov for anleggsarbeidere som kunne være med på å bygge veier og jernbaner i store deler av landet. Mange svenske arbeidere kom for å arbeide på slike anlegg. Bildet viser bygging av Bergensbanen, 1908.

Urfolk

Urfolk defineres som «folk som har bevart, helt eller delvis, sin tradisjonelle kultur, sine verdier og institusjoner, og som levde i et visst landområde før storsamfunnet overtok det eller staten ble etablert».

Kilde: ILO-konvensjon nr. 169

Nasjonale minoriteter

Med nasjonale minoriteter forstås grupper med lang tilknytning til Norge. Kvener/norskfinner, jøder, skogfinner, rom (sigøynere) og romanifolket/taterne er nasjonale minoriteter i Norge.

Kilde: Regjeringen.no

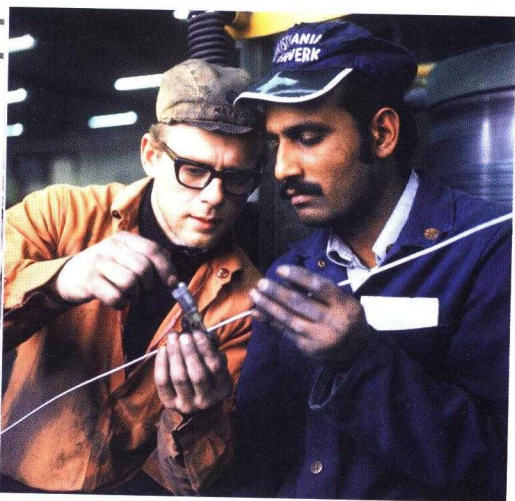
- Fortell om urfolk og minoritetsgrupper i andre land.

3 Et flerkulturelt samfunn

Bryggen i Bergen

Tyskerne har hatt stor innflytelse her i landet. På Bryggen i Bergen hadde hanseatene sitt hovedkontor i Norge. Bygningene som står igjen, er fredet og er et kjent turistmål. I hansatida kom det tyske ord fra handel og håndverk inn i det norske språket. Også mange ting i dagliglivet som fikk innpass i denne tida, ble kjent ved sitt tyske navn. Det gjelder ord som *gaffel, måltid, borger, betale, skomaker, brev, språk, klage, makt, frokost, handel, falsk* og *ganske*.

Metallproduksjon ved Christiania Spigerverk, 1978.

Innvandring i dag

1/19

Arbeidsinnvandring

Fra slutten av 1960-årene økte arbeidsinnvandringen. I norsk arbeidsliv var det stor aktivitet, og det var behov for flere arbeidere. Da kom det arbeidere blant annet fra Pakistan, Tyrkia og Marokko. Da behovet for arbeidskraft ble mindre, ble det innført innvandringsstopp i 1975.

Etter at Norge inngikk en samarbeidsavtale med EU, den såkalte EØS-avtalen (side 144), har innbyggerne i EU-landene adgang til å søke arbeid her. I de siste årene har det derfor kommet mange arbeidsinnvandrere fra andre europeiske land. Norsk økonomi er avhengig av denne innvandringen. Det hadde ikke vært mulig å holde dagens aktivitetsnivå i helsevesenet, servicenæringen eller industrien uten innvandret arbeidskraft.

1/20

Flyktninger og asylsøkere

På verdensbasis har antall flyktninger økt kraftig de siste årene på grunn av konflikter i mange land, og det er en stor utfordring å skaffe hjelp til alle. Hit til landet kommer det hvert år en del flyktninger via FNs høykommissær. Andre kommer til Norge på egen hånd som asylsøkere. De kan også oppnå flyktningstatus og bli innvilget asyl.

En del opplever dessverre problemer med å få seg arbeid. Mange har høy utdanning og gode kvalifikasjoner, men får likevel ikke en relevant jobb. Det er en vanskelig situasjon for den enkelte, og Norge går glipp av viktig arbeidskraft.

I mange land har motstanden mot innvandring økt, og mennesker på flukt opplever at det blir stadig vanskeligere å få godkjent opphold. Hva slags innvandringspolitikk vi skal ha, og hvordan integreringen best kan lykkes, er spørsmål som skaper debatt både blant politikere, i mediene og blant folk flest.

Millioner på flukt

Uholdbare forhold for flyktninger

Verste flyktningkrise siden andre verdenskrig

?

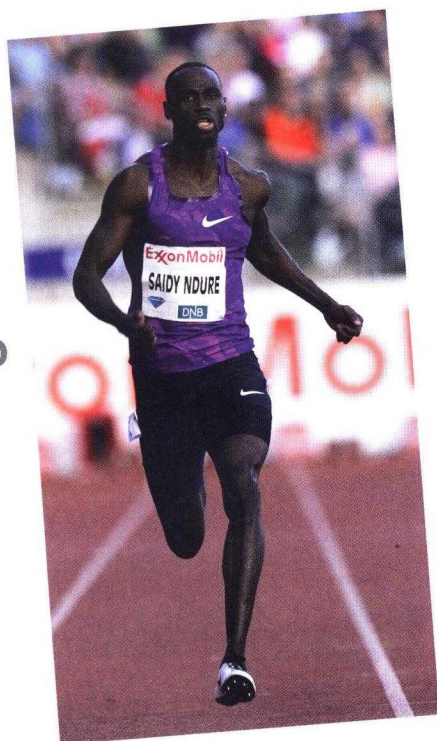
- 1 Sjekk aviser og nett. Hvilke spørsmål som angår arbeidsinnvandring eller asylpolitikk, er aktuelle for tida? Hva slags ulike meninger finnes? Hvem sier hva?
- 2 Hva kan myndigheter og enkeltmennesker gjøre for at integreringen av innvandrere skal bli så god som mulig?
- 3 Hva vet dere om forholdene i andre land når det gjelder innvandring?

■ Asyl

Asyl betyr et fristed, et sted der man kan få beskyttelse mot forfølgelse.

For å få asyl må man bli anerkjent som *flyktning*. Hovedbetingelsen for å bli anerkjent som flyktning er at man har en velbegrunnet frykt for å bli forfulgt på grunn av rase, religion, nasjonalitet, medlemskap i en spesiell sosial gruppe eller på grunn av politisk oppfatning. Personer som av andre grunner står i fare for å bli utsatt for dødsstraff eller tortur hvis de reiser tilbake til hjemlandet, kan også anerkjennes som flyktninger.

Personer som ikke oppfyller betingelsene for asyl, kan få opphold på *humanitært grunnlag* når sterke menneskelige hensyn tilsier det, eller fordi de har en særlig tilknytning til riket.

Når blir en innvandrер norsk?

Dette spørsmålet drøfter Mohammad Usman Rana på neste side. Hans erfaring er at det kan ta generasjoner. Noen blir likevel omtalt som nordmenn ganske raskt. Slik skriver et leksikon om en av våre fremste friidrettsutøvere:

Jaysuma Saidy Ndure, norsk friidrettsutøver (sprinter). Ndure kom til Norge i 2002 og ble norsk statsborger i 2006. Under verdensfinalen (World Athletics Final) i Stuttgart i 2007 vant han 200 m og ble annenmann på 100 m. Tidene (10,06 på 100 m og 19,89 på 200 m) var begge norske rekorder og årets beste europeiske på distansene.

Kilde: Store norske leksikon

Førstegenerasjons nordmann

Debatt

**Mohammad
Usman Rana**
lege og skribent

Aftenposten TVs nylanserte portrettserie #JegErNorsk gir unik innsikt i norske minoritetsungdommers liv. Serien portretterer en variert gruppe unge nordmenn med minoritetsbakgrunn som på ufiltrert vis deler sine innerste tanker om det å være norsk. Eller ikke være norsk.

Kanskje det mest slående øyeblikket i serien er da den reflekterte norsk-pakistanske hipsteren Aon Raza kaller seg selv tredjegerasjons innvandrere. Hvorfor føler han seg ikke som en første- eller andregenerasjons nordmann?

Dette er et spørsmål som er relevant for svært mange med lik bakgrunn som Aon – unge nordmenn som ikke føler seg utenlandske, men heller ikke fullverdig norske. Det er bemerkelsesverdig at denne problemstillingen fremdeles er gjeldende snart 30 år etter at Khalid Hussain skrev den skjellsettende romanen Pakkis om lignende temaer.

Jeg pleier å si at for å bli akseptert som nordmann, må det aller første steget være at man selv føler seg norsk og betrakter Norge som sitt hjemland. Og ikke er engstelig for

norsk patriotisme, å utforske tradisjonell norsk kultur og identifisere seg med norske symboler, som det norske flagget og 17. mai. Derfor er det en utfordring i moskeer i Norge at det siktes til opprinnelsesland som Marokko og Pakistan når man i bønnene refererer til «hjemlandet».

Kontrasten til amerikanske muslimer er betydelig, der opprinnelseslandet nedtones, mens den amerikanske identiteten adopteres og det bes for USA i moskeene.

På den annen side må ikke storsamfunnet definere den norske identiteten så snevert at det ikke er rom for å være norsk på andre måter. Den norske identiteten må være fundert på demokrati, solidaritet, menneskerettigheter og respekt for norsk kulturarv, men innenfor dette være dynamisk og fleksibel. Å feire den hinduistiske høytida diwali, være avholdsmann, gå med turban og hijab kan være vel forenlig med det å være norsk. Dessverre er mange etniske nordmenn uenige i dette, hvilket bidrar til å fremmedgjøre en hel generasjon unge med minoritetsbakgrunn. De blir tvunget til å velge og får ikke muligheten til å inkorporere sine røtter i den norske identiteten.

Kilde: Aftenposten 13.05.2015 (Kronikken er forkortet.)

- 1 Barn og barnebarn til innvandrere klager over at de stadig får spørsmål om hvor de *egentlig* kommer fra. Når er det naturlig å slutte å tenke på noen som innvandrere? Når de er født her? Når de får norsk statsborgerskap? Når de snakker flytende norsk? Når de føler seg norske? Når de selv ønsker det?
- 2 Hvor lenge vil man bli sett på som fremmed i andre land dere kjenner?
- 3 Tror dere at dere selv kommer til å ønske å bli omtalt som nordmenn, eller faller det mer naturlig å snakke om seg selv med sin opprinnelige nasjonalitet?

Ugledikt III

Hallo, langt der inne i skogen?
Er du der, langt der inne i skogen?
Gjemmer du deg, langt, langt der inne i skogen
og ikke vil komme ut?
Kom ut da vel, du som gjemmer deg langt,
langt der inne i skogen og ikke vil komme ut.
Jeg vil så gjerne hilse på deg, og bli
kjent med deg, og snakke med deg – og så kan du
hilse på meg, og snakke med meg, og bli
kjent med meg du også.
Jeg syns det er dumt at du gjemmer deg langt der
inne i skogen og ikke kan se meg, og at jeg står
her ute på veien og ikke kan se deg – for hvis vi
ikke kan se hverandre, og snakke med
hverandre, tenker vi kanskje stygge tanker
om hverandre – du tror at jeg er en tyv, og jeg
tror at du er en tyv, og du tror at jeg er
stor og stygg og sterk og vil slå deg, og jeg tror
at du er stor og stygg og sterk og vil
slå meg, og du tenker at jeg spytter på
deg, og jeg tenker at du spytter på meg – og slik
står vi langt, langt fra hverandre og tenker
dumme
stygge
ting om hverandre. Derfor roper jeg på
deg nå, jeg roper så høyt
jeg bare kan: Kom ut av skogen da!
Kom ut og hils på meg da!

... Vil du ikke, sier du?
Tør du ikke, sier du?
Vil du at jeg skal komme inn og hilse på deg i stedet?
Ja, da kommer jeg da.
Nå kommer jeg ...

Fra *Dikt i samling*, 1999, av Arild Nyquist.

- Hva er det dikteren vil si? Formuler innholdet på en annen måte.

Profilen

Aili Keskitalo (født 1968) har vært aktiv sametingspolitiker i mange år. I 2013 ble hun valgt til Sametingets president. Hun var også president i perioden 2005 til 2007.

Selv vokste Aili Keskitalo opp med norsk som morsmål, men har siden lært seg nordsamisk flytende. Nordsamisk er det største av de samiske språkene. Andre språk er sørsamisk og lulesamisk. Å styrke statusen til alle de samiske språkene er en hjertesak for henne. En viktig kampsak for Sametinget er samenes rett til å være med på å bestemme over naturressursene i deler av nordområdene. De ønsker blant annet innflytelse på planleggingen av leting etter mineraler og gruvedrift i Finnmark. Sametinget arbeider også for å få i stand et felles sameting i alle de fire landene der det bor samer.

Aili Keskitalo er også opptatt av urfolks rettigheter i andre deler av verden. Hun har en

mastergrad i offentlig administrasjon med en avhandling om høyere utdanning for urfolk, og hun samarbeider med urfolks representanter og organisasjoner i flere land.

I 2014 var hun en av hovedinnlederne på FNs verdenskonferanse for urfolks rettigheter. Der oppfordret hun til samarbeid mellom statene og verdens urfolk. Et slikt samarbeid er avgjørende i kampen mot diskriminering og mot ødeleggelse av jorda og urfolks kultur og identitet. Sluttdokumentet fra verdenskonferansen erkjente at det er viktig å sikre at urfolks representanter og institusjoner kan delta i FN i saker som angår dem.

4

Skole og høyere utdanning

Innledning

Hva vet du om utdanningssystemet her i landet?
Har du tenkt å studere?

I dette kapittelet skal ta vi opp noen aktuelle skolepolitiske spørsmål og se nærmere på undervisnings- og eksamensformer på høyere nivå.

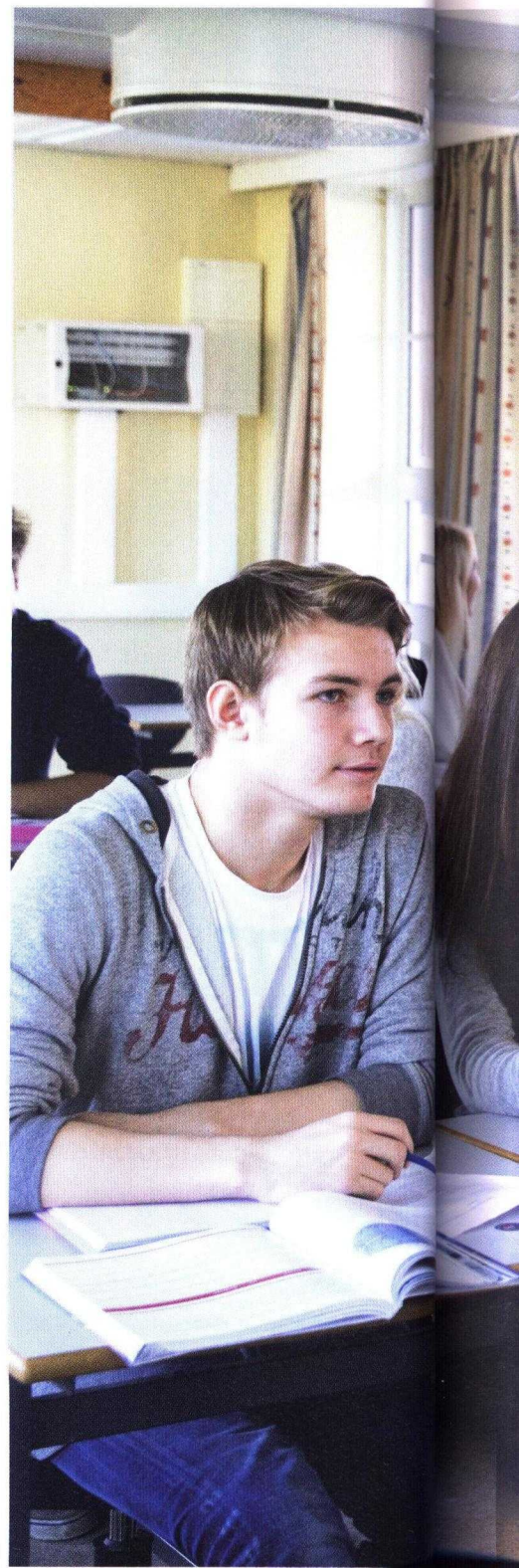

Den som mener at han er ferdig utdannet, er ikke utdannet, men ferdig.

(Ukjent)

Nøkkelord

- skoleplikt
- fellesskolen
- universitet og høyskole
- generell studiekompetanse
- bachelorgrad og mastergrad
- forelesning og seminar
- skoleeksamen og hjemmeeksamen

Utdanningen er i stor grad offentlig her i landet. Det finnes til sammen bare rundt 300 private grunnskoler og videregående skoler. Det betyr at det er svært få som ikke går i den offentlige skolen.

Utdanning for alle

Et viktig mål for skolepolitikken er at alle skal få samme muligheter til å skaffe seg utdanning. Derfor er det skoleplikt for alle, og det koster ikke noe å gå på skolen. På den måten skal skolen bidra til å redusere sosiale og økonomiske ulikheter i samfunnet.

Grunnskolen er obligatorisk, og det er også vanlig at alle barn på samme alder går i samme klasse. Man skiller ikke elevene etter kjønn, evner eller prestasjoner. Det betyr at elevene i grunnskolen ikke må ta et skoleår om igjen, selv om de henger etter faglig. Også elever med sykdommer, funksjonshemninger eller andre spesielle problemer skal, så langt det er mulig, gå i vanlig skole sammen med elever på samme alder. Tanken er at det er bra for alle å møte ulike mennesker og lære av hverandre.

Skolen skal legge vekt på å utvikle evne til samarbeid, og den skal også oppmuntre elevene til å diskutere saker og finne ut av ting selv. Like viktig som å motta informasjon er det at elevene blir stimulert til å stille kritiske spørsmål og tenke gjennom det de leser og hører. Målet er at de skal bli interessert i samfunnet, slik at de får lyst til å involvere seg og delta.

Hva mener partiene?

En sterk offentlig fellesskole

Arbeiderpartiet vil ha en sterk offentlig fellesskole som gir læring, trivsel og mestring i barn og unges hverdag, og som gir et godt grunnlag for videre utdanning og arbeid. Vi mener det er viktig å møtes på tvers av sosial bakgrunn, etnisitet og religion. Derfor sier vi nei til privatisering av fellesskolen.

Arbeiderpartiet ønsker ikke å innføre karakterer på barnetrinnet. Forskningen viser at karakterer gjør elevene oppmerksomme på prestasjon istedenfor mestringsglede. Det kan føre til at de mister motivasjonen og at læringsmiljøet blir dårligere.

Utdrag fra Arbeiderpartiets nettside

En bedre skole

I dag går 1 av 5 ut av ungdomsskolen uten å kunne lese eller skrive ordentlig, 1 av 3 dropper ut av videregående skole og 50 % av elevene kjeder seg på skolen. Dette er ikke et tegn på at norske elever er for svake for skolen. Det betyr at vi har en skole som er for svak for elevene.

Skolen skal være et sted for å lære, ikke bare et sted å være. Våre barn fortjener å møte en skole som ser hver enkelt. Høyres mål er at den offentlige skolen skal bli så god at den skaper muligheter for alle. Derfor ønsker vi:

- å jobbe for å gjøre læreryrket attraktivt slik at flere gode kandidater søker yrket
- å tillate differensiert undervisning når det er pedagogisk begrunnet, men elevene skal ikke deles inn permanent etter faglig nivå
- å gi alle elever mulighet til å ta fag på høyere nivå når de er kvalifisert for det – elever med talent må også gis en utviklingsmulighet
- å innføre karakterer fra femte trinn

Utdrag fra Høyres nettside

- 1 Hva er forskjellene mellom Arbeiderpartiets og Høyres syn på skolepolitikken? Hvilke argumenter støtter dere?
- 2 Fortell hverandre om egne erfaringer fra skolegangen. Hvilke fag ble det lagt vekt på? Ble det gitt karakterer? Måtte man gå et skoleår om igjen dersom resultatene var for dårlige? Var skolen privat eller offentlig?

Enig eller uenig?

- Elevene bør deles inn i grupper etter hva slags evner de har, og de som ikke greier å følge et normalt studieløp, bør gå en klasse om igjen. Først da vil de få orden på basiskunnskapene sine.

Høyere utdanning

Kravet for å komme inn på universiteter og høyskoler er generell studiekompetanse. Det vil normalt si at man har eksamen fra videregående skole, men alle kan likevel ikke begynne å studere hvilke fag de vil. På mange studier må man oppfylle visse krav, for eksempel at man har eksamen i spesielle fag eller gode karakterer fra videregående.

Gradene i høyere utdanning

Bachelorgrad: Tar vanligvis tre år (180 studiepoeng)

Mastergrad: Bygger på bachelorgraden og tar vanligvis to år (120 studiepoeng)

5-årig masterprogram: Studieprogram (300 studiepoeng) på fag som odontologi, farmasi og jus

Doktorgrad: Krever normalt tre års studier (ut over mastergrad) og arbeid med egen avhandling. En doktorgradsavhandling er et selvstendig, vitenskapelig arbeid som skal forsvares offentlig ved en disputas før den blir godkjent.

? Hva vet dere om ...?

- Hva vet dere om karakter-systemet på universiteter og høyskoler?
- Hva er Statens lånekasse?

- 1 Hvordan er universitetssystemet i andre land dere kjenner? Hvordan er opptakskravene? Er studiene gratis? Kan man få lån eller stipend?
- 2 Hvem mener dere bør få lån og stipend fra staten?
 - De som har jobbet hardt og fått gode karakterer på videregående skole?
 - De som velger å kvalifisere seg til et yrke det er stort behov for i samfunnet?
 - Alle som har lyst til å studere?
- 3 Finn ut hvor universitetene i Norge ligger. Velg ut universiteter, skoler eller fag som dere gjerne vil vite mer om. Fordel arbeidet med å få tak i informasjon. Presenter resultatene i klassen.

Studievalg og arbeidsliv

I dag er det over 60 % kvinnelige studenter ved universitetene og høgskolene her i landet. Flertallet av dem som dropper ut eller blir hengende etter i videregående skole, er gutter. Likevel er det et paradoks her. I arbeidslivet er det mennene som «utkonkurrerer» kvinnene, i alle fall når vi ser på lønnsbetingelser og topposisjoner. Dette kan ha sammenheng med de studievalgene jenter og gutter tar. Guttene dominerer på fag innenfor teknologi, matte og fysikk, mens jentene er i flertall på medisin og studier som har med helse og omsorg å gjøre. Etter at utdanningen er ferdig, søker nesten halvparten av kvinnene seg til stillinger i det offentlige. Dette blir sett på som trygge, gode stillinger, men de gir lavere lønn enn man kan få i enkelte private bedrifter.

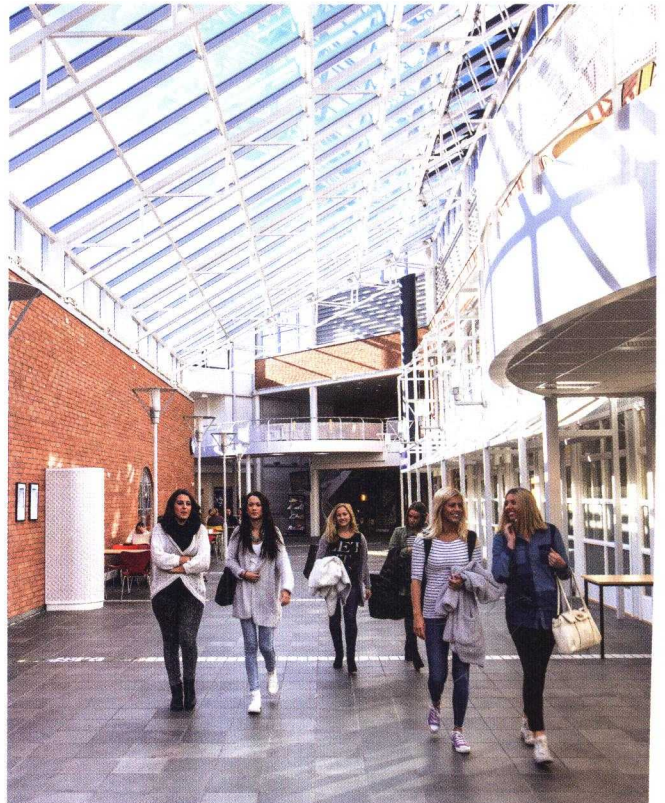
Undervisningsformer

Det er mange ulike former for undervisning i høyere utdanning. Ved siden av forelesninger og oppgaveinnlevering kan undervisningen variere mellom seminarer, gruppearbeid, prosjektarbeid, laboratoriearbeid og muntlige presentasjoner, avhengig av fagområdet. På en forelesning er det én person som snakker, gjerne i et stort auditorium, mens deltakerne hører på. På et seminar blir det derimot forventet at tilhørerne er aktive i diskusjoner og deltar i gruppearbeid.

Og hva foretrekker studentene? I en større undersøkelse svarte studentene at de foretrakk forelesninger og skriftlige innleveringer av oppgaver underveis i studiene. Det er kanskje litt overraskende, siden seminarer og prosjektarbeid blir sett på som mer aktive arbeidsformer enn forelesninger. Kanskje er årsaken at det oppleves enklere å komme uforberedt til en forelesning? Der blir det jo ikke forventet at man skal delta aktivt i samme grad som på seminarer.

- Hvorfor er det flere gutter enn jenter som blir skoletapere, tror dere?
- Menn og kvinner velger ulike fag og har ulike krav til arbeidslivet. Er det slik i andre land?

Alle universitetene i Norge er statlige. Det er også flere statlige høgskoler rundt om i landet. Opptakskravene er de samme som ved universitetene, og undervisningen er gratis. Høgskolene er vanligvis mer spesialiserte enn universitetene og tilbyr undervisning i færre emner. Her ser vi Høgskolen i Telemark.

Husket ikke så mye

Den tradisjonelle forelesningen har vært den dominerende undervisningsformen i høyere utdanning i generasjoner. I praksis er forelesningene verdiløse, skal vi tro to nye forskningsrapporter fra USA. De forteller at studentene husket under 10 % av stoffet – bare 15 minutter etter forelesningen.

Kilde: *Aftenposten*

Studentlivet

Studentlivet forbindes gjerne med frihet. Det er den siste etappen før det rigide arbeidslivet setter inn, med oppmøteplikt åtte til fire, sjefer som puster deg i nakken og et beskjedent antall fridager i året. Som student er du nærmest din egen sjef. Du velger selv om du vil sitte på lesesalen eller på

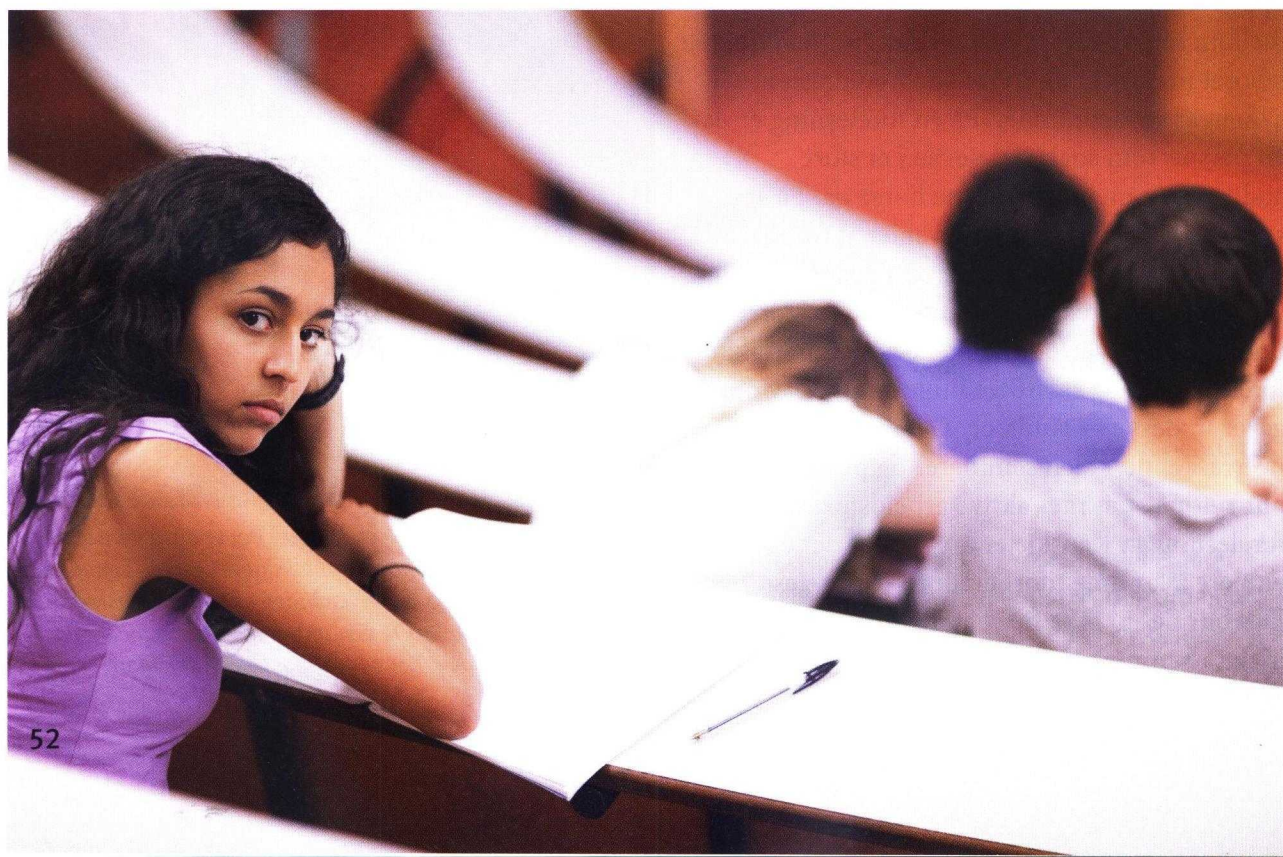
barkrakken, om du vil pugge fra ni til fem hver dag, eller gjøre ditt livs skippertak den siste natta før eksamen.

Likevel stilles det visse forventninger og krav til studenten. Ord som «forelesning», «oppgaveinnlevering», «obligatorisk aktivitet» og «studieprogresjon» legger ofte en demper på eskapadene.

Kilde: *Universitas*

- Stemmer det som står om forelesninger, med dine egne erfaringer?

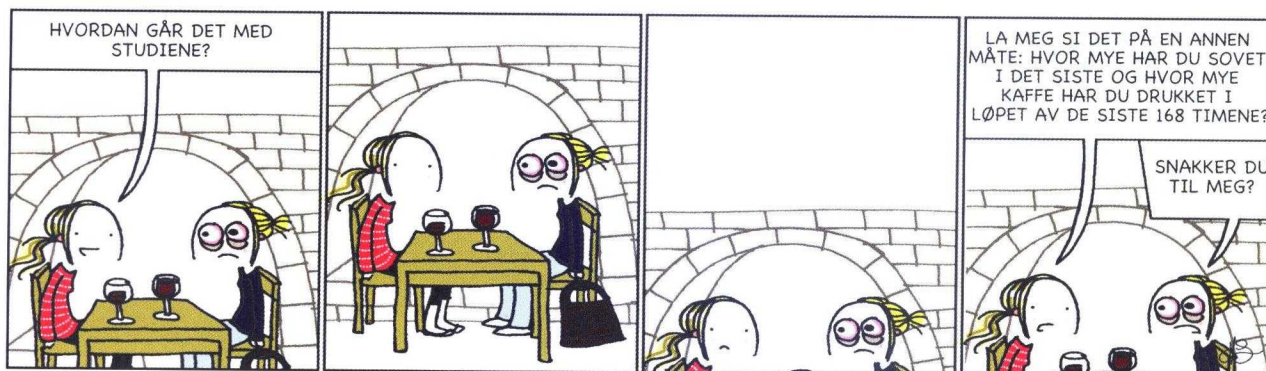
Eksamen

Eksamensformene har forandret seg over tid. Tidligere var skoleeksamen nesten enerådende, og den er også mye brukt i dag. Studentene møter opp til en skriftlig og/eller muntlig eksamen for å dokumentere hva de har lært i et spesielt fag eller emne. Vanligvis er det ikke tillatt med hjelpemidler. På eksamensdagen har kandidatene begrenset tid til å tenke gjennom og reflektere over spørsmålene og fagstoffet de har lært.

Denne eksamensformen har imidlertid fått konkurranse, blant annet av hjemmeoppgave og semesteroppgave. Da får studentene på forhånd utdelt en oppgave som skal besvares i løpet av noen dager eller uker. De kan arbeide med oppgaven hvor de vil, for eksempel hjemme eller på biblioteket, og alle hjelpemidler kan benyttes. Dette er en eksamensform der studentene i større grad får tid til å reflektere over og bruke pensumstoffet på en analytisk måte. Tilhengerne av en slik eksamensform mener at dette likner mer på de situasjonene studentene vil møte i arbeidslivet.

- Hva slags student er du? Hvordan lærer du best? Ved å lese på egen hånd, eller ved å diskutere med andre studenter og delta i samtalegrupper? Hva slags undervisningsformer liker du best? Og hvilken eksamensform foretrekker du?
- Ser du noen positive og negative sider ved de ulike undervisnings- og eksamensformene?

EM. @Maria Smedstad.

Profilen

Niels Henrik Abel (1802–1829) var student ved universitetet i Christiania (Oslo) på 1800-tallet. Han blir regnet som en av de fremste og mest anerkjente matematikerne Norge har hatt.

Niels Henrik Abel er kanskje mest kjent for sitt arbeid med femtegradslikningen, men han har også satt spor etter seg på flere andre områder innen matematikken. Når navnet hans er så godt kjent her til lands, skyldes det nok først og fremst livshistorien hans.

Niels Henrik Abel mistet tidlig faren sin og vokste opp i et fattig og alkoholisert hjem. Heldigvis oppdaget lærerne at dette var en gutt med helt spesielle evner, og han fikk friplass på skolen og senere på universitetet.

Etter studiene ga regjeringen ham et reisestipend, slik at han kunne dra til utlandet og lære mer. Først dro han til Berlin. Der var han med på å grunnlegge et matematisk tidsskrift sammen med ingeniøren August Leopold Crelle, og Abel publiserte mange artikler. Disse artiklene gjorde ham kjent blant verdens matematikere.

Senere reiste han videre til Paris, der noen av de fremste matematikerne holdt til på den tida. Der gjorde han seg ferdig med en avhandling som han leverte til det franske vitenskapsakademiet. Abel visste at han hadde gjort et godt arbeid og ventet spent på svar, men ingenting skjedde. Etter flere måneders opphold i Paris tok pengene slutt, og han måtte reise tilbake til Norge. Før han dro, eller på veien hjem, ble han smittet av tuberkulose, og

det var en syk og fattig ung mann som returnerte til hjemlandet, 25 år gammel.

Professorstillingen som han hadde håpet å få i Norge, var gått til en annen mens han var i utlandet. I stedet fikk han en liten jobb som privatlærer, men han tjente langt fra nok til at han kunne gifte seg med jenta han var glad i.

Abel fortsatte å forske og skrev flere banebrytende artikler. Samtidig ble helsa stadig verre. Julen 1828 dro han til Arendal, der forloveden hadde jobb. Der ble han veldig syk, og 6. april 1829 døde han, 27 år gammel.

Avhandlingen som han hadde levert mens han var i Paris, ble funnet lenge etter hans død. Da forsto man at det dreide seg om et viktig matematisk verk. Avhandlingen fikk senere navnet *Abels addisjonsteorem* og blir av mange regnet som hans aller største arbeid.

To dager etter at Abel døde, kom det brev fra kollegaen Crelle i Berlin. Der stod det at Abel hadde blitt utnevnt til professor i matematikk i Berlin. «Fra nå av vil livet ditt bli helt annerledes», skrev Crelle.

I 1908 ble det reist et monument over Niels Henrik Abel, laget av Gustav Vigeland, på en høyde i Slottsparken. Denne høyden heter i dag Abelhaugen.

Arbeidsliv

Innledning

Norge har lenge hatt høy sysselsetting. Mens store deler av Europa har vært preget av økonomisk krise og stor arbeidsledighet, har Norge hatt relativt få arbeidsledige. Nå kan det se ut til at forholdene er i ferd med å forandre seg. Med lavere oljeaktivitet lurer mange på om vi vil klare å unngå å få stor arbeidsledighet også her i landet. Og hvordan vil det gå med arbeidstakernes opparbeidede rettigheter? Klarer vi å opprettholde dem i et tøffere arbeidsmarked?

Nøkkelord

- jobbsøking
- likhetstanken
- sysselsetting
- rettigheter
- arbeidsmiljø
- fagforeninger
- tillitsvalgt
- samarbeid
- avtaler

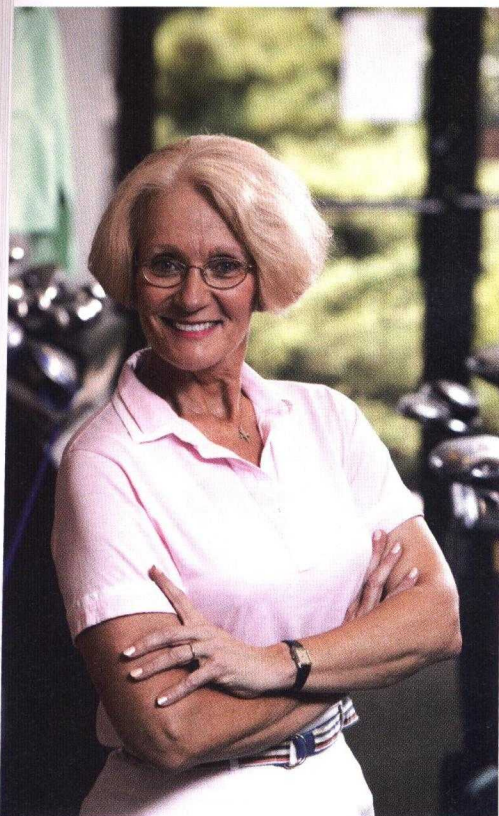
Det er vanskelig å spå –
især om framtida.

Usikker opprinnelse

HMS er et sentralt begrep i arbeidslivet. Hva dreier det seg om?

Johan på jobbintervju 1/26

Da det ble lyst ut en ledig stilling i en sportsbutikk i byen, sendte Johan Nilsen inn en søknad med CV. Nå er han innkalt til intervju hos daglig leder Anne-Lise Loen. Johan kommer fem minutter for sent. Han smiler til Anne-Lise og unnskylder seg med at bussen var forsinket. Hun sier at det er greit og tar han med inn på kontoret sitt. Her er litt av samtalen mellom dem:

(...)

Anne-Lise: Nå har jeg fortalt litt om hva arbeidet går ut på. Så er det din tur. Kanskje du kan starte med å fortelle hvorfor du har søkt på denne jobben?

Johan: Ja, nå er jeg jo ferdig med skolen, så nå trenger jeg en jobb. Jeg er interessert i sport, og jeg har vært vikar i en annen sportsforretning før. Dessuten bor jeg her i nærheten, så jeg tenkte det kunne være et greit sted å jobbe.

Anne-Lise: Ja vel. Fortell litt mer om hva du gjorde som vikar i sportsbutikken.

Johan: Vel, jeg jobbet der ved siden av skolen, noen lørdager og av og til om kvelden. Jeg priset varer og ryddet på lageret og sånn. Det var greit det. Og nå i det siste har jeg hjulpet til på kontoret til mamma. Du kan ringe henne hvis du vil. Det er navnet hennes som står under referanser.

Anne-Lise: Å. Er det det? Jaha, vi får se. Men si litt mer om jobbene du har hatt. Hva likte du best ved dem?

Johan: Det var ganske lette jobber, ikke så mye stress. Og så kunne jeg få fri når jeg skulle være med i konkurranser.

Anne-Lise: Konkurranser?

Johan: Ja, jeg driver med surfing, og det kan bli en god del reising for å være med på samlinger og konkurranser og sånt.

Anne-Lise: Å ja. Og hva slags framtidsplaner har du? Hvor tror du at du er om fem år?

Johan: Da har jeg antakelig lagt meg opp nok penger til å flytte til California. Jeg har tenkt å bli proffsurfer der. Det er planen.

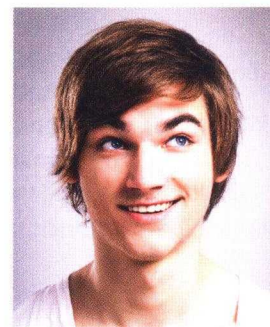
Anne-Lise: Interessant! Har du selv noen spørsmål når det gjelder denne stillingen?

Johan: Ja, jeg lurer på om det er mulig å få høyere lønn enn det som står i annonsen? Det er tross alt dyrt å leve her i byen, og jeg har jo en del jobberfaring.

Anne-Lise: Det er nok dessverre ikke aktuelt. Men det har vært interessant å snakke med deg. Du hører fra oss hvis det er noe mer vi lurer på.

- Dere er venner med Johan. Han klager over at han ikke har hørt noe mer fra arbeidsgiveren. Han forteller dere om intervjuet og vil gjerne vite hva dere synes. Han vil gjerne ha hjelp til å gjøre det bedre neste gang. Hvilke feil gjør han? Hvilke råd vil dere gi ham?
- Lag et intervju som går bra. Dere kan finne typiske spørsmål og svar på Internett.

nav.no
finn.no
jucan.no
jobbsafari.no
jobb jakt.no
karrierestart.no
ung.no/job
jobbnorge.no
jobbzone.no
manpower.no
adecco.no
linkedin.no

- 1 I margen er det noen nettadresser for jobbsøking. Kjenner dere andre adresser? Sjekk noen nettstedet hver, og gi en vurdering av dem. Fortell i klassen:
 - Inneholder nettsiden nyttig informasjon? Er den oversiktlig og lett å finne fram i?
 - Inneholder den mange ledige jobber?
 - Kan man legge inn CV-en sin? Er det lett å fylle ut rubrikkene?
- 2 Hva slags ledige stillinger finnes i området der dere bor?
- 3 Del egne erfaringer med jobbsøking. Har dere brukt nettstedet for arbeidssøking? Har dere brukt eget nettverk? Avisannonser? Hvilke tips kan dere dele med hverandre?

Hva ser jeg etter i søknaden?

Som personalansvarlig i et stort firma må jeg rett som det er lese gjennom bunker av søknader. Ved første sortering bruker jeg ikke lang tid på hver søknad. Ofte er det nok å kaste et blikk på den for å se om den skal være med videre. Hvordan søknaden er utformet, er alfa og omega. Hva karakteriserer så en søknad som jeg legger merke til?

- ▶ Selve søknaden må være på maksimum 1 side.
- ▶ Den må være ryddig satt opp med tydelige avsnitt.
- ▶ Søknaden må være skrevet til den aktuelle jobben, og det må gå fram at søkeren har forstått hva vi er ute etter.
- ▶ Søknaden må være satt opp slik at det er enkelt for meg å se hvilke relevante kvalifikasjoner søkeren har, og hva hun eller han har å bidra med.

Det er mulig jeg går glipp av gode kandidater fordi de ikke får fram kvalifikasjonene sine klart og tydelig, eller fordi de har dårlig språk. Men så lenge det er nok av kvalifiserte søkere, blir det til at jeg bare er interessert i dem som klart og enkelt får fram hva de kan bidra med hos oss.

Tweet 0 Anbefal Del

- Se tekstene *Hva ser jeg etter i søknaden?* og *Jobbintervjuet* på side 60–61. Les en tekst hver. Fortell hovedinnholdet til hverandre. Diskuter innholdet.

Jobbintervjuet

Tweet 0 Anbefal Del 0

Hvis du blir innkalt til jobbintervju, har du allerede vist at du er kvalifisert til stillingen. Under intervjuet ønsker arbeidsgiveren å bli kjent med deg som person, og få et inntrykk av hvordan du vil passe i jobben.

En arbeidsgiver vil gjerne finne en person som er ryddig, våken og positivt interessert i jobben og arbeidsplassen. Derfor bør du finne ut så mye som mulig om stillingen og arbeidsplassen før du kommer til intervju. Tenk over hvilke spørsmål du kan bli stilt, og hvordan du vil svare. Øv deg på forhånd. Det gjør et godt inntrykk hvis du har tenkt gjennom hvorfor du mener at du passer i jobben. En arbeidsgiver er mer interessert i hva du kan bidra med i bedriften, enn i hva bedriften kan gjøre for deg!

VIL DU HA JOBBEN? Husk et fast håndtrykk og et smil!

De fleste liker også å jobbe sammen med blide folk, så et smil gjør seg godt. Det gjør derimot *ikke* godt inntrykk hvis du bruker tida på å klage over hvor dårlig du ble behandlet i din forrige jobb, og hvor urettferdig livet har vært mot deg.

Og ikke glem at førsteinntrykket er viktig. Et pent, nøytralt antrekk, et fast håndtrykk, blikkontakt og et smil er en god start.

Flat struktur 1/27

«Hvem er egentlig sjefen i denne bedriften?» Dette spørsmålet stilte en utenlandsk arbeidstaker i et norsk tv-program. Likhetsanken kan sies å være et særtrekk ved norsk arbeidsliv, i alle fall når man ser på forholdet mellom sjef og ansatt. Avstanden er liten, og det kan forvirre arbeidstakere fra andre land.

Effektivitet

Den flate strukturen kan faktisk være med på å gjøre det norske arbeidslivet effektivt. Det forventes at hver enkelt tar ansvar, viser engasjement i jobben og tar selvstendige beslutninger for å få arbeidet unna. Mange arbeidsoppgaver kan utføres uten klarering fra lederen.

Medarbeidersamtale

En medarbeidersamtale er en fortløpig samtale mellom medarbeider og nærmeste overordnede. Lederen setter opp punkter for samtalen, og begge parter møter forberedt til møtet. Samtalen kan dreie seg om emner som samarbeidsforhold, arbeidsoppgaver og medarbeiderens mulighet for faglig utvikling.

Et **hierarki** er en rangordning, et system med sosial ulikhet.

Krav og forventninger

Mange utenlandske arbeidstakere har lagt merke til at det ikke er vanlig å markedsføre egne prestasjoner eller å premiere dyktige medarbeidere. Dermed kan det være vanskelig å vite hvilke krav andre stiller til deg, og om du gjør en god eller dårlig jobb. På den ene siden er det fint med en uformell tone og tillit på arbeidsplassen, og på meningsmålinger skårer Norge høyt når det gjelder arbeidsglede og trivsel. På den andre siden kan arbeidstakere være usikre når de ikke får klare tilbakemeldinger på hvordan de fungerer, og hvilke forventninger andre har til dem. I slike tilfeller er det et godt tips å ta initiativ selv og snakke med lederen. Dessuten skal dette også være et tema i medarbeidersamtaler.

Konsensus

Tidsskriftet Minerva har skrevet mye om relasjoner på arbeidsplassen, og mener at nyansatte som kommer fra andre land, må knekke mange språklige og kulturelle koder. Ofte er det ingen tydelig hierarkisk struktur på norske arbeidsplasser, og det er ok å gi tilbakemeldinger direkte til sjefen, noe som oppleves unaturlig i mange andre kulturer. Det er heller ikke ofte man hører en sjef som kommanderer de ansatte til å gjøre noe. I stedet prøver hun eller han å komme fram til enighet – konsensus – gjennom høflig diskusjon og forhandlinger med de ansatte.

På mange arbeidsplasser er det en uformell tone.

Arbeidsmiljøloven

Arbeidsmiljølovens formål er å sikre trygge ansettelsesforhold og likebehandling i arbeidslivet. Loven har også som formål å sikre et arbeidsmiljø som gir grunnlag for en helsefremmende og meningsfylt arbeidssituasjon, og bidra til et inkluderende arbeidsliv.

Kilde: *Regjeringen.no*

I 2015 fikk Høyre–Fremskrittsparti-regjeringen gjennomslag for endringer i arbeidsmiljøvernloven. Den nye loven åpner blant annet for mer bruk av midlertidige ansettelser og friere bruk av overtid. Arbeiderpartiet sier at de vil reversere endringene når de får flertall.

Politisk streik i protest mot regjeringens forslag til endringer i arbeidsmiljøloven, 28. januar 2015.

- 1 Fortell hverandre om erfaringer fra arbeidslivet.
- 2 Selv om likestilling mellom kvinner og menn er kommet langt her i landet, er det svært få kvinnelige toppsjefer i de store bedriftene. Norge er faktisk blant de land i den vestlige verden som har færrest kvinnelige toppledere i næringslivet. Diskuter hva dette kan skyldes.
- 3 Den teknologiske utviklingen gjør at mange jobber kan automatiseres. Det snakkes om at roboter kan overta en stor del av det arbeidet som i dag gjøres av mennesker. På hvilke områder kan teknologi erstatte mennesker? Hva vil følgene bli hvis mange jobber blir overtatt av maskiner?

Fleksibilitet eller trygghet?

Robert Eriksson, arbeidsminister, Fremskrittspartiet:

En viss oppmyking av arbeidsmiljøloven gir et mer moderne og fleksibelt arbeidsliv. Et for strengt regelverk gjør det vanskeligere både for arbeidstakere og arbeidsgivere å få til gode løsninger. Mange arbeidstakere ønsker å arbeide lange dager i perioder, og ta mer fri i andre perioder, og for arbeidsgivere er det viktig å kunne ha folk som arbeider når det er mest å gjøre. Da må det være en fordel at det er mulig å ta på seg ekstra overtid når man ønsker det.

Det er også en fordel at arbeidsgivere kan ansette flere i midlertidige stillinger. Da vil de ikke være så redde for å ansette folk. Unge mennesker uten yrkeserfaring, funksjonshemmede og langtidsledige blir ofte gående utenfor arbeidslivet fordi en arbeidsgiver ikke våger å ta sjansen på dem. Vi vil at de skal få anledning til å vise seg fram og få arbeidserfaring. Når de viser at de klarer en jobb, øker sjansene til fast ansettelse siden.

Marianne Marthinsen, finanspolitisk talsperson, Arbeiderpartiet:

Det er viktig å ha regler for overtid og helgearbeid. Det gir rammer for hvordan vi kan planlegge dagene våre, og det er viktig for sikkerheten. Selv om det sies at det er frivillig å arbeide ekstra overtid, er det langt fra sikkert at arbeidstakeren våger å si nei når arbeidsgiveren ønsker mer overtid eller mer helgearbeid.

Når behovet for arbeidskraft er permanent, bør fast ansettelse være normen. Adgang til å ansette flere i midlertidige jobber gir ikke flere jobber. Det blir bare flere som har utrygge forhold på arbeidsplassen. Dette er en måte å brutalisere arbeidslivet på. Hvordan skal folk kunne planlegge livet sitt, skaffe seg familie og få boliglån hvis de bare har midlertidige jobber å vise til? Erfaringer fra andre land tyder ikke på at flere får faste stillinger av en slik ordning. Tvert imot blir det stadig flere som er uten en fast jobb.

- 1 Hva er hovedpoengene til Marthinsen? Hva er hovedpoengene til Eriksson? Hva mener dere?
- 2 Lag en diskusjon mellom Marthinsen og Eriksson.

Utfordringer 1/28

Sysselsettingen er høy i Norge, og arbeidsledigheten er lav sammenliknet med de aller fleste land i Europa. Men nå melder ekspertene om skyer i horisonten. Aktiviteten i oljeindustrien går ned, og mange arbeidsplasser som er knyttet til oljeindustrien, kan bli borte. Å bygge opp alternativ industri vil ta tid, og vi ser allerede at arbeidsledigheten øker.

Noen grupper, som ungdom uten arbeidserfaring, funksjonshemmede og ikke-vestlige innvandrere, sliter mer enn andre med å få innpass på arbeidsmarkedet.

Med økt arbeidsinnvandring og et usikkert arbeidsmarked kommer også andre problemstillinger opp. Fagforeningene frykter at det kan bli en kamp om å opprettholde arbeidstakernes rettigheter i tida som kommer. Når folk ikke finner jobb, er de villige til å jobbe for lavere lønn og på dårligere betingelser enn det som er normalt. Dette kan føre til at bedrifter som følger inngåtte avtaler, taper i konkurransen med useriøse bedrifter som underbetaler sine ansatte og ikke følger arbeidsmiljøloven.

Organisasjonene i arbeidslivet 1/29

Fagforeningene arbeider for gode arbeidsforhold og for bedre lønn. Man må betale en kontingent for å være medlem i en fagforening, men medlemskap gir den enkelte arbeidstaker større trygghet. I de nordiske landene er andelen fagorganiserte høyere enn i de fleste andre land. Det har styrket arbeidstakernes rettigheter, og bidratt til at lønnsforskjellene i disse landene er relativt små.

På arbeidsplassen har organisasjonene tillitsvalgte. De tillitsvalgte skal være de ansattes kontakt med arbeidsgiveren, og de skal være med på å drøfte forhold som angår de ansatte. De kan også hjelpe arbeidstakerne med å løse problemer som oppstår på arbeidsplassen.

Den lokale fagforeningen er tilknyttet et landsomfattende fagforbund. Fagforbundet kjemper for arbeidstakernes rettigheter og er igjen tilsluttet en av de store arbeidstakerorganisasjonene (se mer på neste side).

- **Sysselsetting:**
Å være sysselsatt er å ha inntektsgivende arbeid.
- Se ssb.no for oversikt over situasjonen på arbeidsmarkedet.

Også arbeidsgiverne har sine organisasjoner, og forhandlinger mellom arbeidstakerorganisasjonene og arbeidsgiverorganisasjonene er regulert av lover, regler og avtaler. Organisasjonene forhandler om lønn og andre forhold som skal gjelde for alle.

Stort sett er det godt samarbeidsklima i arbeidslivet selv om arbeidstakerorganisasjonene og arbeidsgiverorganisasjonene representerer grupper med ulike interesser. For eksempel er ønskene i utgangspunktet ulike når det gjelder lønnsnivå, arbeidstid og sykelønnsordninger. På den andre siden er det ikke noen fordel for noen av partene at arbeidslivet er preget av konflikter. Stabile forhold og trygge arbeidsplasser er i alles interesse, og samarbeidet mellom arbeidstakerne og arbeidsgiverne har lange tradisjoner her i landet. Også staten kan komme inn som en tredje part i samarbeidet. Lover, regler og skattepolitikk kan være til hjelp for å finne gode løsninger på konflikter i arbeidslivet.

Arbeidstakerorganisasjoner

Fagforeninger er sammenslutninger av arbeidstakere innenfor samme industrigren eller fag. Fagforeningene er som regel tilsluttet et landsomfattende *fagforbund*. Fagforbundene er med i en *hovedsammenslutning* eller organisasjon. Det er fire store organisasjoner på arbeidstakersiden:

- **LO** (Landsorganisasjonen) er den største og eldste organisasjonen. Organiserer for en stor del arbeidere. LO har tilknytning til Arbeiderpartiet.
- **Unio** (hovedorganisasjonen for universitets- og høyskoleutdannede) er den nest største organisasjonen på arbeidstakersiden og har mange lærere, sykepleiere og politifolk blant medlemmene.

- **YS** (Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund) har medlemmer fra både offentlig og privat sektor, i hovedsak funksjonærer.
- **Akademikerne** har medlemmer med lang utdanning: leger, tannleger, jurister.

Arbeidsgiverorganisasjoner

Også arbeidsgiverne danner sammenslutninger for å stå sterkere. **Arbeidsgiverforeningene** arbeider for arbeidsgivernes interesser, både overfor arbeiderne og overfor samfunnet. De største er:

- **NHO**: Næringslivets Hovedorganisasjon
- **KS**: Kommunenes Sentralforbund
- **Spekter** består bl.a. av virksomheter i offentlig sektor, særlig helsetjeneste, kultur og transport.
- **Virke** består særlig av handels- og servicebedrifter.

Profilene

Gerd Kristiansen (født 1955) er leder av Landsorganisasjonen i Norge. LO er Norges største arbeidstakerorganisasjon med 900 000 medlemmer som er tilsluttet 24 ulike fagforbund.

Kristin Skogen Lund (født 1966) er administrerende direktør i Næringslivets Hovedorganisasjon, NHO. Dette er arbeidsgivernes største interesseorganisasjon med omtrent 24 000 medlemsbedrifter.

Gerd Kristiansen er født i Harstad. Sin første arbeidserfaring fikk hun som ufaglært assistent på et psykiatrisk sykehus. Hun har også erfaring fra flere andre yrker – blant annet har hun vært fisker. Hun er utdannet hjelpepleier og har arbeidet ved Universitetssykehuset i Tromsø. Hun ble tidlig opptatt av forholdene i arbeidslivet og arbeidernes rettigheter. Derfor engasjerte hun seg i fagforeningsarbeid, først lokalt i Tromsø, siden på nasjonalt nivå. Kampen mot ufrivillig deltidsarbeid har lenge vært viktig for henne. Særlig innenfor helsevesenet er det mange som ikke får 100 % stilling når de ønsker det.

Det foregår for tida viktige kamper om forholdene i arbeidslivet, mener hun. Ikke minst er det viktig å kjempe for retten til fast ansettelse og mot arbeidsgivernes rett til flere midlertidige ansettelser og deres rett til å pålegge overtid og helgearbeid. Alle forslag om å svekke sykelønnsordningen blir også bestemt avvist av LO.

Administrerende direktør i NHO, Kristin Skogen Lund (t.v.) og LO-leder Gerd Kristiansen.

Kristin Skogen Lund er flere ganger blitt kåret til Norges mektigste kvinne. Hun er aktiv i samfunnsdebatten og har engasjert seg for å gjøre det lettere for kvinner å gjøre suksess og ta på seg lederroller i et mannsdominert næringsliv. Selv om kvinner har minst like god utdanning som menn, er det langt færre kvinner i toppstillingene og i bedriftsstyrene. Det ønsker hun å gjøre noe med.

Hun støtter stort sett høyresiden i norsk politikk når det gjelder forholdene i arbeidslivet. Hun er også en forkjemper for lavere skatt til bedriftene. Men da Høyre og Fremskrittspartiet ville gjøre slutt på at deler av foreldrepermisjonen skulle reserveres for faren, protesterte hun kraftig. Hun mente at det ville føre til at mødrene tok en større del av permisjonen. En nokså lik fordeling av permisjonstida vil være bedre for kvinnenens karriere og lønnsforhold, sier hun. Dersom kvinner ikke deltar i næringslivet på samme vilkår som menn, kan dessuten bedriftene gå glipp av viktig kompetanse.

6

Klima og miljø

Innledning

Klimaendringene er en realitet, og nå ser vi virkningene, både på land og i havene. Endringene påvirker livsgrunnet til folk flere steder i verden, og spørsmålene er mange: Hvor dramatisk er det at klimaet forandrer seg? Er det mulig å snu en slik negativ utvikling, og hvem har ansvaret for at det skjer? Er det politikerne, industrien, eller er det du og jeg?

Nøkkelord

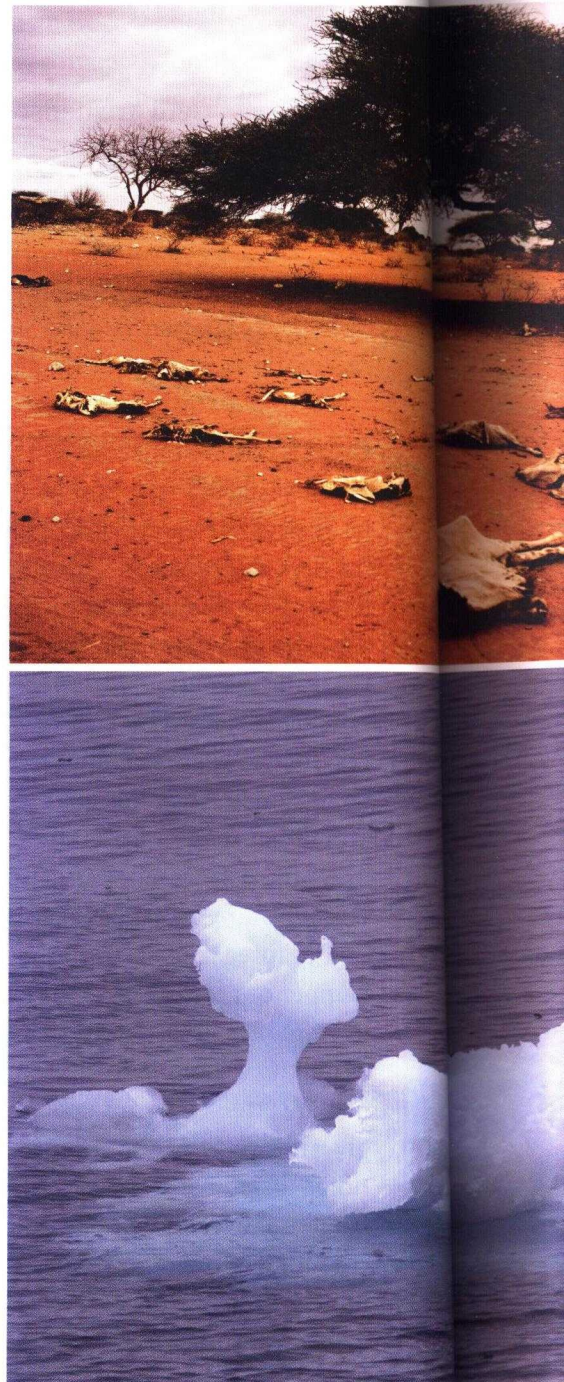
- klima og klimaendringer
- rushtidsavgift
- global oppvarming
- naturkatastrofe
- fornybar energi
- miljøorganisasjon

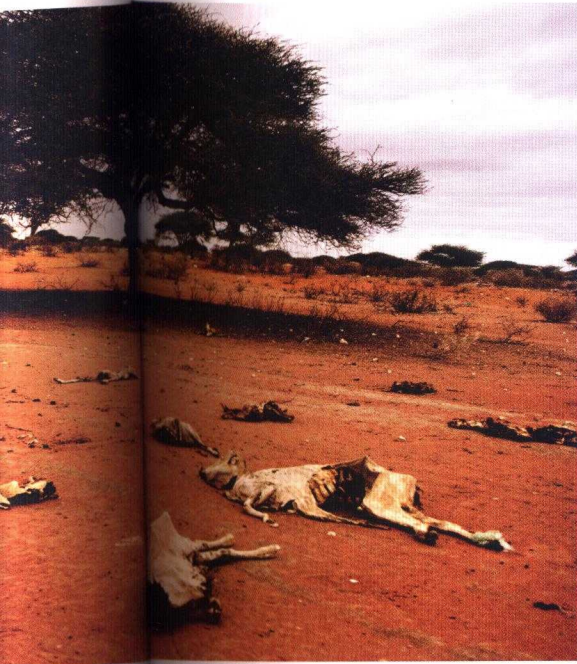

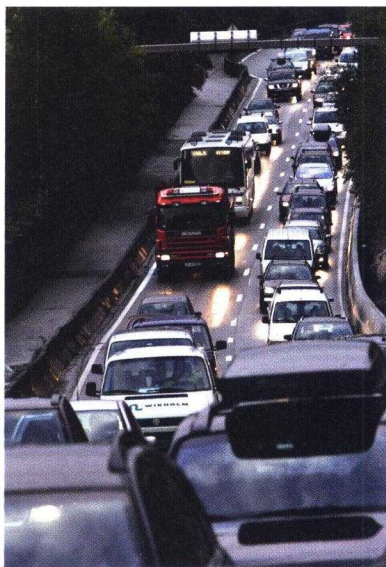
Dersom friheten også skal gjelde for våre etterkommere, må vi sikre en verden vi kan gi videre.

Trine Skei Grande

Flom, vind, tørke og temperaturstigning er resultater av klimaendringene.

Hvordan er trafikksituasjonen der dere bor? Er det gjort forsøk på å begrense biltrafikken noen steder? Hvordan har det fungert?

- Hva synes dere om forslaget fra kommunen?

Avgift i rushtrafikken

1/30

Silje: Nå har kommunen tenkt å innføre en ekstra avgift på biler som kjører inn mot sentrum i rushtida. Det er på tide.

Arvid: Det er jeg ikke enig i. Et slikt forslag vil bare føre til større klasseskiller i samfunnet.

Silje: Klasseskiller? Hva har det med saken å gjøre?

Arvid: Hvem er det som er nødt til å bruke bilen tidlig om morgenen? Jo, det er folk med vanlige jobber. Rike folk har råd til å betale, og de har mer fleksibel arbeidstid. Dermed kan de kjøre utenom rushtida.

Silje: Har du sett de lange bilkøene før og etter arbeidstid? I morgenrushet snegler bilene seg fram, og forurensningen er formidabel. Folk må bli flinkere til å reise kollektivt. Så enkelt er det. Hvis avgiften blir høy nok, tror jeg at flere vil sette fra seg bilen.

Arvid: Jeg synes dette er lite gjennomtenkt. Taperne vil være vanlige folk og barnefamilier som er i tidsklemma og må rekke barnehage og skole før de selv drar på jobb.

Silje: Dersom ikke politikerne gjør noe, blir vi alle tapere. Vi kan ikke fortsette å forurense så mye som vi gjør nå.

Verden i dag

«Hvis vi ikke gjør noe, blir vi alle tapere», sier Silje i dialogen over. Hun får støtte av FNs klimapanel (IPCC), som skriver om en stadig varmere klode. Den globale oppvarmingen har sammenheng med at menneskeskapte klimagasser i atmosfæren øker. Også mange naturkatastrofer skyldes klimaendringer.

Ellen Viste, ansatt ved Bjerknessenteret for klimaforskning, skriver i artikkelen på neste side at det mellom 1970 og 2012 oppsto 8835 naturkatastrofer, der det til sammen døde 1,94 millioner mennesker. De største katastrofene skyldes tørke i afrikanske land og tropiske orkaner i Asia. Om sistnevnte skriver hun:

Superstormene

Vannet verre enn vinden

Den ekstreme vinden i de tropiske orkanene får ofte størst oppmerksomhet, men mesteparten av ødeleggelsene forårsakes av stormbølger og flom.

Hvor stor skade regn kan gjøre, fikk vi for alvor se da uværet «Mitch» traff Mellom-Amerika i 1998. Ute i Mexico-golfen hadde «Mitch» vært en orkan av kategori fem, den sterkeste.

Vinden stilnet raskt da den nådde land, men lavtrykket døde ikke ut. Det fortsatte en sakte ferd over Honduras, Nicaragua og Guatemala. Der en rask storm ville ha ført til kortvarig styrt-regn, lot «Mitch» det regne intenst i flere dager. Bare i Honduras gikk det mer enn en halv million jordras, og omtrent 11 000 mennesker ble bekreftet omkommet. Nesten like mange ble aldri funnet.

Indiahavet spesielt utsatt

Under syklonen «Bhola» veltet en 10 meter høy bølge opp gjennom Ganges-deltaet i Bangladesh. Hvor mange mennesker som omkom den novembernatten i 1970, vet man ikke sikkert, men det kan ha vært nærmere en halv million.

I Bangladesh har historien ført til handling. Myndighetene har bygget tilfluktsplattformer på søyler, rustet opp landets syklonvarslingstjeneste og utviklet systemer for å få varslene ut til folk. I tillegg har de styrket den skjermende mangroveskogen ved kysten. I november 2007 fikk Bangladesh for alvor testet syklonberedskapen, under «Sidr», den sterkeste orkanen som hadde truffet landet på 15 år. Ifølge myndighetene ble tre millioner evakuert i kystområdene og langs elvene. Mer enn 3400 mennesker døde, men uten tiltakene ville det gått enda verre.

Det gikk ikke mer enn et halvt år før en nesten like sterk orkan

nærmet seg, men denne gangen traff den ikke det erfarne Bangladesh. Da stormbølgene fra «Nargis» skyllet inn over nabolandet Myanmar, omkom 138 000 mennesker. De ble ikke advart, eller de hadde ikke noe sted å dra.

Vi lærer

Ifølge Verdens helseorganisasjon ble de økonomiske kostnadene ved tropiske orkaner i USA seksdoblet fra 1930-tallet til 1990-tallet. Samtidig falt antall dødsfall til en tiendedel. Det er blitt lettere å forutse katastrofene og vite hva som må gjøres.

Uavhengig av hvordan klimaendringer vil påvirke orkanaktiviteten, vil økende befolkningstetthet i kystområder kreve større innsats for å begrense tap av menneskeliv. Eksemplene over viser at det er mulig. Vi kan ikke stoppe orkaner, men vi kan flytte på folk.

Ellen Viste, Aftenposten, 6.1.2015. (Artikkelen er forkortet.)

- 1 På hvilke måter er vann verre enn vind?
- 2 Hva skjedde i Bangladesh mellom 1970 og 2007?
- 3 «Vi lærer», skriver Ellen Viste. Hva må gjøres i framtida, etter hennes mening?

Fossile energikilder

I tillegg til ødeleggende stormer tar tørke og sviktende avlinger stadig flere liv. Det ser vi særlig i afrikanske land, der ørkenen vokser og ødelegger den naturlige vegetasjonen.

FNs klimapanel anbefaler at verden reduserer forbruket av fossilt brennstoff, som kull, gass og olje, med minst 60 % innen 2050. Dette er ikke enkelt, særlig når man vet at kull, olje og gass står for nesten 90 % av energiforbruket i verden i dag, og at behovet for energi vokser så raskt at forbruket kan bli dobbelt så stort i løpet av de neste 20 årene.

Fornybar energi

Skal en reduksjon av utslippene være mulig, må man både redusere bruken av fossile energikilder og samtidig satse på rene, fornybare energiformer, som solenergi, vannkraft, vindkraft og bioenergi. Solenergien er spesielt interessant, for sola sender ut mer energi per dag enn verdens befolkning bruker på ett år. I dag er det særlig Tyskland og Østerrike som satser på produksjon av solenergi. Halvparten av produksjonen i verden foregår der, selv om landene har mange regndager. På spesielt solrike dager har Tyskland greid å produsere mer energi fra sola enn det 20 kjernekraftverk kan produsere på samme tid.

Europas største solenergifelt ligger i Tyskland.

- ?**
- Kjenner dere til land som produserer fornybar energi, slik som sol-, vannkraft- og vindenergi? Kan dette være et reelt alternativ til fossil energiproduksjon? Er det noen problemer knyttet til produksjon av alternative energiformer?

? Enig eller uenig?

- Vi trenger naturopplevelser og uberørt natur. Selv om vannkraft er en fornybar energikilde, kan vi ikke regulere flere elver og fosser her i landet.

Karikaturen illustrerer Norges vanskelige balansegang mellom miljøvern og oljeutvinning. Trykket i Aftenposten 29. mai 2015.

Hva kan du og jeg gjøre? 1/32

Her er noen råd fra miljøorganisasjoner til hvordan vi alle kan være med på å spare miljøet:

Spis mindre kjøtt

Salget av kjøtt har økt med 15 prosent de siste ti årene. Storfekjøtt er blant de verste kildene til utslipp av metan, den nest farligste klimagassen. Produksjon av et kilo storfekjøtt forurenser like mye som en biltur som forbrenner 10 liter bensin.

Kast mindre mat

Ikke gå i butikken når du er sulten, for da kjøper du mer. Har du restemat i kjøleskapet? Bruk det i middagen dagen etter. Kaster du melka når stempelet på melkekartongen viser gårsdagens dato? Det er ikke alltid nødvendig. Lukt og smak først. «Best før» og «holdbar til» betyr ikke at maten må kastes på en bestemt dato.

Engasjer deg politisk

Engasjer deg politisk og bidra til at miljøorienterte politikere får aksept for nødvendige klimatiltak som høyere strøm- og bensinpriser.

Klesvask

Vurder om vaskemaskinen kan kjøres på 60 grader i stedet for 90. Å vaske klær på lav temperatur krever mindre energi. Fyll opp maskinen. Det gjelder også oppvaskmaskinen.

Senk innetemperaturen

Ta på deg en genser og reduser innetemperaturen. Slå av lyset når du ikke er hjemme.

Gå eller sykle på korte turer

Hvis norske bilister hadde latt bilen stå på alle turer under tre kilometer, ville de spart miljøet for 740 000 tonn CO₂ i løpet av ett år. Og dersom det er for langt å gå: Reis kollektivt eller reis flere sammen i bilen. Veitrafikken står for om lag en femtedel av Norges CO₂-utslipp. Jo flere biler – desto høyere utslipp.

- Se på rådene over. Hvilke av dem høres mest fornuftig ut? Har dere andre forslag? Hva er dere villig til å gjøre for å forbedre miljøet?

1/33

Fløy på brukt matolje

Tirsdag fløy SAS og Norwegian med biodrivstoff på tanken. Biodrivstoffet var hentet i USA og framstilt av avfall fra restauranter. – Grønnvask av egen bransje, mener Naturvernforbundet.

Informasjonssjef i Norwegian, Lasse Sandaker-Nielsen, mener Naturvernforbundets påstand om grønnvask er helt feil. – Flyr man med 50/50-blanding av biodrivstoff og vanlig drivstoff som vi gjør i dag, så reduserer man CO₂-utslippet med om lag 40 prosent, så det er et viktig tiltak, sier han.

Sandaker-Nielsen mener biodrivstoff blir mer attraktivt om man får i gang anlegg som benytter norsk skog som råmateriale. Han håper det blir bioproduksjon nok i Norge til at de kan bruke dette. Her kan det være aktuelt å bruke restavfall fra skogbruk, det vil si den delen av treet som ikke brukes i byggeproduksjonen.

Fagsjef i Naturvernforbundet, Holger Schlaupitz, mener at klimaeffekten ved bruk av biodrivstoff ikke er stor nok når man ser på mengden trær som må brukes. – Det tar 60 til 80 år å dyrke et tre, og hvert tre som hugges, er tap av et tre som renser luften for CO₂.

BIODRIVSTOFF: Hva er klimaeffekten når flytankene inneholder biodrivstoff?

– Likevel ser vi at flyselskaper trykker bioetanol til sitt bryst, og bruker det for å legitimere økning i luftfarten. Men veksten i luftfarten er stor, og vinningen går da fort opp i spinningen. Vi snakker om en grønnvasking – det kritiske blikket på flytrafikken blir dysset ned, mener Schlaupitz.

Kilde: NRK Nyheter, 2014

?

- 1 Hva er hovedargumentene til Sandaker-Nielsen og Schlaupitz?
- 2 «Vinningen går opp i spinningen», sier Schlaupitz i Naturvernforbundet. Hva mener han med det?
- 3 Hva mener han med «grønnvasking»?

?

Enig eller uenig?

- Alle kjøretøy bør gå over til biodrivstoff.
- Det er umulig å begrense flytrafikken i verden i dag.

1/34

DIKT

Plakat

En
alene
kan
ingenting
gjøre.

Det
sier
hundretusener.

(Fra *Hverdager*
av Kjell Landmark)

Profilen

Frederic Hauge (født 1965) er en av de mest kjente miljøaktivistene i Norge. I 1986 var han med på å etablere miljøorganisasjonen Bellona, der han har hatt en ledende posisjon fram til i dag.

Innsatsen til Frederic Hauge og Bellona har vært viktig for miljøvernarbeidet i Norge. I startfasen aksjonerte Bellona mot forskjellige industrianlegg og avdekket områder der det var deponert giftig avfall. Aksjonsformene førte flere ganger til at Hauge og de andre i Bellona ble arrestert. Pressedekningen var ofte stor. «Det betyr mye at vi blir hørt», sa Hauge i et intervju, «slik at folk får vite det som myndigheter og store bedrifter prøver å skjule.»

Senere la Bellona mer vekt på å gå i dialog med næringslivet for å finne løsninger. Det har Hauge og Bellona fått kritikk for. Noen mente at de «solgte» seg til storindustrien, men Frederic Hauge tilbakeviser dette. Ved å finne fram relevant informasjon og skrive utredninger

mener han at Bellona har greid å peke på alternative løsninger. «Vi greier ikke å løse problemene uten å få næringslivet med oss», sier han i et

intervju, og derfor har han samarbeidet med både Statoil og Norsk Hydro.

Frederic Hauge er også internasjonalt engasjert, og i 2007 ble han valgt inn i EU-kommisjonen, der han skal være med på å utforme framtidens miljøpolitikk. Samme år ble han kåret til en av verdens miljøhelter av det amerikanske nyhetsmagasinet *Time Magazine*.

*Aftenposten 3.9.1985:
Unger Fabrikker ved Fredrikstad har uten tillatelse gravd ned tønner med giftig avfall. Dette fastslår Statens forurensings-tilsyn. Her er Frederic Hauge i Natur og Ungdom i ferd med å grave opp en av tønnene.*

7

Helsa vår

Innledning

Hvem har ansvaret for helsa vår? Er det staten? Skal staten subsidiere sunn mat og forby reklame for alkohol og tobakk, eller minner det for mye om en formynderstat? Må vi selv ta konsekvensene dersom vi blir syke av for mye alkohol og fet mat? Og hva med medisiner? Hvilke kan vi ta, og hva bør vi holde oss unna?

I dette kapittelet skal vi ta opp noen spørsmål knyttet til helsa og hva som er med på å påvirke den.

Vi kan bare bevare en god helse ved å spise det vi ikke har lyst på, drikke det vi ikke liker og gjøre det vi helst vil slippe.

Mark Twain

Nøkkelord

- formynderstat
- fastlege
- folketrygden
- vaksinasjon
- smittsomme sykdommer
- resistente bakterier
- allergi
- psykisk lidelse
- prevensjon og abort

? Enig eller uenig?

- 1 Stopp forbudet mot reklame for alkohol og tobakk. Folk begynner ikke å drikke selv om de ser bilder av noen som koser seg med et glass vin.
- 2 Forby plassering av godteri og andre usunne ting nær kassaapparatene i butikken.
- 3 Røykere må stille bakerst i helsekøen.

Staten og helsa

- 1 Sammenlikn helsesystemet i Norge med helsesystemet i andre land du kjenner. Hvilke likheter og forskjeller er det?
- 2 I Norge går kvinner i gjennomsnitt oftere til legen enn menn gjør. Hvorfor er det slik, tror dere? Hvordan er det i andre land?

Alle innbyggere i landet er forsikret gjennom *folketrygden*, som er en obligatorisk, statlig forsikrings- og pensjonsordning. De som arbeider, betaler en viss prosent av det de tjener, sammen med annen skatt. Men også de som ikke har arbeid, har rettigheter i folketrygden. I tillegg til å sørge for at alle får pensjon, skal folketrygden blant annet gi økonomisk hjelp ved sykdom, svangerskap og fødsel, og dekke eller subsidiere utgifter til medisinsk behandling og rehabilitering.

Den enkelte innbygger betaler i gjennomsnitt omtrent 16 % av sine helseutgifter selv. Resten betales av staten og kommunen. Staten betaler for sykehustjenester og helseadministrasjon, mens kommunenes største utgift er sykehjem for syke eldre og hjemmesykepleie.

I 2001 ble *fastlegeordningen* innført. Hensikten var å gi alle som ønsker det, én fast lege å forholde seg til. Folk har selv rett til velge hvem som skal være fastlegen deres. Hos fastlegen betaler man en viss egenandel, mens det offentlige betaler resten.

Skal du vaksinere barnet ditt?

MMR-vaksinen er en kombinasjonsvaksine mot meslinger (engelsk: *Measles*), kusma (*Mumps*) og røde hunder (*Rubella*).

Anette: Snart er Filip 15 måneder, så nå skal han få MMR-vaksinen.

Henrik: Skal du virkelig vaksinere ham?

Anette: Ja, selvfølgelig. Du har vel vaksinert dattera di?

Henrik: Nei, det er jeg helt imot. Kroppen må få styre seg selv.

Anette: Hva mener du med det?

Henrik: Jeg mener at barn må få anledning til å være syke. Først da får de et bedre immunforsvar.

Anette: Men de kan jo dø av sykdommer som for eksempel meslinger.

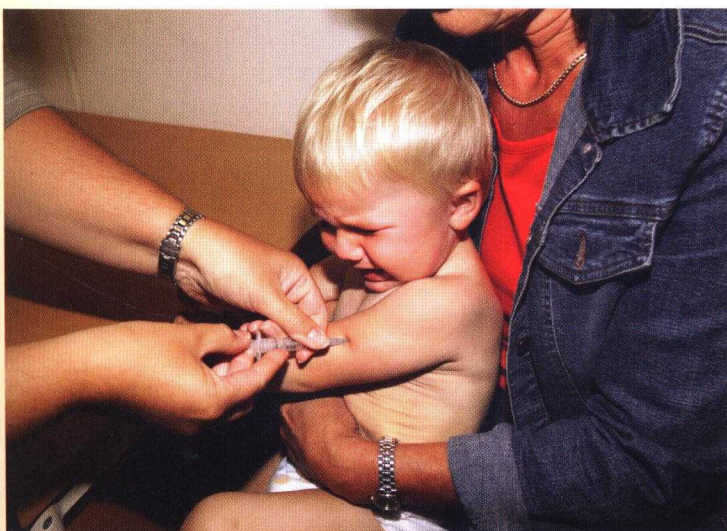
Henrik: Barn kan da bli veldig syke av vaksiner også. Dattera mi skal i alle fall slippe å få skumle kjemikalier sprøytet inn i kroppen.

- Anette: Er du klar over hvor smittsomme enkelte sykdommer er?
Jeg har lest at én person med meslinger kan smitte 15 andre.
- Henrik: Jo da, det vet jeg. Men det er faktisk frivillig om man vil vaksinere barna sine eller ikke. Jeg mener at god hygiene og riktig mat er mye viktigere.
- Anette: Nei, vet du hva! Uten vaksiner ville vi hatt langt flere smittsomme sykdommer i verden.

Helsestasjonen

Helsestasjonen har tilbud om vaksiner mot ulike sykdommer til barn mellom seks måneder og 15 år. Den har også tilbud om svangerskapskontroll og helseundersøkelser av alle barn. Helsesøster og lege gir veiledning til foreldrene om blant annet barnets utvikling og riktig ernæring. Besøk på helsestasjonen er gratis. Hvis barnet blir sykt, må man kontakte fastlegen eller legevakta.

Mange steder finnes det også egne helsestasjoner for ungdom der de kan få råd og hjelp.

- Hvorfor vil ikke Henrik vaksinere dattera si?
- Er dere enig i det han sier?
- Er dette en debatt dere kjenner igjen fra andre land?

Inntil nå har de farmasøytiske selskapene vært et skritt foran resistente bakterier. Men bakteriene haler innpå, og flere og flere blir resistente. Nå frykter forskerne at vi er i ferd med å tape krigen.

Taper vi kampen mot resistente bakterier?

I dag er det et overforbruk av antibiotika rundt om i verden, og forbruket er med på å gjøre mange bakterier resistente. Dette kan bli den største trusselen mot folkehelsen i årene som kommer.

– Hvis antibiotika ikke virker, kan pasienter dø av banale infeksjoner, sier den amerikanske forskeren Barry Kreiswirth. – I Europa dør 25 000 av resistente bakterier hvert år. På enkelte sykehus i New York er forekomsten av en bestemt resistent bakterie blant pasienter på over 50 %. Det er skremmende tall.

Også i Norge har det vært et økende forbruk av antibiotika, og flere leger informerer nå om situasjonen. En av dem, Dag Berild

Vanlig forkjølelse går over av seg selv, selv om det ikke føles sånn.

ved Oslo universitetssykehus, mener at mange fastleger er altfor liberale med å skrive ut antibiotika. – Nederlandske leger anbefaler ikke lenger antibiotika for å kurere halsbetennelse, og det bør heller ikke norske leger

gjøre. Behandling med antibiotika vil forkorte sykdommen med maksimum en halv dag. Folk har fått det så travelt at de ikke har tid til å bli syke. Se på idrettsfolk, for eksempel. De har et betydelig overforbruk. Selv om de kan sykle Tour de France eller gå femmila på ski, får de ofte antibiotika om de hoster litt!

Mange er også bekymret for bruk av antibiotika i maten. Norge har et relativt lite forbruk sammenliknet med andre land i EU hvor landbruket er mer industrialisert. Likevel er det funnet flere typer resistente bakterier i enkelte matvarer, slik som norskproduisert kylling.

1 Hva er hovedpunktene i teksten?

2 Tenker du på om maten du spiser, kan være helsefarlig? Hvordan kan vi være med på å påvirke situasjonen?

Klima og helseproblemer 1/37

De store klimaendringene har ført til helseproblemer i flere land. Spesielt ser man det i land med svak økonomi der jordbruket må drives uten kunstig vanning. Både tørke, flom og andre ekstreme hendelser har ført til redusert produksjon av mat, samtidig som det har blitt flere smittebærende insekter.

I andre land er luftforurensningen et økende helseproblem. Det gjelder særlig i de store byene. Dersom dagens utslipp fortsetter, vil det i noen deler av verden bli vanskelig å oppholde seg utendørs i enkelte perioder av året.

Også i norske byer kan det til tider være for dårlig luftkvalitet, og landet har brutt EØS-avtalen på dette området flere ganger. Dårlig luftkvalitet kan føre til plager som allergi og astma. Mange opplever da at de puster tungt, at det klør, eller at øynene renner. Lederen for Astma- og allergiforbundet har uttalt seg om dette til NRK:

«Utlendinger forbinder gjerne Norge med fjorder og fjell, ren luft og hvit snø. Derfor er det nok mange som løfter på øyenbrynene når de hører at vi bryter EØS-avtalen, og at en halv million nordmenn sliter med helseplager når forurensningen er på sitt verste.»

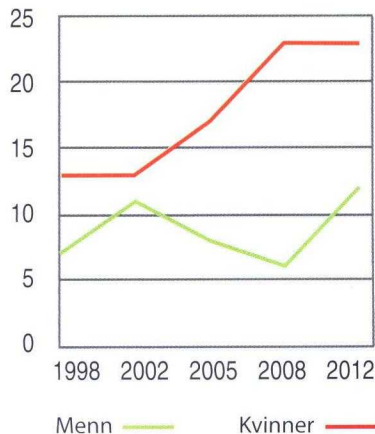
- 1 Merker du noe til luftforurensningen der du bor? Er dette i så fall knyttet til bestemte tider av året? Hva vet du om luftforurensningen andre steder i verden?
- 2 Både i avisen og på nettet finner man mye informasjon om helse og helseproblemer. Finn en artikkel som du synes er interessant, og presenter innholdet for klassen.

På kalde dager kan smogen ligge tungt over Oslo-gryta.

Utviklingen i egenrapporterte psykiske plager i alderen 16–24 år, 1998–2012:

Andel (%)

Kilde: Folkehelseinstituttet

- 1 Ifølge Verdens helseorganisasjon får cirka 20 % av verdens befolkning en psykisk lidelse i løpet av livet, og ofte med forandringer i oppførsel og væremåte. Hvordan forandrer jeg personen seg i *Sommeren uten menn*? Hvordan reagerer dattera?
- 2 «Ingen trenger å vite det», sier mora. Hvorfor sier hun det? Er det en vanlig reaksjon, tror dere?
- 3 Mange unge rammes av psykiske lidelser. Hva kan grunnene til det være? Hva forteller tabellen over om utviklingen?

Psykisk helse

1/38

I romanen *Sommeren uten menn* (2011) skriver Siri Hustvedt om en kvinne som blir forlatt av mannen sin etter tretti års ekteskap. Hun bryter sammen og blir innlagt på psykiatrisk sykehus. Senere tenker hun tilbake på oppholdet og hvordan dattera og mora hennes reagerte da hun var syk. Her er et lite utdrag fra romanen:

Jeg liker ikke minnet om den gale kvinnen. Hun gjør meg skamfull. Lenge vegret jeg meg for å se på det hun hadde skrevet i et svart og hvitt hefte mens hun var innlagt på avdelingen. Jeg visste hva som sto skrevet utenpå, med en håndskrift uten den fjerneste likhet med min, *Hjerneskår*, men jeg ville ikke åpne den. Jeg var redd henne, forstår du. Da datteren min, Daisy, kom på besøk, skjulte hun forlegenheten. Jeg vet ikke nøyaktig hva hun så, men jeg kan gjette det: en kvinne som var uttæret av ikke å spise, konstant forvirret, tung i kroppen av medisiner, én som ikke kunne svare ordentlig på det datteren sa, som ikke kunne holde rundt sitt eget barn. Og så, da hun gikk, hørte jeg henne beklage seg til sykepleieren med gråtkvalt stemme: «Det er som om det ikke er moren min.» Jeg var tapt for meg selv da, men nå smerter det meg å huske den setningen. Jeg tilgir ikke meg selv.

(...)

«Jeg har ikke fortalt noen her at du har vært innlagt,» sa mor i en bekymret tone mens de intense, grønne øynene hennes holdt blikket mitt fast. «Ingen trenger å vite det.»

Profilen

Katti Anker Møller (1868–1945) var en modig og kontroversiell person. Hun kjempet for at kvinner måtte få bestemme over sin egen kropp. Bare på den måten kunne de få et bedre liv og en bedre helse. Derfor startet hun en debatt om prevensjon, seksualopplysning og legalisering av abort. Det skaffet henne mange motstandere.

Katti Anker Møller vokste opp på Hamar, der foreldrene hennes drev Norges første folkehøgskole. Hun snakket mye om folkeopplysning og kvinnesak med foreldrene sine. Samtidig så hun hvordan moras liv var preget av frykt for nye graviditeter. Mora fikk ti barn og døde allerede som 50-åring. Det var en viktig bakgrunn for engasjementet til dattera, som senere sa: «Alt hva jeg har gjort, har jeg gjort til ære for min mor.»

Katti Anker Møller kom selv fra borgerskapet og giftet seg med en godseier, men hun var først og fremst opptatt av de problemene fattige, ugifte mødre sto overfor. Mange av dem hadde ingen steder å gå, og de hadde heller ikke krav på økonomisk hjelp fra barnefaren eller fra samfunnet.

Det ville hun gjøre noe med. I 1902 fikk hun opprettet det første hjemmet for enslige mødre i Oslo. Det ble straks fullt, og senere opprettet hun et til. Videre arbeidet hun – sammen med en svoger som var en kjent politiker – for å få vedtatt lover som kunne gi mor og barn flere rettigheter. Lovene ble vedtatt i 1915, og der sto det at også et barn født utenfor ekteskap hadde rett til farens navn og arv. Videre hadde barnefaren plikt til å bidra med økonomisk hjelp.

Lovene vakte mange protester, men Katti Anker Møller ønsket flere reformer. Hun mente at kvinnene selv måtte få bestemme hvor mange barn de ville ha. Da måtte de få mer informasjon om kropp og seksualitet, og de måtte få tilgang til prevensjonsmidler. Dette var radikale meninger på begynnelsen av 1900-tallet, og altfor radikale for middelklassen, som mente at barnebegrensning måtte skje på «naturlig» måte.

I Arbeiderpartiets kvinneforbund var det derimot stor interesse for saken, og sammen med Møller åpnet forbundet et kontor der de ga seksualopplysning og delte ut prevensjon. Det skjedde i 1924, og senere ble flere kontorer åpnet rundt om i landet.

Den vanskeligste saken gjaldt legalisering av abort. Katti Anker Møller og kontoret hun jobbet på, fikk svært mange brev fra ulykkelige gravide kvinner som ønsket hjelp. Å ta abort var imidlertid forbudt og kunne føre til inntil tre års fengsel. Møller arbeidet sterkt for å få endret denne loven, men det skjedde ikke mens hun levde. Først i 1964 ble abort tillatt i Norge. Da måtte gravide kvinner søke en nemnd om å få gjennomført abort. Det ble forandret i 1978 da loven om selvbestemt abort ble vedtatt.

Litt norsk historie

Innledning

Når man ønsker å bli kjent med et land, kan det være en god hjelp å vite litt om landets historie. Kanskje forstår vi forholdene i landet bedre hvis vi kjenner til hva som har skjedd tidligere, og hva slags erfaringer folk har.

I dette kapittelet skal vi se på noen kjente historiske perioder og hendelser i norsk historie. Kan historien si noe om hvordan landet og folket er blitt slik de er blitt?

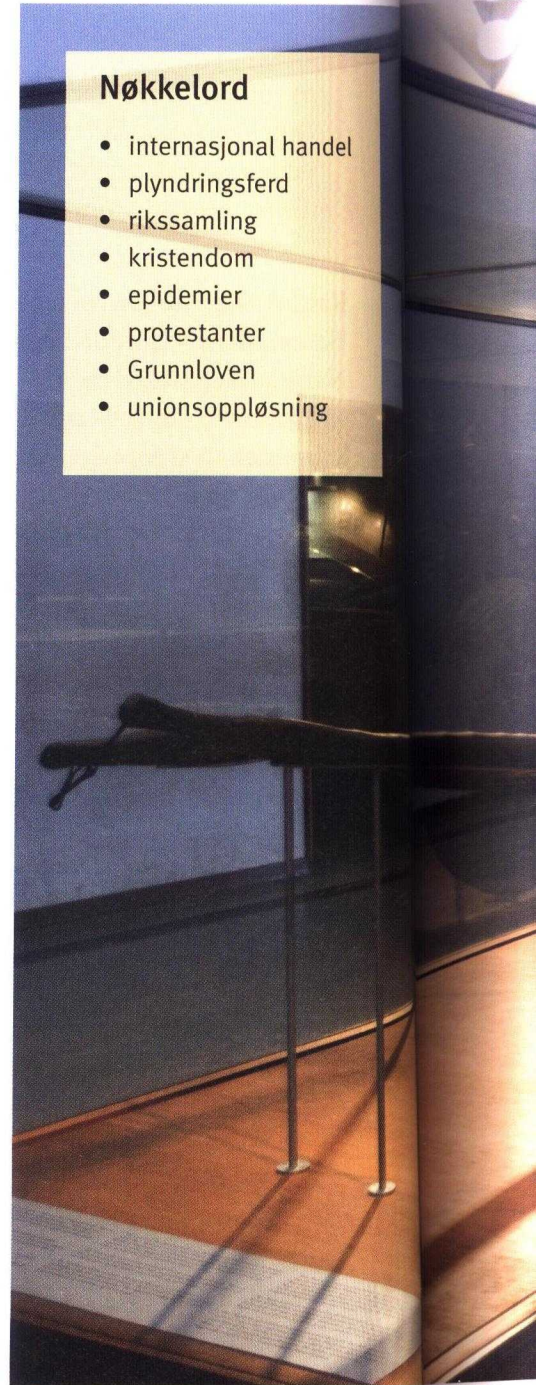
Lykkelig er det folk som har en kjedelig historie.

Henry Millon de Montherlant
(1895–1972)

Nøkkelord

- internasjonal handel
- plyndringsferd
- rikssamling
- kristendom
- epidemier
- protestanter
- Grunnloven
- unionsoppløsning

Osebergskipet. Vikingene hadde gode skip som de kunne seile med over åpent hav. Skipene ble også brukt til begravelser. I en gravhaug på Oseberg ved Tønsberg ble det funnet et 22 meter langt skip som viste seg å inneholde to kvinnelik. Begravelsen ble fastslått til år 834. Den ene kvinnen var ca. 80 år gammel, den andre noe over 50 år. Med seg i graven hadde de fått en vakkert utskåret vogn, seks hunder, to kuer og ikke mindre enn 15 hester! I tillegg var det rikelig med utstyr både til reise og til husholdning.

Hva forteller innholdet i graven om datidas syn på døden?

Osebergskipet og gjenstandene som ble funnet i det, kan man se i Vikingskipshuset i Oslo.

1/39 *Norvegr*

Handelsstedet Kaupang lå i nærheten av der Larvik er i dag og regnes som Norges første by. Utgravinger har vist at Kaupang var et aktivt handelssted med 400–600 innbyggere på 800-tallet. Det er funnet mynter og gjenstander både fra land sør i Europa og fra arabiske land, så vi vet at det var internasjonal handel der. Kaupang eksisterte bare i noe over 100 år. Tegning av Harald Nygård.

Første gang vi kjenner til at betegnelsen *nordmenn* og navnet *Norge* (*Norvegr*) ble brukt, er på slutten av 800-tallet. Handelsmannen og oppdageren Ottar besøkte i 890 kong Alfred den store i England, og ved hoffet fortalte han om hjemstedet sitt og reisene sine. Historien hans ble skrevet ned og tatt vare på. Ottar kom fra Nord-Norge, og han fortalte at han bodde lengst nord i området der det bodde nordmenn. Nord for dette bodde samene. Han hadde selv reist i de nordlige områdene og hadde drevet handel med samene. Ottar brukte navnet *Norvegr*, som betyr *nordveien* eller *veien mot nord*, men vi vet ikke akkurat hvor stort område det dreide seg om.

Ottar fortalte også om et handelssted han hadde seilt til lenger sør i landet. Historikerne mener at det må ha vært Kaupang utenfor Larvik. Det regnes som det første bymessige bostedet i Norge og ble bygd opp på 800-tallet.

Vikingtida 1/40

«[i 793] kom hedningene fra nordlige land med hærmakt over havet som stikkende veps og spredte seg til alle kanter som ville ulver. De røvet og slo ned, ikke bare trekkdyr, sauer og okser, men til og med prester og diakoner og flokker av nonner og munk. De kom til kirken i Lindisfarne og la alt øde ved sin grusomme plyndring, trampet på de hellige stedene med urene føtter, gravde opp alteret og røvet alle skatter i den hellige kirken.»

Denne beskrivelsen stammer fra en prest som opplevde overfallet på Lindisfarne i Nord-England, det første dokumenterte vikingoverfallet. Denne og liknende beskrivelser av vikingenes oppførsel har gitt dem et rykte som brutale ransmenn. Det var ikke uvanlig på den tida å kombinere handel og sjørøveri, men vikingene klarte likevel å bli internasjonalt beryktet på grunn av sin brutalitet og sine effektive angrep.

Handel

I de nordiske landene er perioden fra omtrent 800 til 1050 kjent som *vikingtida*. Folk levde for det meste av jordbruk, husdyrhold, fangst og fiske. Men de hadde også veldig gode skip, og de drev handel i mange land. Produktene de solgte, var blant annet dyreskinn, jaktfalker, hvalrosstener, tau, dun fra sjøfugl, jern og visse typer stein. Også tørrfisk var allerede i vikingtida en etterspurt eksportvare. Det var for det meste mennene som dro ut, mens kvinnene hadde ansvar for gårdsdriften hjemme når mannen var på handels- eller plyndringsferd. Kvinnene hadde på mange måter en selvstendig stilling i vikingsamfunnet.

Runer er et skriftsystem, et alfabet, som var i bruk her i landet fra ca. 100 e.Kr. Runene består for en stor del av rette streker som det er mulig å skjære i tre og stein.

Nye bosettinger

På 800-tallet hadde befolkningen i Norden økt så mye at det var vanskelig å finne jord til alle, og noen vikinger valgte å slå seg ned på nye steder. De norske vikingene dro hovedsakelig vestover og slo seg blant annet ned på øyene i Nordsjøen. På Island bygde de etter hvert opp en helt ny stat, og i Irland, England og på øya Man dannet de sine egne riker. Vikingene kom også helt til Newfoundland i Nord-Amerika. Det er funnet rester av vikingbosettinger der, og sagaene forteller at vikingene gjorde flere turer dit. Til og med i Hagia Sofia i Istanbul er det spor etter vikingene i form av runeinnskrifter fra 800-tallet.

Odin og Tor

Vikingene hadde mange guder. Den høyeste guden var Odin. Det er han som har gitt navnet til *onsdagen*. Odin var blant annet gud for visdom og dikterkunst. Han var enøyd fordi han hadde pantsatt det ene øyet sitt for å få tilgang til den dypeste visdom.

Odins sønn, Tor, var nok likevel den mest populære guden. Mange norske navn, både guttenavn og jentenavn, begynner med *Tor*: Torbjørg, Torhild, Torunn, Torstein, Torbjørn, Toralf og mange flere. Tor var hissig, krigersk og sterk. Det fortelles mange historier om Tors eventyr og hvordan han beseiret sine fiender. Han viste stadig kreftene sine når han dro over himmelen i vogna si. Da lynte og tordnet det over menneskene. *Torsdagen* er hans dag.

Kulturell påvirkning

Vikingene ble påvirket av kulturene de møtte. Ikke minst fikk de kjennskap til kristendommen og brakte den med seg hjem. Sammen med den nye religionen kom også det latinske alfabetet hit til landet. De latinske bokstavene passet bedre enn runene til å skrive lengre tekster, og litt etter litt ble det latinske alfabetet brukt til å skrive norske tekster med. Men runene ble fremdeles brukt i noen hundre år til.

Harald Hårfagre samler Norge? 1/42

Historikerne er sikre på at Norge ikke var en samlet enhet på Ottars tid, men prosessen med å samle landet til ett rike kom i gang på denne tida. På slutten av 800-tallet levde det en konge som het Harald. Han var en av mange småkonger i landet. Ved å beseire mange andre småkonger og høvdinger ble han konge over store deler av det området som nå er Norge. Slik er fortellingen om det som skjedde:

Harald sendte noen av sine menn til en vakker, ung jente som het Gyda og var datter av en konge på Vestlandet. Harald ville ha henne til kone. Da sendemennene kom og fortalte hva de ville, svarte Gyda at hun ikke ville gifte seg med en småkonge.

«Jeg synes det er underlig», sa hun, «at det ikke finnes noen konge i Norge som vil vinne hele landet og bli enekonge.»

Sendemennene syntes hun var svært stor på det, og spurte hva hun mente med å snakke slik. Harald var en mektig konge og mer enn god nok for henne, mente de. Men Gyda holdt på sitt, og sendemennene ville ikke ta henne med mot hennes vilje, så de gjorde seg klar til å dra hjem igjen. Da ba Gyda dem hilse kong Harald og si at hun bare ville gifte seg med ham dersom han la under seg hele Norge.

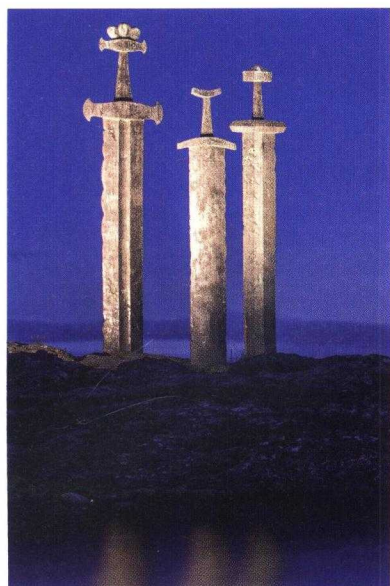
Sendemennene dro tilbake til kong Harald og fortalte hva Gyda hadde svart. «Hun var både overlegen og uklok», fortalte de og mente at kongen burde sende en hær for å ta henne med makt. Da svarte kongen at Gyda ikke hadde sagt eller gjort noe som skulle straffes.

«Hun har gitt meg en idé, som jeg synes det er rart jeg ikke har tenkt på før», sa han. «Nå lover jeg at jeg ikke skal klippe eller kjemme håret mitt før jeg har vunnet hele Norge.»

Harald gjennomførte planene sine. Etter mange og harde kamper ble han enekonge i Norge. Da han endelig hadde fått stelt håret, ga de ham navnet Harald Hårfagre (*fager* = vakker).

Gyda avviser kong Haralds sendemenn.
Tegning av Christian Krohg.

Ved Hafsfjord i Rogaland er det reist et minnesmerke over Haralds avgjørende slag i kampen for å samle Norge. Monumentet heter «Sverd i fjell» og er laget av Fritz Røed. Det største sverdet er over ni meter høyt og skal symbolisere den seirende Harald. De to andre sverdene symboliserer de tapende småkongene. Sverdene er satt ned i fjellet for å symbolisere at de aldri skal brukes mer. Slik skal minnesmerket også være et fredssymbol. Monumentet ble avduket av kong Olav i 1983.

- Fortell hverandre om opprinnelsen til andre land dere kjenner godt – både myter og fakta. Hvilke historiske minnesmerker finnes? Vis gjerne bilder.

Historikerne tror ikke på at samlingen av landet skyldtes en replikk fra ei pen jente. Samlingen av landet var en mer sammensatt og langvarig prosess enn det fortellingen om kong Harald og Gyda tyder på. Men det er riktig at Harald Hårfagre var konge en lang periode omkring 900, og at han samlet store deler av landet under seg.

Norge blir en enhet 1/43

I de neste hundreårene ble administrasjonsapparatet utbygd. Kongens regjeringsapparat ble styrket, og Norge ble styrket som politisk enhet. I denne perioden kan vi si at Norge for alvor ble en *stat*. Kirken gjorde sitt til å knytte landet sammen. Kristendommen ble innført omkring år 1000, og kirken ble ganske snart en maktfaktor både politisk og økonomisk.

1200-tallet var på mange måter en blomstringstid her i landet. Kongen rådet over store områder, og både kongen og kirken satte i gang store byggearbeider. Til dette arbeidet hentet de håndverkere og kunstnere fra andre land. Noen av de mest kjente bygningene fra denne perioden er Nidarosdomen i Trondheim, Håkonshallen og Mariakirken i Bergen, Stavanger domkirke og Akershus festning i Oslo.

Disse ordene brukes ofte som synonymer:

- et land:** et geografisk avgrenset område med felles politisk styre
- en stat:** et område som har felles styre og er uavhengig av andre stater. *Staten* brukes også om den høyeste myndighet som bestemmer i landet
- en nasjon:** en gruppe mennesker med felles kultur, men også brukt om land/stater (jf. *De forente nasjoner (FN)*)
- et rike:** et maktområde, mest brukt i bestemte sammenhenger (jf. *Romerriket*)

Svartedauden

2/1

SAGN

Fergemannen og Pesta

På 1300-tallet var det mange som så for seg Svartedauden som ei gammel, svartkledd kone. Hun het Pesta og gikk fra gård til gård. En dag kom Pesta til et stort vann. Hun ropte på fergemannen, som kom for å ro henne over til den andre siden. Da de var kommet midt ut på vannet, skjønnte han plutselig hva slags passasjer han hadde tatt med seg i båten. Blek og redd ba han for sitt liv.

Pesta svarte at det kom an på om han sto nedskrevet i boka hennes. Hun bladde i boka, og der fant hun navnet hans. «Men siden du rodde meg over vannet, skal du få en lett død», lovt hun og gikk i land. Fergemannen rodde hjem igjen, og med det samme han kom innenfor døra, falt han død om på gulvet.

Fergemannen ber for sitt liv. Maleri av Theodor Kittelsen fra 1904.

En **epidemi** er en sykdom som sprer seg raskt mellom mennesker.

En **pandemi** er en epidemi som sprer seg over store deler av verden.

På 1300-tallet ble forholdene i Norge dramatisk forverret. En viktig faktor var svartedauden – den svarte døden. Det var en svært smittsom sykdom, en pest, som var dødelig for de aller fleste som ble smittet. Den rammet Asia og Europa på midten av 1300-tallet og regnes som en av de verste pandemiene i historien. Det anslås at minst 75 millioner døde som følge av pesten. Noen forskere regner med at over halvparten av innbyggerne i Europa døde.

I Norge spredte smitten seg fort, og antakelig døde mellom en tredjedel og halvparten av innbyggerne i løpet av høsten 1349. Også i årene som fulgte, kom det nye epidemier med høye dødstall. Man regner med at i år 1400 var folketallet her i landet omtrent halvparten av det det hadde vært før svartedauden.

Følgene av svartedauden

En slik katastrofe hadde naturligvis store konsekvenser for samfunnet. En gruppe som ble kraftig redusert under pesten, var prestene. De besøkte syke og døende og sto for begravelsene, så de var spesielt utsatt for smitte. Noen steder døde hver eneste prest i distriktet.

Svartedauden fikk også store økonomiske konsekvenser. Norge var et bondesamfunn, og når så mange døde, ble det mye ledig jord. Dermed ble det billigere å kjøpe eller leie jord, og det førte til bedre forhold for de bøndene som hadde overlevd pesten.

For dem som satt med makten i landet, skapte derimot pesten en alvorlig økonomisk krise. Inntektene deres kom fra å leie ut jord og kreve inn skatter. Med lavere pris på jorda og færre å kreve inn skatt fra ble inntektene kraftig redusert. I mange andre land kan vi se store herregårder, borger og slott som er bygd av overklassen, men her i landet finnes det få slike private praktbygg. De fleste stormennene mistet mye av sin rikdom og status og ble til vanlige bønder.

For kongemakten var inntektstapet alvorlig. Kongen trengte faste inntekter for å kunne administrere landet, og han måtte holde en hær, et forsvar. Når inntektene sviktet, kunne han ikke betale lønn og utstyr til så mange folk som før. Kongemakten ble derfor kraftig svekket, og kort tid etter mistet Norge sin selvstendige stilling.

Dansketida 2/2

Fra 1380 var Norge i union med Danmark. Formelt sett var landene i begynnelsen likestilt og likeverdige, men kongen bodde i Danmark, og Danmark var hele tida det dominerende landet. Norge var forsvettet både økonomisk og politisk til å hevde seg, og i 1536 ble det vedtatt at Norge skulle være en del av Danmark. I praksis ble landet likevel sett på som et eget land.

En av de store konsekvensene av unionen med Danmark var at norsk forsvant som skriftspråk. (Se mer på side 105.)

Unionen hadde også konsekvenser på det religiøse området. Kongen innførte den lutherske reformasjonen i Norge, slik han hadde gjort i Danmark. I 1537 ble det brudd mellom den dansk-norske kirken og den katolske kirken og paven i Roma. Kongen ble den øverste lederen for kirken, og han overtok alle eiendommene som kirken eide. Også språket i kirken ble endret. Tidligere hadde det meste av gudstjenesten foregått på latin. Martin Luther (se ramme) mente at den skulle foregå på folks eget språk, slik at de kunne forstå det som ble sagt. Men i Norge ble det altså danske tekster som dominerte i det religiøse livet.

Reformasjonen

Martin Luther (1483–1546) var en tysk teolog. Han var munk og ble også professor ved universitetet i Wittenberg. Luther anerkjente ikke paven autoritet, og han protesterte mot mange av de katolske kirkelige tradisjonene. Luthers tilhengere kalles ofte *protestanter*. Protestantene la vekt på den enkeltes tro, og Bibelen skulle være den eneste autoriteten. Den lutherske reformasjonen førte til splittelse av den katolske kirken, og mange land i Nord-Europa innførte *den evangelisk-lutherske kirken*, mens den romersk-katolske kirken beholdt makten i sør.

2/3

Union med Sverige

Danmark-Norge hadde støttet den franske keiseren Napoleon da de europeiske stormaktene var i krig på begynnelsen av 1800-tallet. Etter at Napoleon hadde tapt krigen, ble Danmark tvunget til å gi fra seg Norge til Sverige. Svenskene var blant vinnerne av krigen og forlangte at Norge skulle bli svensk. Her i landet mente sentrale personer at Norge måtte benytte anledningen til å påvirke sin egen situasjon og bli et selvstendig land igjen.

112 valgte representanter fra store deler av landet kom sammen på Eidsvoll, og i løpet av kort tid skrev de en ny *grunnlov* for landet. Den var ferdig 17. mai 1814. Den nye Grunnloven ble vedtatt, og Norge ble erklært selvstendig. Landet skulle være et fritt og uavhengig kongedømme, der kongen skulle styre sammen med et folkevalgt parlament, Stortinget.

Svenskene ville imidlertid ikke godta dette, og etter en kort krig måtte nordmennene gi seg. Deretter fulgte en periode med vanskelige forhandlinger før landene kom til enighet. Den svenske kronprinsen, Karl Johan, godtok at Norge skulle få beholde Grunnloven med visse forandringer. Landet skulle også ha sin egen nasjonalforsamling, Stortinget, og skulle i de fleste forhold styre seg selv. Men Stortinget måtte godta at den svenske kongen også var konge i Norge, og at Sverige bestemte over utenrikspolitikken.

2/4

De sosiale forholdene

Det norske samfunnet forandret seg mye i løpet av den tida landet var i union med Sverige.

Til tross for at mange utvandret til Amerika, økte folketallet fra 900 000 i 1815 til 2,3 millioner i 1905. Det var den sterkeste relative veksten i hele Europa på den tida. Dette hadde sammenheng med at folkehelsen var blitt mye bedre på grunn av bedre kosthold og helsestell. Spedbarnsdødeligheten var også lav her i landet sammenliknet med andre land i Europa.

I begynnelsen av århundret levde de fleste på landsbygda, og nesten 90 % var sysselsatt i primærnæringer som jordbruk, skogbruk og fiske.

Folkehelse er den fysiske og psykiske helsetilstanden i en befolkningsgruppe.

Det var ikke lett for den økende befolkningen å finne et levebrød på landet. Det var ikke nok jord til alle, og mange grep derfor den nye muligheten som dukket opp på 1800-tallet: utvandring til Amerika. Mellom 1825 og 1925 utvandret over 800 000 nordmenn til USA.

Mange reiste også fra landsbygda og fant arbeid i byene. I 1905 var under halvparten av befolkningen sysselsatt i primærnæringene. I byene fantes det etter hvert flere typer yrker, men de fleste av dem som dro til byen, ble arbeidere i fabrikkene. For mange ble livet i byen hardt. Arbeidsdagen var lang, lønna dårlig, og boforholdene i byene kunne være elendige.

Klasseskillene var store, men på 1800-tallet var det sterke demokratiske strømninger, og store folkelige bevegelser vokste fram. Et krav mange stilte, var bedre skolegang for alle. Det ville bidra til å redusere klasseforskjellene og de sosiale motsetningene. Bedre utdanning ble derfor et viktig satsingsområde for staten, og stadig flere fikk bedre skolegang.

I 1889 streiket 372 kvinnelige fyrstikkarbidere for tryggere arbeidsforhold og bedre lønn.

De økonomiske forholdene

Mange europeiske land opplevde nedgangstider etter Napoleonskrigene (se side 96), og også her i landet var forholdene dårlige i årene etter 1814. Blant annet ble eksporten av tømmer og fisk hardt rammet på grunn av krisen i Europa.

Men litt etter litt bedret forholdene seg. Jordbruksproduksjonen økte, og fiskeriene gikk bra. Eksporten av fisk tok seg raskt opp igjen, og den voksende industrien produserte flere varer til eksport. Skipsflåten, som var blitt kraftig redusert under krigen, ble bygd opp igjen, og i siste del av 1800-tallet hadde Norge en av de største skipsflåtene i verden.

Staten førte en økonomisk politikk som gjorde det mulig for folk å ta opp lån og starte små og store bedrifter. Både stat og kommuner satset på utbygging av veier og jernbane, noe som gjorde handelen mer effektiv.

Til sammen førte disse forholdene til at økonomien her i landet var relativt god i siste del av 1800-tallet. Den var faktisk bedre enn i nabolandene, og forholdene burde ligge godt til rette for at Norge kunne stå på egne bein.

2/5

Norge blir selvstendig

Selv om Norge hadde en ganske selvstendig stilling i unionen med Sverige, vedtok Stortinget å oppløse unionen etter en del konflikter med Sverige. I 1905 ble det holdt en folkeavstemning der 368 208 voksne menn stemte *for* løsrivelse fra Sverige. 184 stemte *mot*! Kvinnene hadde ennå ikke fått stemmerett, men de arrangerte en egen kvinneaksjon og samlet inn nærmere 250 000 underskrifter til støtte for oppløsningen av unionen.

Svenskene vurderte å gå til krig mot Norge, men de valgte å la være. Norge hadde sikret seg en viss internasjonal støtte for sine planer om å oppløse unionen, og krigslysten var ikke stor blant svenskene. Dermed oppnådde Norge nasjonal selvstendighet uten at det ble brukt våpen.

De fleste ville at Norge skulle fortsette å være et kongedømme. Men etter mange hundre år i union hadde ikke landet noen egen kongefamilie. En dansk prins, prins Carl, ble bedt om å komme til

Norge som konge. Han var gift med den engelske prinsessen Maud, og de norske politikerne tenkte nok at det kunne lønne seg å ha et godt forhold til England. Før prinsen sa ja til å bli konge her i landet, ble det holdt nok en folkeavstemning, og det var et stort flertall som ønsket ham som konge. Da han kom hit, forandret han navnet sitt til Haakon. Hans to år gamle sønn fikk navnet Olav. Begge navnene var vanlige kongenavn før dansketida.

*Den nye kongefamilien la vekt på å lære seg norsk levemåte.
Her er de ute på ski.*

Fra Grunnloven

§ 2

Verdigrunnlaget forblir vår kristne og humanistiske arv. Denne Grunnlov skal sikre demokratiet, rettsstaten og menneskerettighetene.

§ 16

Alle innbyggere i riket har fri religionsutøvelse. Den norske kirke, en evangelisk-luthersk kirke, forblir Norges folkekirke og understøttes som sådan av staten. Nærmere bestemmelser om Kirkens ordning fastsettes ved Lov. Alle tros- og livssynssamfunn skal understøttes på lik linje.

Forsamlingen på Eidsvoll 17. mai 1814, malt av Oscar Wergeland.

Profilen

Karl Johan (1763–1844) var konge i Sverige og Norge fra 1818 til 1844. Foran slottet i Oslo står det en rytterstatue av ham, og hovedgata i Oslo er oppkalt etter ham.

På side 96 ble den svenske kronprinsen Karl Johan nevnt i forbindelse med hendelsene i 1814. Da han ble født, var det ingen som kunne ha forutsagt at han skulle bli konge over Sverige og Norge.

Egentlig hette han Jean-Baptiste Bernadotte, og han ble født i Frankrike i 1763. Der ble han soldat 17 år gammel. Under den franske revolusjonen utmerket han seg og gjorde en rask militær karriere. Da Napoleon fikk makten, ble Bernadotte utnevnt til marskalk, landets høyeste offiserstittel, og han ble en velstående mann.

I Sverige var kongen begynt å bli gammel, og han var uten arvinger. Svenskene begynte å se seg om etter en tronarving utenfor landet. De var særlig interessert i Frankrike, og deres øyne falt etter hvert på Bernadotte.

I 1810 ble han valgt til svensk tronfølger, konverterte til protestantismen og tok navnet Karl Johan. Da han kom til Sverige, ble han adoptert av den svenske kongen. Men svensk lærte han seg ikke.

Ettersom den svenske kongen var syk og svak, var det helt fra begynnelsen av Karl Johan som

fungerte som statsleder. Han var fast bestemt på at Sverige skulle overta Norge fra danskene. For å oppnå det gikk han inn i krigen mot Napoleon sammen med Russland og England. Da Sverige sammen med de europeiske stormaktene hadde beseiret Napoleon, fikk Karl Johan støtte i sitt krav om at Norge skulle slå sammen med Sverige. Etter en kort krig i 1814 forhand-

let han med nordmennene om betingelsene for en union mellom de to landene.

Da svenskekongen døde i 1818, ble Karl Johan konge over både Sverige og Norge. Det oppsto en del alvorlige konflikter mellom kongen og det norske Stortinget, men ganske ofte var det Stortinget som fikk viljen sin igjennom. Blant vanlige folk ble Karl Johan etter hvert ganske populær. Han støttet ulike sosiale tiltak her i landet med sine egne penger. Blant annet kjøpte han et stort område på Bygdøy utenfor Oslo. Der ville han skape en folkepark og legge til rette for friluftsliv og underholdning for befolkningen i hovedstaden.

I 1844 døde han. Da ble hans sønn, Oskar den første, konge.

Nasjonsbyggingen

Innledning

Hvordan «skaper» man en nasjon? Etter 1814 var det en sterk interesse for å vise at Norge var et eget land med sin egen identitet, og at nordmenn var forskjellige fra dansker og svensker. Hvilke forskjeller trakk man fram? Hvilke kulturelle trekk og nasjonale symboler la man vekt på? Og kan vi snakke om nasjonale særtrekk i dag?

I dette kapittelet skal vi se nærmere på noe av det som har blitt framhevet som «norsk» eller spesielt for kulturen her i landet.

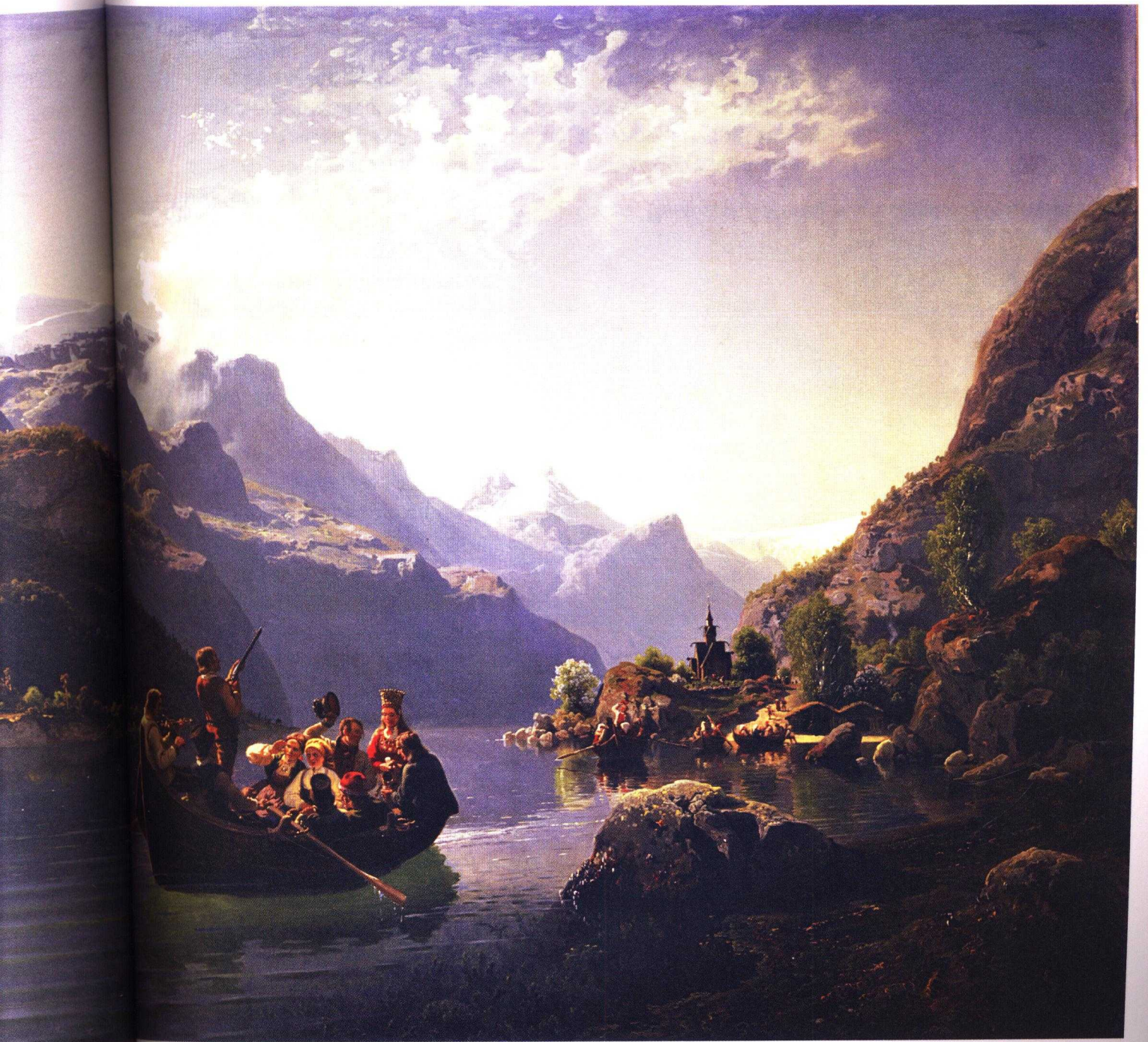
Nøkkelord

- nasjonale symboler og særtrekk
- nasjonalromantikk
- folkemusikk
- nasjonalisme
- bokmål og nynorsk
- dialekt

Nasjonalromantikken var en retning innenfor kunst og kulturliv som oppsto i Tyskland og spredte seg til andre land, deriblant Norge, på 1800-tallet. Gjennom kunsten ville man levendegjøre en nasjons historie og tradisjoner, og mange norske kunstnere brukte motiver fra naturen og bondens liv.

«Brudeferden i Hardanger» fra 1848 er malt av Adolph Tidemand og Hans Gude og er Norges mest kjente nasjonalromantiske bilde.

Nasjonalromantikken

På 1800-tallet var det stor interesse for historie, folkemusikk og folke-diktning. Det ble skrevet mye om vikinger og berømte kongeskikkelser fra tida før Norge kom i union med Danmark. Forfatterne skrev også om landsbygda og bøndene, som de mente representerte det *egentlige*

Norge. Bøndene hadde tatt vare på den tradisjonelle levemåten på en helt annen måte enn folk i byene hadde gjort. Kunstmalerne fikk i stor grad utdanningen sin i Tyskland, men motivene var den norske naturen og bøndenes selvstendige, frie liv. For komponistene var folkemusikken en stor inspirasjonskilde. Både folkemusikk og eventyr ble samlet inn og var med på å danne grunnlaget for en nasjonal identitet.

Det romantiske bildet av stolte bønder i vakre bunader, plassert i majestetisk natur, stemte nok ikke helt med dagliglivet på landet. Mange bønder strevde hardt for å klare seg, og alkoholen kunne være en farlig venn. Ofte var hygienene dårlig. I 1860 foretok sosiologen Eilert Sundt en stor studie av rensligheten blant bøndene. Han konkluderte med at mange bukser ble slitt ut «uten å ha vært i kontakt med annet vann enn litt regn nå og da».

Alkoholen kunne være en farlig venn. «Gammelt skjenkested ved Maridalsveien» av Johannes Flintoe (1787–1870).

Snø og ski

Folk hadde et romantisk syn på naturen på 1800-tallet. Naturen representerte det frie, ekte og uforanderlige. Mange – særlig borgerskapet – begynte nå å bruke naturen til rekreasjon og friluftsliv, både sommer og vinter. Det ble blant annet populært å gå på ski. Tidligere hadde folk brukt ski som framkomstmiddel, men nå dukket det opp både skikonkurranser, skihytter og skiklubber.

Også utenfor eget land ble nordmenn trukket mot øde områder med is og snø. I 1888 gikk polarforskeren og vitenskapsmannen Fridtjof Nansen sammen med fem andre unge menn på ski over Grønland. Da de kom hjem, ble de mottatt som helter, og skisporten fikk status som nasjonalidrett i Norge. Senere, i 1911, ble en annen ekspedisjon, ledet av Roald Amundsen, den første som nådde fram til Sydpolen.

Fra ingen til to norske skriftspråk 2/7

Også språket var et viktig diskusjonstema på 1800-tallet. Skriftspråket var dansk, men det var veldig forskjellig fra det språket folk snakket rundt om i landet. Mange mente at Norge trengte et eget skriftspråk, og spørsmålet var hvordan dette språket skulle se ut. En mulighet var å erstatte danske ord og enkelte bøyingsformer med norske. Det gjorde flere norske diktere i bøkene sine.

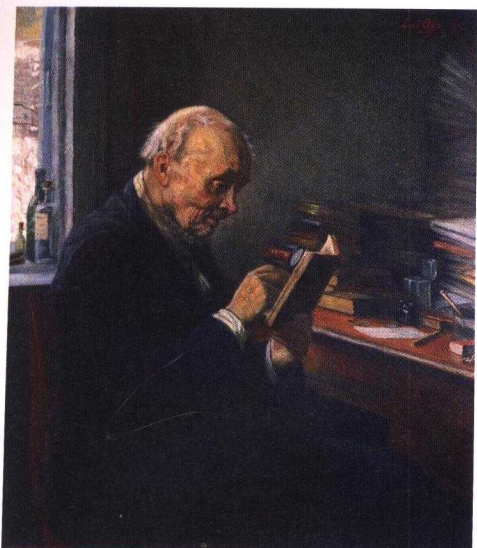
Den store utfordringen var å forandre hele det grammatiske systemet fra dansk til norsk. Den utfordringen tok læreren Knud Knudsen (1812–1895). Han hadde selv erfart at elevene syntes det var vanskelig å lære et skriftspråk som var veldig annerledes enn det språket de snakket. Knudsen ville derfor at forskjellen mellom skriftspråket og talespråket skulle bli så liten som mulig. Men hva slags talespråk skulle man bygge på? Folk snakket jo veldig forskjellig, avhengig av sosial klasse og hvor man bodde i landet. Knudsen mente at det mest praktiske var å bygge på det talespråket «dannede» mennesker i byene snakket, selv om det ikke var så veldig ulikt dansk. Det ville ikke være realistisk å skape et helt nytt skriftspråk som tok utgangspunkt i én eller flere bestemte dialekter, mente han.

Nasjonalisme er et begrep som brukes noe ulikt i forskjellige sammenhenger. På 1800-tallet artet nasjonalismen seg som en kamp for nasjonal egenverdi. Nasjonen ble sett på som en gruppe mennesker med felles opprinnelse, felles språk og felles kultur. Idealet var at en nasjon også skulle utgjøre en stat. Det innebar at noen land skulle samles, andre måtte splittes. Mange land i Europa fikk sine nasjonale grenser i denne perioden. Nå brukes nasjonalisme oftest negativt, om en for sterk nasjonalfølelse.

Nasjoner, som mennesker, har sin barndom.

Henry St. John

Ivar Aasen. Maleri av Lars Osa, 1895.

- 1 De som ville bygge opp en norsk nasjon, la vekt på at landet måtte ha et eget språk. Synes dere dette er et viktig poeng for en nasjon? Hvordan er språksituasjonen i det landet du kommer fra?
- 2 Her i landet beholder det store flertallet dialekten sin, uavhengig av hvor de bor og hvilken posisjon de har i samfunnet. Dette gjelder også personer som uttaler seg på fjernsyn og i radio. Er det noen dialekter dere synes er spesielt vanskelige å forstå? Hvilken status har dialekter i andre land du kjenner til?

Andre var uenige i dette. Ivar Aasen (1813–1896) var født i Ørsta på Sunnmøre. Han ønsket å skape et skriftspråk som bygde på dialektene. Derfor reiste han rundt i landet og snakket med folk, skrev ned det de sa, og prøvde å finne fellestrekk. Ofte gikk han til fots fra den ene bygda til den andre. Mest var han på Vestlandet, for her mente han at talespråket var minst påvirket av dansk. Etter flere års arbeid kom Aasen med et forslag til hvordan et norsk skriftspråk skulle være. Det er dette som nå er blitt *nynorsk*, mens Knudsens arbeid dannet grunnlaget for *bokmål*. De to skriftspråkene har etter hvert gjennomgått mange forandringer og har nærmet seg hverandre i stor grad.

Eg er veldig glad i språket mitt. Eg opplever det som nedverdiggande å skulle måtte argumentere for det.

Jon Fosse

Nynorsk i dag

Cirka en fjerdedel av norske kommuner har vedtatt å ha nynorsk som hovedmål. De fleste av dem er små og ligger i de fire vestlandsfylkene Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal.

12,8 prosent har nynorsk som opplæringspråk i grunnskolen. Dette er en markert nedgang fra 1950, da tallet var 30 prosent. Nedgangen gjelder imidlertid ikke for Sogn og Fjordane. Her har tallet på nynorskelever økt, slik at det nå er 97 prosent som bruker nynorsk som opplæringsmål.

Kilde: *Språkrådet*

Orda som bind oss saman

To eldre menn treffest på eit kjøpesenter i ei vestlandsbygd og slår av ein prat:

A: Nei, hei!

B: Hei, du! Kor det går?

A: Jau då! Du, då?

B: Jaau.

I møte med dei vi kjenner og dei vi ikkje kjenner, kan frasane vere gode å ha. Dei kan vere ein igangsetjar for meningsfulle samtalar, og dei kan brukast når vi skal småprate. Dei kan også gje oss samtalar relativt tomme for innhald, utan at det alltid kjennest meiningstomt. Felles for frasane er at dei ofte hjelper oss til å konversere, også når vi ikkje heilt veit kva vi skal snakke om. Mange av oss har eit ganske stort repertoar, og vi varierer bruken av dei ut frå kven vi snakkar med og kva samanheng vi er i.

Heile livet har vi brukt desse frasane for å komme i prat. Dotter mi på to år spør alle ho møter om kva dei heiter. Dotter mi på fire lurar i tillegg på kvar folk bur og kor mange år dei er. Vi vaksne snakkar om vêret, og vi spør korleis det går, utan at det alltid er like gjennomtenkt. Sosialsemiotikaren Michael Halliday viser at desse frasane dekkjer ein viktig sosial funksjon for oss. Han er difor ikkje einig i kritikken av «å snakke om vêret». Han meiner at det heller er eit uttrykk for at vi søker kontakt med kvarandre, og at vi treng ein felles referanse.

Liv Astrid Skåre Langnes, Aasen-tunet

2/8

- 1 Hvilke fraser bruker dere for å starte en samtale? Hvilke åpningsfraser er det vanlig å bruke i andre land? Har dere lagt merke til spesielle fraser som nordmenn bruker?
- 2 Strek under ti ord som viser at dette er en tekst på nynorsk. Hva betyr de? Sammenlikn med hverandre.

Finnes det nasjonale særtrekk i dag?

Typisk norsk?

På 1800-tallet var bonden, folkediktningen og bunader eksempler på det typisk norske. Også i dag diskuterer man om det er noe særegent eller spesielt ved kulturen her i landet. Slike forestillinger kan lett bli stereotype, både i beskrivelsen av oss selv og andre. Den norske stereotypien heter Ola og Kari Nordmann. De blir ofte beskrevet som jordnære og naive. Om svenskene sies det at de er korrekte og litt kjedelige. Danskene blir sett på som joviale, tyskerne som nøyaktige, italienerne som temperamentsfulle og franskmennene som amorøse.

I et norsk TV-program skulle seerne sende inn forslag på det mest typiske norske ordet. Her vant ordet «dugnad», etterfulgt av «hæ», «matpakke», «jah» (på innpust) og «koselig». På nettet dukker spørsmålet om det «typiske» opp med jevne mellomrom, og folk svarer ofte med å vise til rare matretter eller til Kvikklunser, ski, påske på fjellet, engangsgrill, brunost og selvfølgelig osthøvelen. Osthøvelen er også et symbol på vår puritanske væremåte, mener enkelte, i alle fall slik de mener vi levde før oljeinntektene forandret landet. Da skulle man skjære tynt av osten og ikke sløse med pålegget.

Men hva legger folk fra andre land merke til? Mange peker på at nordmenn trenger plass rundt seg og vil holde fysisk avstand mellom seg og andre, både når de snakker sammen og ellers.

- 1 Er det noe som *du* synes er «typisk norsk» eller skiller seg fra andre kulturer du kjenner til? Fortell om noe som overrasket deg da du kom hit. Hadde du noen forestillinger om hva som var «norsk», før du kom til Norge?
- 2 Hva mener du er typisk for ditt land og din kultur? Er det noen forskjeller mellom hva innbyggerne selv sier, og hva utlendinger mener om landet ditt?

Profilen

Fridtjof Nansen (1861–1930) ble en nasjonal helt på slutten av 1800-tallet. Han er kjent både for sine ekspedisjoner til polområdet og for sin humanitære innsats etter første verdenskrig.

Fridtjof Nansen var naturforsker med særlig interesse for polområdene i nord. Han skrev mange vitenskapelige artikler, og i 1892 bestemte han seg for å prøve å nå Nordpolen. Nordpolen er ikke fastland, men områdene omkring polen er dekket av is som beveger seg. Nansen fikk bygd et spesialskip, Fram, som var sterkt nok til å tåle isens bevegelser. Planen var at skipet skulle fryse fast i isen, slik at det kunne drive med isen mot Nordpolen.

Etter ett og et halvt år om bord på Fram forsto Nansen at skipet ikke ville nå Nordpolen, og han bestemte seg for å gå til Nordpolen på ski. Sammen med et av ekspedisjonsmedlemmene, Hjalmar Johansen, forlot han skipet med hunder, ski, kjelker og kajaker.

Turen ble veldig vanskelig, og til slutt måtte de snu på grunn av sterk kulde, matmangel og vanskelige isforhold. På tilbakeveien var de flere ganger i livsfare, men heldigvis møtte de et britisk skip som fraktet dem til Nord-Norge. Der ble de gjenforent med resten

av mannskapet på Fram. Mer enn tre år etter at ekspedisjonen hadde startet, kunne alle deltakerne hilses velkommen hjem. Selv om de ikke nådde helt fram til Nordpolen, hadde de vært lenger nord enn noen før dem, og Nansens popularitet økte voldsomt etter denne turen.

Fridtjof Nansen er også kjent som politiker og diplomat, og han deltok aktivt i arbeidet med å oppløse unionen med Sverige i 1905. I den forbindelse hadde han mange samtaler med den danske prinsen Carl og prinsesse Maud, og til slutt sa de ja til å bli kongepar i Norge.

Noen år senere møtte han som norsk representant da forløperen for FN, Folkeforbundet, ble dannet i 1920. Der ble han engasjert i å hjelpe krigsfanger og flyktninger etter første verdenskrig.

I 1922 fikk han Nobels fredspris for sin innsats for flyktninger, hjemløse og sultrammede mennesker i flere deler av verden. Særlig i Ukraina og Armenia spilte Nansen en viktig rolle.

Polarekspedisjon, 1894

Noen norske kunstnere

Innledning

I alle land finner vi personer som har vært spesielt flinke til å uttrykke seg og fortelle en historie, gjennom ord, bilder, skulpturer eller musikk. I dette kapittelet skal vi se på noen kunstnere som har satt varige spor etter seg her i landet.

Hva er de kjent for, og hva slags oppfatning har folk av dem?

Nøkkelord

- naturalisme og ekspresjonisme
- maleri, grafikk og skulptur
- roman og novelle
- billedhugger

Å male er lett nok når du ikke kan det, men svært vanskelig når du kan det.

Edgar Degas (1834– 1917)

«Skrik» er kanskje Norges mest kjente maleri. Det ble malt av Edvard Munch i 1893, og han forteller selv om bildet: «Jeg gikk bortover veien med to venner. Så gikk solen ned, og himmelen ble plutselig blodrød. Jeg stanset, og over den blåsvarte fjorden og byen lå blod og ildtunger. Mine venner gikk videre, og jeg sto igjen skjelvende av angst. Jeg følte at det gikk et stort uendelig skrik gjennom naturen.»

Edvard Munch, ca. 1892

«Det syke barn» (1885–1886)

Edvard Munch (1863–1944)

2/10

Edvard Munch blir regnet som den store mesteren i norsk malerkunst. Han vokste opp på østkanten i Oslo. Mora hans døde av tuberkulose da gutten var fem år gammel. Hun ble bare 30 år og etterlot seg fem små barn. Senere, da Edvard Munch var 14 år gammel, døde også søsteren Sofie av samme sykdom. Dødsfallene gjorde et voldsomt inntrykk på den unge gutten, og han har malt en rekke bilder fra denne perioden i livet. Det mest kjente er «Det syke barn», som viser en ung pike like før hun dør. Dette bildet malte Edvard Munch om igjen flere ganger. Han ville beskrive hvordan han selv opplevde søsterens død, og dype skrapemerker i malingen forteller hvor intenst han har arbeidet. Alle former og linjer er uklare. Det virker som om alt er sett gjennom tårer.

«Det syke barn» ble vist på en utstilling i 1886, men publikum var rasende. Maleriet var ikke ferdig, mente de. De ønsket seg naturalistiske bilder, der man maler virkeligheten «slik den er», og der man kan se detaljene i bildet.

Fra 1889 til 1909 bodde Munch mye i utlandet, først og fremst Frankrike (Paris og Nice) og i Berlin i Tyskland. Her tok han mange nye impulser, og han skriver i dagboka si: «Det skulle ikke lenger males interiører, folk som leser og kvinner som strikker. Det skulle være levende mennesker som puster og føler, lider og elsker. Jeg skulle fremstille en rekke slike bilder.»

Et av maleriene fra denne perioden er «Livets dans» fra 1889–1890. I dette bildet møter vi mennesker som danser og flørter på stranda en sommernatt. Men bildet forteller også noe mer. Den hvitkledde piken til venstre er kanskje den unge piken som ennå står og smiler og drømmer, full av forventninger til livet og kjærligheten. I midten danser hun,

kledd i flammende rødt, som kjærligheten selv. Til høyre står hun skuffet og bitter med mange ødelagte illusjoner.

Maleriet «Skrik» fra 1893 (se side 111) er det mest berømte bildet av Edvard Munch. Det viser hvordan en følelse eller opplevelse kan snu opp ned på sanseintrykkene våre. Dette bildet er et tydelig eksempel på den retningen innenfor kunsten som Munch var med på å skape, og som vi kaller *ekspresjonismen*. Ekspresjonistene skulle ikke bare gjenskape det de så, men uttrykke noe av det de følte i situasjonen.

Munch levde et urolig liv. Han reiste mye, og i perioder var han svært nervøs og misbrukte alkohol. Etter et nervesammenbrudd og et sykehusopphold bestemte han seg for å reise tilbake til Norge for godt. I 1916 bosatte han seg på Ekely i Oslo. Her bodde og arbeidet han til han døde i 1944. Edvard Munch hadde ingen barn, og han testamenterte mye av det han hadde laget (1100 malerier, 15 500 grafiske blad, 4700 tegninger og seks skulpturer), til Oslo kommune. Kommunen hadde planer om å bygge et museum på Ekely, men i stedet rev de huset hans og bygde en parkeringsplass. Det skjedde i 1960.

«Livets dans»
(1899–1900)

- 1 Ta for deg ett eller flere bilder av Edvard Munch og fortell om det til de andre i gruppa. Du kan ta utgangspunkt i farger, komposisjon, måter å male på eller hvordan du opplever og liker bildet/bildene.
- 2 Fortell om en billedkunstner du liker. Bruk gjerne digitale hjelpemidler i presentasjonen.

Knut Hamsun, ca. 1890

Knut Hamsun (1859–1952) 2/11

Knut Hamsun er antakelig, ved siden av Henrik Ibsen, den mest kjente forfatteren her i landet. Han vokste opp på Hamarøy i Nordland, og i de fleste bøkene er det nettopp menneskene og naturen i denne delen av landet han beskriver. Han flyttet imidlertid tidlig hjemmefra. Foreldrene var fattige, og som 14-åring måtte han reise bort for å tjene egne penger.

I ungdomstida hadde Knut Hamsun mange typer arbeid, men når han hadde fri, skrev han. Han forsto likevel at han ikke kunne slå seg ned i Nord-Norge. Skulle han bli berømt, måtte han sørover til de store byene. Han var en ambisiøs ung mann, men han hadde et lite problem: Han manglet penger til en slik reise. Likevel ga han ikke opp. En dag satte han seg ned og skrev et langt brev til en rik handelsmann på Kjerringøy i Nordland. Handelsmannen het Zahl, og Hamsun fortalte ham at han ville bli en stor dikter. Dessverre trengte han litt penger for å nå målet. Kunne Zahl være så snill å låne ham pengene – 1600 kroner? Zahl kjente ikke den unge mannen, men noen uker senere kom pengene. 1600 kroner var en stor sum på denne tida, nesten det dobbelte av årsinntekten for en lærer.

Med pengene i lomma dro Knut Hamsun sørover. Han skrev og arbeidet der det var arbeid å få, men erfarte at det var vanskelig å slå igjennom som forfatter. Pengene fra Zahl forsvant etter hvert, og den unge forfatteren sultet. I lange perioder bodde han i Oslo, eller Kristiania, som byen het den gangen, uten penger, uten mat, og til slutt uten ytterklær. Dem måtte han gå til pantelåneren med.

Først i 1890 fikk han publisert sin første roman. Romanen het *Sult*, og mye av det som skjer i boka, likner på det forfatteren selv opplevde. Boka skiller seg fra andre romaner på denne tida ved at den ikke har noen klar handling. Den forteller om tankene og følelsene til en nervøs, ung mann som går rundt og sulter. Vi får høre lite om det som skjer rundt ham, men hovedpersonen har ett brennende ønske: Han vil bli dikter. Merkelig nok er ikke sulten bare beskrevet som noe negativt. Det er nettopp i de verste sultperiodene at mannen klarer å skrive.

Hamsun var både kritisk til og fascinert av den tida han levde i. Det ser vi også i bøkene hans. Det er ofte de personene han ønsker å

kritisere – de rastløse, de som lokker folk med nye oppfinnelser og ideer og ikke kan slå seg til ro – som han beskriver med størst varme. Et unntak er romanen *Markens grøde* (1917), som han fikk Nobels litteraturpris for i 1920. Her møter vi bonden Isak som er lykkelig så lenge han kan dyrke jorda og leve i fred med naturen.

Hamsun knyttet tidlig sterke bånd til Tyskland, og disse båndene ble enda sterkere under andre verdenskrig (1939–1945). Han støttet den nazistiske bevegelsen og Adolf Hitler og ble av den grunn stilt for retten og dømt for landssvik etter krigen. Da var Hamsun 88 år gammel, nesten døv og svært ensom. Likevel var han ikke ferdig som forfatter. I 1949 kom *På gjengrodde stier ut*. Den er både en slags dagbok og en bok der han forsvarer mange av de synspunktene han hadde under krigen.

Knut og Marie Hamsun,
sommere 1951
på Nørholm.

Ingen heder til Hamsun.

Utlendinger spør:

Hvorfor ingen statuer av Hamsun?

Vi har ikke glemt!

Gi Hamsun ei gate!

Samtale

Knut Hamsun er en kontroversiell dikter også i dag. Noen mener at man ikke må glemme hans nazistiske synspunkter under krigen. Derfor blir det protester hver gang det blir snakk om å lage en statue av ham eller kalle opp en gate etter ham. Andre mener at man må skille mellom *mennesket* Hamsun og *dikteren*. Dikteren Hamsun fortjener å få navnet sitt på et gateskilt, mener de. Hva mener dere? Kjenner dere til kontroversielle kunstnere i andre land?

NOVELLE

2/12

Ringen

Av Knut Hamsun

Jeg så en gang i et selskap en ung kvinne forelsket. Hennes øyne var da dobbelt blå og dobbelt strålende, og hun kunne slett ikke skjule sine følelser. Hvem elsket hun? Den unge herre borte ved vinduet, husets sønn, en mann med uniform og løverøst. Og Gud hvor hennes øyne elsket den unge mann, og hvor hun satt urolig på stolen!

Da vi gikk hjem om natten, sa jeg fordi jeg kjente henne så godt:

Hvor været er lyst og herlig! Har du moret deg i natt? Og for å imøtekomme hennes ønske trakk jeg min forlovelsesring av fingeren og sa videre: Se, din ring den er blitt meg for trang, den trykker meg. Hva om du lot den gjøre større?

Hun rakte hånden ut og hvisket:

Gi meg den, så skal den nok bli større.

Og jeg ga henne ringen.

En måned etter treffer jeg henne igjen. Jeg ville spørre om ringen, men lot det være. Det haster ikke enda, tenkte jeg, la henne ta seg enda bedre tid enn en måned.

Da ser hun ned i gaten og sier:

Det er sant – ringen. Det gikk uheldig med den, jeg har forlagt den et sted, jeg har mistet den. Og etter dette venter hun på mitt svar. Er du sint derfor? spør hun urolig.

Nei, svarte jeg.

Og Gud hvor hun gikk lettet bort da jeg ikke var sint derfor!

Så gikk et helt år. Jeg var atter igjen på gamle tomter og vandret en aften en kjent, kjent vei.

Da kommer hun meg i møte, og hun har tredobbelt blå og tredobbelt strålende øyne; men hennes munn var blitt for stor og blek.

Hun ropte lang vei:

Her er din ring, din forlovelsesring. Jeg har funnet den igjen, min elskede, og latt den gjøre større. Nå skal den ikke trykke deg mer.

Jeg så på den forlatte kvinne, og på hennes store, bleke munn. Og jeg så på ringen.

Akk! sa jeg og bukket meget dypt, den ring er vi uheldige med. Nå er den så altfor rommelig.

Spørsmål til novellen «Ringen»

- 1 Hva slags forhold er det mellom jeg-personen og den unge kvinnen?
- 2 Hvorfor tar jeg-personen av seg ringen etter selskapet?
- 3 Hvordan reagerer den unge kvinnen?
- 4 En måned senere treffes de to igjen, men jeg-personen spør ikke om ringen. Hvorfor ikke, tror dere?
- 5 Det går et helt år, og så møtes de igjen. Hvordan har den unge kvinnen det nå?
- 6 Hva er det jeg-personen prøver å fortelle henne til slutt?

Fra *Siesta* (1897)

Profilen

Gustav Vigeland (1869–1943) er Norges mest kjente billedhugger, og mannen bak Vigelandsparken i Oslo. Den er verdens største skulpturpark utført av én enkelt kunstner.

Gustav Vigeland vokste opp i sørlandsbyen Mandal. Faren var møbelsnekker, og Gustav likte å hjelpe ham i verkstedet. På skolen var han flink i tegning, men han kjedet seg og gjorde ikke flere lekser enn han var nødt til. «Han kan når han vil», skrev læreren i karakterboka hans. Gustav Vigeland visste tidlig at han ville bli billedhugger, men da måtte han lære seg anatomi og å tegne akt, det vil si nakne mennesker. Det var ikke så enkelt i den lille, pietistiske byen Mandal. Han fikk tak i en bok om anatomi, og i all hemmelighet forsøkte han å tegne sin egen kropp. Lillebroren hans passet på og kom løpende opp trappa dersom mora var i nærheten: «Kle på deg, Gustav, for nå kommer mor!»

I 1888 flyttet han til Oslo. Det var vanskelig å finne arbeid der, og akkurat som forfatteren Knut Hamsun sultet han mye. Heldigvis fikk han hjelp av andre som så at han hadde talent. Han fikk et stipend, slik at han kunne reise til utlandet, og

i Italia ble han fascinert av alle de vakre skulpturene og fontenene. Da han kom hjem, lurte han på om ikke Oslo også ville ha et eget fonteneanlegg. Hovedstaden takket ja og samlet inn penger, slik at Vigeland kunne begynne med arbeidet.

Fontenen han laget, ble veldig stor, og det var ikke lett å finne ut hvor den burde stå. Etter mange års diskusjoner ble det i 1927 bestemt at

den skulle plasseres der Vigelandsparken er i dag.

Gustav Vigeland fortsatte arbeidet med parken, og hans produktivitet var enorm. Han tegnet og laget modeller, og noen av de beste steinhuggerne her i landet hjalp ham med å hugge til de store granittblokkene. Ved siden av alle skulpturene etterlot han seg 420 tresnitt og over 11 000 tegninger. Han testamenterte alt til Oslo kommune, og mye av det han laget, står nå i Vigelandmuseet ved siden av den store parken.

I Vigelandsparken finner vi også Monolitten, en 17 meter høy søyle hugget ut av én eneste granittblokk. Den inneholder 121 figurer som ser ut til å bevege seg mot toppen.

11

Maktfordelingen

Innledning

Makten i den norske staten skal fordeles på tre uavhengige institusjoner: en lovgivende (Stortinget), en utøvende (regjeringen) og en dømmende (domstolene). Dette kalles *maktfordelingsprinsippet*. I dette kapitlet skal vi se hvordan forholdene mellom disse tre institusjonene er.

Men vi har også en konge. I et land som legger vekt på likhet og demokrati, kan det virke litt underlig. Hva slags plass har kongen i det norske samfunnet?

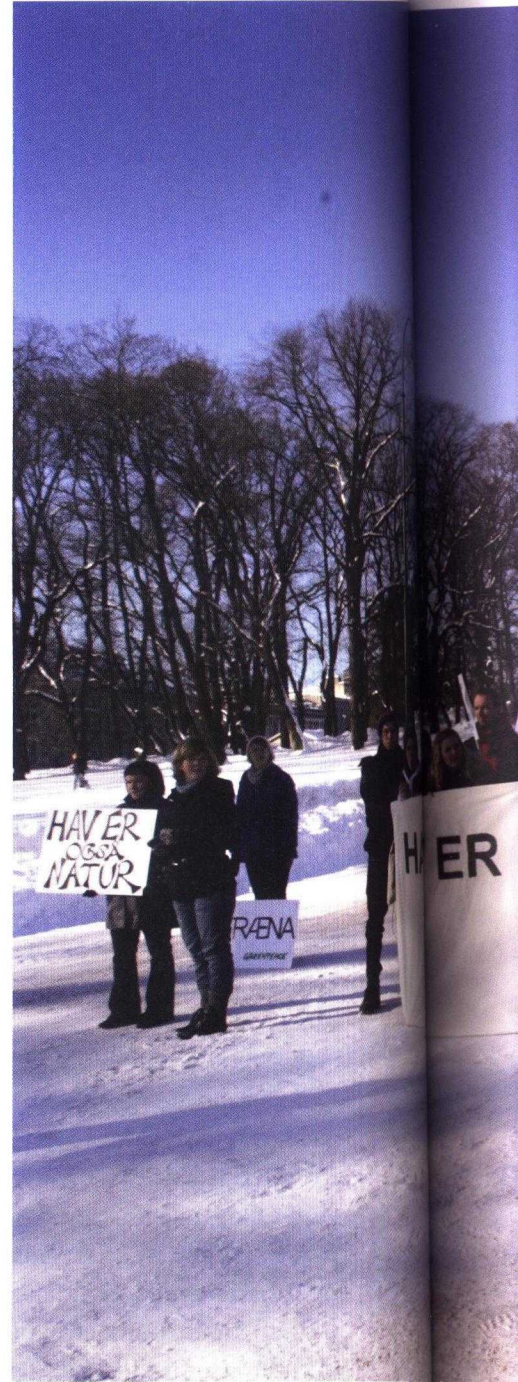

Med lov skal landet bygges
og ikke med ulov ødes.

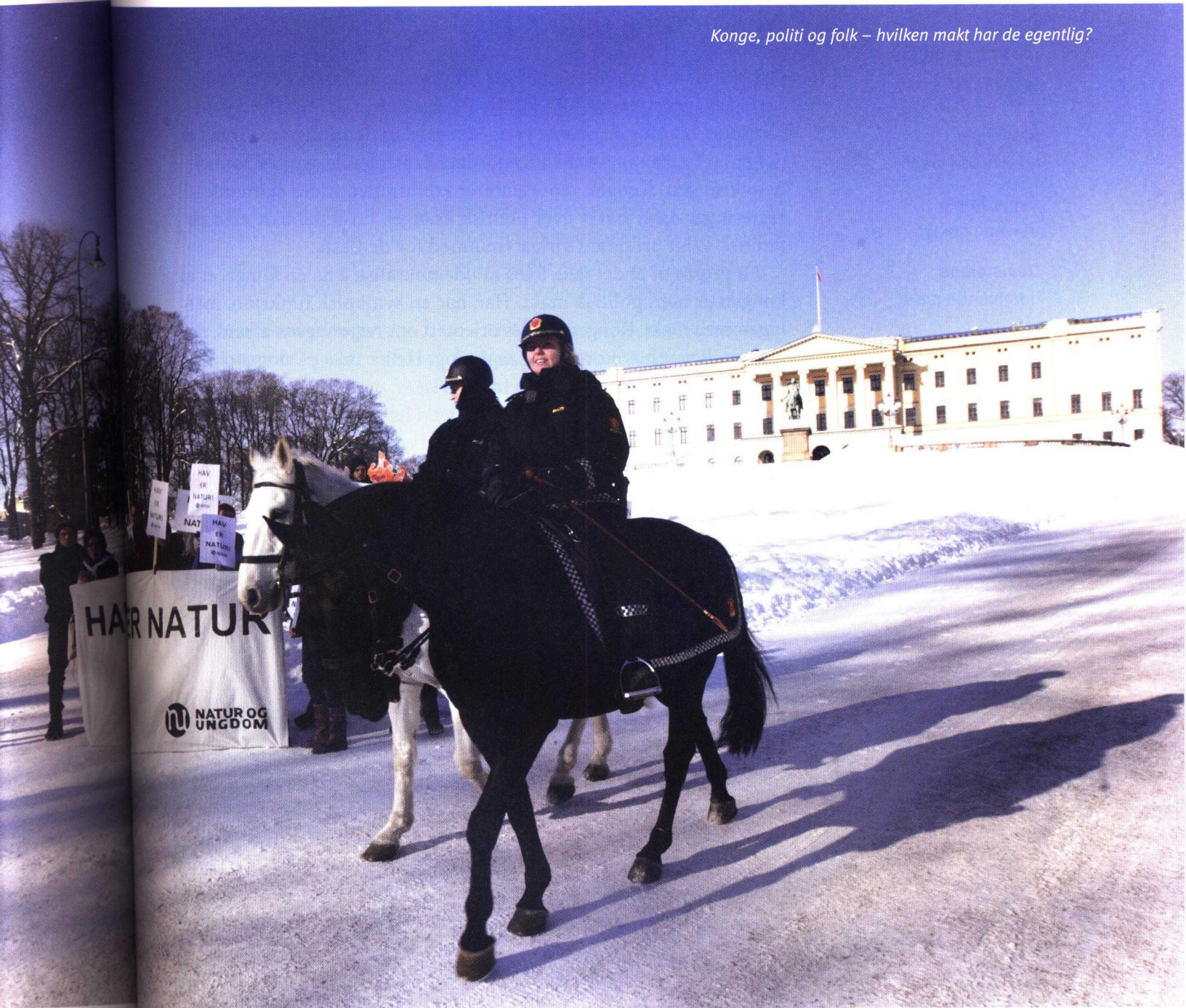
Frostatingsloven (ca. år 1100)

Nøkkelord

- maktfordelingsprinsippet
- populære konger
- parlamentarisk system
- flertall og mindretall
- kriminalpolitikk

Konge, politi og folk – hvilken makt har de egentlig?

Maktfordelings- prinsippet

Stortinget
lovgivende makt

Regjeringen
utøvende makt

Domstolene
dømmende makt

Monarki og demokrati 2/13

Oppslutningen om monarkiet går litt opp og ned, men det er et klart flertall av befolkningen som fortsatt ønsker monarki. Når tilhengerne blir spurt hvorfor de ønsker kongedømme, er de vanligste svarene at det er en tradisjon, og at kongehuset er et samlende symbol for hele befolkningen. Kongen representerer kontinuitet under skiftende regjeringer og er hevet over politisk krangel. En republikk med en politisk valgt president virker fremmed for de fleste.

En grunn til at det ikke føles så udemokratisk å ha en konge, er at kongen er uten politisk makt. Han har en symbolsk funksjon, men ingen reell makt. Kongen holdes orientert om regjeringens arbeid, men makten ligger hos storting og regjering. Heller ikke på domstolens beslutninger har kongen noen innflytelse.

De tre kongene vi har hatt i moderne tid (etter 1905), Haakon 7., Olav 5. og Harald 5., har vært svært populære i befolkningen. Kong Olav ble kalt folkekongen. Å være folkelig blir altså sett på som noe positivt. Derfor er det kanskje ikke overraskende at det ble debatt i mediene da kronprinsparet bestemte seg for å ta prinsesse Ingrid Alexandra ut av den lokale offentlige skolen. I stedet begynte hun på en privat internasjonal skole der undervisningen foregår på engelsk. Mange uttrykte skuffelse over valget, og syntes at den kommende dronningen skulle gå i vanlig norsk skole og ha kontakt med vanlige folk.

Dette bildet av kong Olav er veldig populært blant nordmenn. I 1973 var det oljemangel og strenge restriksjoner på bilkjøring. Også kong Olav lot bilen stå og tok trikken for å gå på skitur.

Arvelig monarki

Norge er et arvelig monarki der den eldste sønnen hittil er blitt konge etter sin far. Det er nå innført likestilling, slik at også døtre kan bli regjerende dronning, på samme måte som i England, Danmark og Sverige.

Norske konger etter at landet ble selvstendig i 1905

Haakon 7. 1905–1957	Opprinnelig dansk prins. Gift med den engelske prinsessen Maud
Olav 5. 1957–1991	Gift med sin kusine Märtha, svensk prinsesse
Harald 5. 1991–	Gift med Sonja Haraldsen fra Oslo

Kommende konge

Kronprins Haakon Magnus Gift med Mette-Marit Tjessem Høiby fra Kristiansand

Kommende dronning

Prinsesse Ingrid Alexandra Datter til Haakon Magnus og Mette-Marit

2/14

Storting og regjering

Den norske nasjonalforsamlingen, *Stortinget*, består nå av 169 representanter. Det blir valgt et visst antall representanter fra hvert fylke. Valg til Stortinget foregår i september hvert fjerde år. Det tidspunktet ligger fast, og politikerne kan ikke endre det eller skrive ut nyvalg når de selv ønsker det. Ved stortingsvalg stemmer vi på et politisk parti, og før valget bestemmer partiene hvilke personer som skal stå på stemmesedlene.

Norge har en *parlamentarisk* styreform. Det betyr at det er flertallet på Stortinget som bestemmer hvilket parti som skal danne regjering. Hvis ikke ett parti får over halvparten av representantene på Stortinget, må flere partier samarbeide om å danne regjering. De blir enige om hvem som skal bli statsminister, og hvordan makten skal fordeles mellom de partiene som samarbeider. Statsministeren velger deretter sine statsråder eller ministre. Antallet statsråder kan variere litt, men ligger gjerne omkring 18–19. De fleste ministrene styrer et departement og har en tittel som viser til arbeidsområdet: miljøminister, helseminister, justisminister osv.

Regjeringen har utøvende makt og utformer den praktiske politikken. De fleste lovforslag kommer fra regjeringen, og regjeringen legger også fram forslag til statsbudsjett for Stortinget. Det er så opp til Stortingets flertall om det vil godta regjeringens forslag.

Regjeringen sitter ikke alltid i fire år slik som Stortinget. Et flertall på Stortinget kan kaste regjeringen dersom de er misfornøyde med regjeringens politikk, og dersom de ser muligheten for et bedre alternativ. Derfor hender det at det blir regjeringsskifte midt i en stortingsperiode, men det skjer ikke så ofte. Regjeringen kan også selv velge å gå av, eller true med å gå av, dersom Stortinget ikke godtar den politikken regjeringen ønsker å føre.

Den som vet hvordan lover og pølses blir laget, får aldri mer en rolig natts søvn.

Otto von Bismarck

Parlamentarisme er et styresett som gir parlamentet (Stortinget) kontroll over den utøvende makt (regjeringen). Hvis et flertall på Stortinget vedtar at de ikke lenger har tillit til regjeringen, må den gå av.

- ✓ **Flertallsregjering:** En regjering som har 85 eller flere stortingsrepresentanter bak seg.
- ✓ **Mindretallsregjering:** En mindretallsregjering er avhengig av å få støtte fra andre partier på Stortinget for å få flertall for sin politikk.
- ✓ **Koalisjonsregjering:** Flere partier kan samarbeide om å danne regjering. Avhengig av hvor mange som er med i koalisjonen, kan de danne en flertalls- eller en mindretallsregjering.

Domstolene 2/15

Domstolene er uavhengige av de andre statsmaktene. Verken Stortinget eller regjeringen har noen innflytelse på hvordan domstolene dømmer. Domstolenes oppgave er å avgjøre om en handling er brudd på eksisterende lov eller ikke. Hva som er straffbart, avhenger imidlertid av de lovene som Stortinget har vedtatt.

Det er også Stortinget som bestemmer rammene for hva slags straff domstolene kan gi for ulike forbrytelser. Det varierer derfor over tid hva man kan bli dømt for, og hva slags straff man får. Helt fram til 1972 var det for eksempel forbudt å leve i homoseksuelle forhold. Det var også forbudt med samliv mellom en mann og en kvinne som ikke var gift. I teorien kunne de som brøt loven, få bøter eller inntil tre måneders fengsel. I praksis var loven «sovende» lenge før den ble avskaffet. Folk levde sammen uten å bli straffet.

Domstolene har både *juridiske* dommere og såkalte *meddommere*. Juridiske dommere har juridisk utdanning, meddommerne utpekes blant vanlige folk for en viss periode.

Hva vet dere om ...?

- Hvem sitter i regjering nå?
- Er det en flertalls- eller mindretallsregjering?
- Hvilke statsråder kjenner dere navnet på?

- Fortell om det politiske systemet i andre land dere kjenner.

Jo flere lover, desto flere tyver og røvere.

Laozi

11 Maktfordelingen

Alle rettssaker er i utgangspunktet åpne for publikum og presse. Bare hvis det er av stor betydning for noen av de involverte, kan dørene lukkes for offentligheten. Selv om rettssaken er åpen, skal mediene som hovedregel ikke offentliggjøre tiltaltes navn eller bilde, men i saker av stor offentlig interesse hender det stadig oftere at tiltalte blir identifisert.

? Enig eller uenig?

- 1 Myndighetene bør forby salg av alkohol. Alkohol er mer skadelig enn narkotika.
- 2 Det burde være tillatt å gi barna sine en dask. Ellers er det umulig å oppdra dem.

- 1 I Norge er bruk og salg av narkotika forbudt. Mange land har legalisert bruk av lette narkotiske stoffer som cannabis. Kjenner dere til land som har en mer liberal narkotikapolitikk enn Norge? Hva slags argumenter kan dere finne for og mot forbud mot narkotika?
- 2 Prøv å finne flere eksempler på forhold som er straffbare i noen land, men ikke i andre.
- 3 Finn også eksempler på straffer som har endret seg over tid.
- 4 Bruk mediene.
Hva slags lovbrudd blir omtalt i mediene for tida?
Hva slags straffer får folk?

- Diskuter tabellen. Hva tror dere de store forskjellene skyldes?

Land	Antall i fengsel per 100 000 innbyggere
USA	698
Russland	455
Brasil	301
Sør-Afrika	292
Iran	290
Saudi-Arabia	161
England	148
Kina	119
Tyskland	76
Norge	71
Sverige	60
Pakistan	41
India	33

Kilde: International Centre for Prison Studies

Hva slags dom?

Forliksråd

I kommunene finnes det et forliksråd der to parter som har en konflikt, i mange tilfeller kan møte til mekling før en sak går til retten. Dersom de klarer å bli enige om en løsning på konflikten, blir det ingen rettssak.

Varetekt

Varetektsfengsling innebærer at en person holdes i fengsel, mens det lovbruddet han er siktet for, blir etterforsket. Varetekt brukes for eksempel dersom man har god grunn til å tro at personen er skyldig, og man er redd for at han skal påvirke vitner, ødelegge bevis eller på andre måter skade rettssaken.

Samfunnsstraff

Man kan få en dom som går ut på å arbeide et visst antall timer med samfunnsnyttig arbeid. Særlig unge lovbrøyttere, og de som ikke har gjort noe kriminelt før, kan få slik straff. Dersom den dømte ikke gjennomfører arbeidet, blir straffen fengsel i stedet.

Bøter

For mindre alvorlige lovbrudd kan man få en bot.

Betinget fengsel

Man kan bli dømt til fengselsstraff, men slipper å sone på betingelse av at man ikke begår nye lovbrudd.

Ubetinget fengsel

En slik dom betyr at man må sitte i fengsel. 21 år er den strengeste fengselsstraffen man kan få. Det er vanlig at en som sitter i fengsel, kan løslates på prøve når 2/3 av straffen er sonet.

Forvaring

Dersom retten mener at en forbryter er særlig farlig, kan han dømmes til forvaring. Med visse mellomrom skal det vurderes om den dømte fremdeles er en risiko for samfunnet. Dersom man finner ut at han fremdeles utgjør en fare, er det mulig å holde ham fengslet hele livet. Gjerningsmannen som sto bak drapet på 77 mennesker 22. juli 2011, soner nå en forvaringsdom.

Tvilen skal komme tiltalte til gode.

Det er bedre at ti skyldige går fri enn at én uskyldig blir dømt.

Verdens mest humane fengsel?

Halden fengsel er et av Norges største fengsler og har et høyt sikkerhetsnivå. Da fengselet åpnet, ble det beskrevet i det amerikanske tidsskriftet Time Magazine som «verdens mest humane fengsel».

Fengselet har omtrent 250 innsatte og nærmere 350 ansatte. Magasinet trekker fram at det er like mange kvinnelige som mannlige vakter, og at de ikke bærer våpen. Journalisten trekker også fram den moderne innredningen.

Kunst på veggene

Cellene har et lite kjøleskap, flislagt bad, flatskjerm og vindu uten gitter. Veggene er holdt i duse farger. Hver celle er på 12 kvadratmeter med et 2 kvadratmeter stort bad. Det er høy standard på fellesrommene, med velutstyrt kjøkken, og veggene i fengselet er utsmykket med kunst.

– Fengselet er bygd i solide materialer som skal tåle en støyt, sier fengselsdirektør Are Høidal. – Det er naturlig å bruke gode, moderne materialer som gjør vedlikehold og renhold enkelt. Forholdet mellom ansatte og innsatte blir også preget positivt ved at man har hyggelige fysiske forhold rundt den daglige driften, sier Høidal.

Servicetorg og musikk

I fellesarealene i fengselet finnes det et servicetorg der de innsatte kan få hjelp til å planlegge et liv uten kriminalitet og rus. Egne kontaktbetjenter bidrar med kunnskap om nyttige nettverk som de vil trenge ved løslatelse og tilbakeføring til samfunnet. De innsatte har også et bredt tilbud om utdanning, og man kan

HALDEN FENGSEL: Oppholdsrom for fanger.
Foto: Nina Hansen, Dagbladet

få arbeidstrening innenfor en rekke områder. I tillegg er det gode muligheter til å dyrke hobbyer som trim, matlaging, musikk, teater og mye annet. Fengselsdirektøren sier at dette slett ikke er uvanlig i norske fengsler.

Selvtiliten skal bygges opp

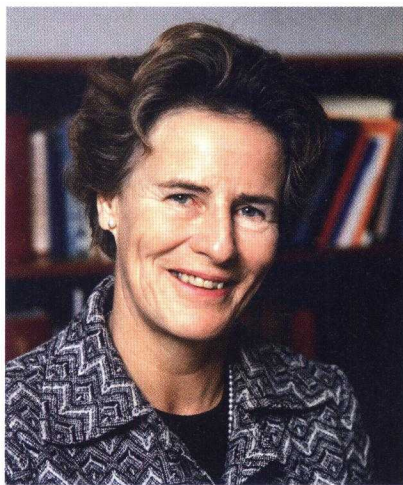
– I det norske fengselsvesenet er det fokus på menneskerettigheter og respekt. Jeg tror alle mennesker blir preget av de omgivelsene de har rundt seg. Det påvirker humøret, det påvirker lysten og motivasjonen til å jobbe med egne målsettinger, og det påvirker hele miljøet i virksomheten. Han understreker at mange av de innsatte er i dårlig forfatning når de kommer til fengselet.

– Vi ønsker å bygge dem opp, gi dem selvtiliten gjennom utdanning og arbeid, slik at de forlater fengselet som bedre mennesker, sier Høidal.

Profilen

Inger Louise Valle (1921–2006) var stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet og var statsråd i flere departementer. Som justisminister ble hun kjent for arbeidet med en ny kriminalpolitikk i Norge.

Valle var utdannet jurist, og som justisminister fra 1973 til 1979 gikk hun inn for en endring av kriminalpolitikken der man bygde på moderne forskning om kriminalitet. Hun ville se på utviklingen av kriminalitet i sammenheng med samfunnsforholdene og den sosiale situasjonen folk befant seg i. Hun gikk inn for at det skulle satses mer på forebyggende arbeid og mindre på bruk av fengselsstraff. Hevntanken burde fjernes fra straffesystemet, mente hun. I en stortingsmelding foreslo hun blant annet å redusere minstestrafen og skape mer humane fengsler. Hun ville innføre samfunnsstraff som alternativ til fengsel og opprette konfliktråd.

I samtida fikk hun liten støtte. Tvert imot ble hun utsatt for voldsomme angrep. Både politiske motstandere og politimyndigheter angrep henne, og i pressen ble hun utskjelt for å dulle med lovbrytere og dermed være en trussel mot samfunnet. Dersom hun fikk viljen sin, ville det være slutt på tryggheten i samfunnet, fikk hun høre.

Hun skrev senere en bok, *Dette står jeg for*, der hun beskriver synspunktene sine og forteller

hvordan trusler av alle slag hørte med til hverdagen. Hun ble truet med både drap og lysjving.

Hun fikk ikke gjennomslag for reformene sine mens hun var statsråd, men i dag er mange av tankene hennes godt innarbeidet i den norske kriminalpolitikken.

Politikk

Innledning

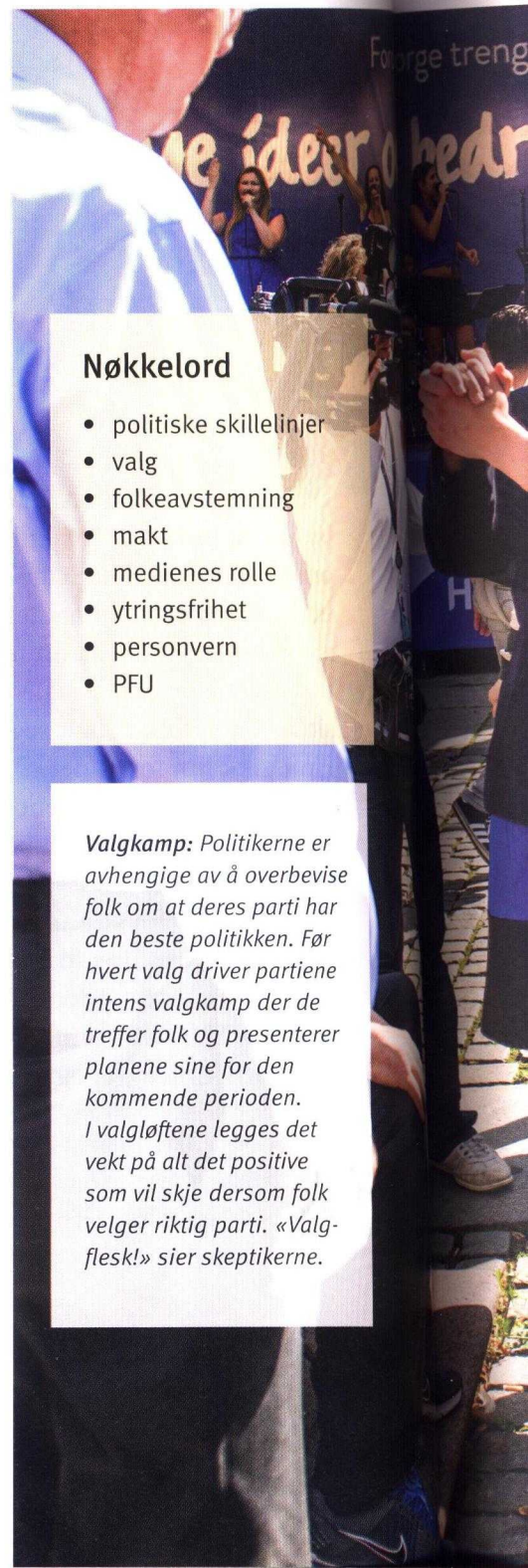
«Nå må politikerne gjøre noe», sier vi gjerne når vi synes at noe er galt i samfunnet. Men politikerne er ikke de eneste som bestemmer hva slags samfunn vi skal ha. I dette kapittelet skal vi se på spørsmål som er aktuelle i politikken:

Hvem har politisk innflytelse her i landet?
Hvordan kan vi arbeide for å endre forhold vi ikke er fornøyde med?

Ingen skal ha kake før alle har fått brød!

Einar Gerhardsen

Nøkkelord

- politiske skillelinjer
- valg
- folkeavstemning
- makt
- medienes rolle
- ytringsfrihet
- personvern
- PFU

Valgkamp: Politikerne er avhengige av å overbevise folk om at deres parti har den beste politikken. Før hvert valg driver partiene intens valgkamp der de treffer folk og presenterer planene sine for den kommende perioden. I valgløftene legges det vekt på alt det positive som vil skje dersom folk velger riktig parti. «Valgflesk!» sier skeptikerne.

De politiske partiene

Forklaring på forkortelsene

- SV = Sosialistisk Venstreparti
 Ap = Arbeiderpartiet
 SP = Senterpartiet
 MDG = Miljøpartiet De grønne
 KrF = Kristelig Folkeparti
 FrP = Fremskrittspartiet

? Enig eller uenig?

- Staten bør blande seg inn i minst mulig og overlate mer til den enkelte.

Venstre–høyre-linje

Vi har mange politiske partier her i landet. Åtte partier er for tida representert på Stortinget. I lokalpolitikken er det enda flere. Når ingen partier får mer enn halvparten av stemmene ved stortingsvalget, må flere partier samarbeide. Det varierer litt hvilke partier som finner ut at de kan ha felles interesse av et slikt samarbeid, men som oftest vil de ligge nokså nær hverandre politisk.

Det er ganske vanlig å plassere partiene på en linje fra venstre til høyre. De partiene som er for en sterk stat med ansvar for mange samfunnsområder, plasseres på venstre side, mens de som ønsker å begrense statens makt, plasseres på høyre side. Partiene som ligger mellom disse standpunktene, kalles ofte for sentrumpartier eller mellompartier. De kan inngå avtaler med partiene på begge sider. Partiene til høyre omtales også som konservative, mens de lengst til venstre omtales som radikale. Betegnelsen *borgerlige* partier brukes også om partiene til høyre.

Det er også vanlig å omtale partiene etter farge. *Blå* partier er de på høyresiden. *Røde* partier er partier på venstresiden. Noen partier omtales som *grønne*. Da sikter man til miljøengasjementet deres. Den betegnelsen brukes oftest om Miljøpartiet De grønne, Venstre og Senterpartiet. SV kaller seg et rødgrønt parti.

Partilederdebatt

Ofte får man inntrykk av at forskjellene er små mellom politikerne. «Vi er alle sosialdemokrater», sa en kjent norsk politiker en gang, og det er et utsagn som mange vil si seg enige i. Idealer som trygghet og like muligheter står sterkt i alle partier. Likevel kan man merke at partiene har ulike grunnholdninger, og skillelinjene kan være nokså klare på en del områder.

Et område der forskjellene kan komme klart fram, er helsepolitikken. Høyresiden vil åpne for en friere konkurranse mellom offentlige og private institusjoner og flere valg for den enkelte. Venstresiden synes det er viktig at det offentlige har kontroll over utviklingen og økonomien. På den måten vil de sikre at pasientene får like rettigheter, og at de ansatte i helsetjenesten får gode arbeidsbetingelser.

Når det gjelder skattepolitikken, finner vi også ulike syn. Alle partiene ønsker at staten skal få nok skatteinntekter til å drive en velferdsstat, men det er ulikt hvor mye de ønsker at staten skal ta ansvar for. Venstresiden vil vanligvis ha en mer omfattende velferdsstat og ønsker at skattenivået skal være høyt nok til å sikre dette.

Sosialdemokrati

I en sosialdemokratisk samfunnsmodell legges det vekt på at borgerne skal få like rettigheter og muligheter. Staten skal bidra til å jevne ut sosiale og økonomiske ulikheter og ha en relativt høy grad av kontroll med økonomien i landet.

- 1 Hvilke saker ville vært viktige for deg hvis du skulle engasjere deg i et politisk parti?
For eksempel: Internasjonale forhold? Asylpolitikken? Partiets holdninger til religion? Skolepolitikken? Arbeidsmarkedet? Miljøvern? Skatteinivået? Bensinprisen? Annet?
- 2 Hver gruppe tar for seg ett parti og finner ut hva partiet mener om én eller flere aktuelle saker.
- 3 Finn politiske debatter i mediene. Hvilke saker er aktuelle? Hvilke partier eller politikere er mest i søkelyset?

Hjemmesitting er en halv stemme til dem du liker minst.

Frank Aarebrot

Høyresiden ønsker lavere skatt, slik at folk kan disponere en større del av inntekten selv. Dermed kan de også selv bestemme hva de vil bruke penger på. Dessuten antar høyrepartiene at et lavere skatteinivå vil føre til flere investeringer i næringslivet og skape nye arbeidsplasser.

Det er imidlertid slett ikke alltid at forskjellene i politikken er mellom høyre- og venstresiden. Høyre og Arbeiderpartiet kan for eksempel være enige i økonomiske spørsmål. De kan gå inn for å satse på vekst og arbeidsplasser og for å utnytte olje- og gassressursene, mens mellompartiene og SV ofte vil vektlegge miljøhensyn mer.

Politisk innflytelse

2/18

Folket

En demokratisk styreform tilsier at det er folket som har makten i landet. Denne makten kommer til uttrykk hver gang det er valg. Ved stortingsvalg har alle norske statsborgere over 18 år stemmerett. En sjelden gang er det folkeavstemning. Da blir befolkningen bedt om å svare ja eller nei på et bestemt spørsmål. Folkeavstemningene er rådgivende her i landet. Det vil si at politikerne får folkets råd, men de er ikke bundet til å følge rådet. I praksis har politikerne alltid tatt hensyn til resultatet av en folkeavstemning.

Folk kan få innflytelse også på andre måter. Mange skriver innlegg i aviser og på nettet for å påvirke politikerne og andre i en bestemt sak. Det er også mulig å ta direkte kontakt med politikerne, og via Internett kan man kontakte både politikere og partier. Når noen ønsker å kjempe for en bestemt sak, kan de arrangere aksjoner og demonstrasjoner. Bruk av Internett gjør det lettere å mobilisere mange mennesker for en sak. Politikerne kan bli utsatt for sterkt press og kampanjer, men korrupsjon regnes ikke som noe problem blant norske politikere. Når det en sjelden gang kommer fram at en politiker har mottatt en gave som vedkommende ikke burde ha tatt imot, eller ikke har fulgt alle regler, blir det gjerne en stor sak av det i mediene.

Organisasjonene

Det finnes mange organisasjoner som deltar aktivt i det politiske liv og har ganske stor makt. Vi har 1200 landsomfattende organisasjoner her i landet. Organisasjoner med utgangspunkt i arbeids- og næringsliv har nok mest innflytelse, kanskje spesielt arbeidernes organisasjon, LO, og arbeidsgivernes organisasjon, NHO (se side 66). Men også bondeorganisasjonene, rederiforbundet, miljøbevegelsen, idrettsforbund, bil-eierforeninger og mange andre har betydelig innflytelse på politikerne. Når nye lover skal vedtas, kan også organisasjoner og institusjoner bli bedt om å komme med en *høringsuttalelse*. Da har de anledning til å komme med sine synspunkter mens regjeringen arbeider med en sak.

Lokalt styre

Fylkene og kommunene har også egne folkevalgte styrer. Ved valg til fylkestinget og kommunestyrene kan ulike lokale grupperinger stille til valg i tillegg til de etablerte partiene. Lokalt ser man også at andre partier samarbeider enn det som er vanlig på riksplan. Ved fylkestings- og kommunevalgene har utenlandske statsborgere stemmerett dersom de har bodd i landet i minst tre år. I noen kommuner har det vært forsøksordninger der også 16-åringer har fått delta i valget.

- 1 I spesielle saker kan det brukes folkeavstemning. Husker dere noen eksempler på folkeavstemning i norsk historie?
- 2 Hva slags politiske spørsmål egner seg til folkeavstemning, og hvilke egner seg ikke? Hva med for eksempel disse sakene: Bensinprisen? Asylpolitikken? Skattnivået? Selvbestemt abort? EU-medlemskap? Kongedømme eller republikk? Narkotikapolitikk?

Hva vet dere om ...?

- Hva vet dere om kommunen dere bor i? Hvilke partier har makten? Hvem er ordfører? Hvilke politiske spørsmål er aktuelle for tida?

Høring

Regjeringen kan sende ut en sak på høring når de ønsker å «høre» hva berørte parter mener om planene som regjeringen arbeider med. Slik kan regjeringen bedre vurdere konsekvensene av offentlige tiltak.

Enig eller uenig?

- 1 16-åringer bør ha stemmerett. Det er de som skal leve med beslutningene som tas.
- 2 Utlendinger bør få stemmerett ved stortingsvalget etter å ha bodd tre år i landet.

Ytringsfrihet er retten til å uttrykke sine meninger i skrift og tale. Åpen informasjon, fri meningsutveksling og retten til å kritisere autoriteter regnes som sentrale rettigheter i et demokrati. Ytringsfriheten er beskyttet av nasjonale og internasjonale lover og konvensjoner.

Personvern

Personvern handler om retten til å få ha sitt privatliv i fred, et grunnleggende prinsipp i en rettsstat. Idealet er at den enkelte skal ha råderett over sine egne personopplysninger.

Regjeringen.no

Ord og bilder er mektige våpen, misbruk dem ikke!

Vær Varsom-plakaten

Medienes rolle

2/19

«Demokratiets vaktbikkje» og «Den fjerde statsmakt» er noen av navnene som brukes for å beskrive mediernes rolle i samfunnet. Mediene kan operere uavhengig av maktøverne og er i stor grad med på å bestemme hvilke saker og hvilke personer som er i fokus. Når en sak får mye oppmerksomhet i mediene, øker presset på politikerne. Både opinionen og politikerne kan endre mening som følge av mediernes behandling av en sak.

De fleste mediene er politisk uavhengige og har en viktig funksjon når det gjelder kontroll av politikerne og andre som har makt i samfunnet. Mediene kan drive sine egne undersøkelser og avsløre kritikkverdige forhold. Bevisstheten om at det finnes en uavhengig, kritisk presse, gjør også at politikere og andre aktører i samfunnslivet vet at det er stor risiko for at maktmisbruk kan bli avslørt. Også medier som får økonomisk støtte av staten, er uavhengige når det gjelder redaksjonelt innhold. Mediernes ytringsfrihet er sikret i loven. Bortsett fra når det gjelder film, finnes det ingen forhåndssensur av medier.

Begrensninger i ytringsfriheten

Ytringer kan imidlertid rammes av vanlige lover etter at de er offentliggjort. Trusler, rasisme og oppfordringer til å begå kriminalitet er for eksempel ikke tillatt og kan straffes, men det er nokså sjelden at noen blir dømt for ytringer. Det skjer oftere at mediene får kritikk av *Pressens faglige utvalg* (PFU), som er mediernes eget organ for presseetikk. Norsk Presseforbund har formulert retningslinjer for journalistikken i *Vær Varsom-plakaten*. Dersom PFU finner ut at et medium har brutt disse retningslinjene, skal det aktuelle mediet offentliggjøre kritikken det har fått. I de fleste mediene er det derfor en grundig diskusjon og selvsensur før man publiserer noe som kan bryte med loven eller med pressens egne normer. Dessuten er de fleste mediene avhengige av publikums dom. Mediene har økonomiske rammer for driften og trenger et visst antall abonnenter eller kunder. Firmaer vil bare annonsere hvis mediet har nok publikum.

Profilen

Einar Gerhardsen (1897–1987) er nok den mest kjente politikeren i norsk historie. Mellom 1945 og 1965 var han statsminister i til sammen 17 år. Så sterkt preget han sin samtid at denne perioden ofte kalles Gerhardsen-epoken.

Einar Gerhardsen vokste opp i en arbeiderfamilie, og han arbeidet selv som veiarbeider. Han engasjerte seg i fagforeningspolitikk og arbeidet aktivt for å forbedre arbeidernes kår. I noen år var han revolusjonær, og han ble dømt til fengsel for å ha oppfordret til ulovlige aksjoner. Senere forlot han den revolusjonære linjen og støttet parlamentariske valg.

Under andre verdenskrig drev han illegalt arbeid og havnet i fangeleir. Under fangenskapet sto han fram som en leder blant de norske fangene, og han fikk mange kontakter. I fangeleiren begynte de å legge planer for hvordan Norge best kunne gjenoppbygges når krigen var over.

Etter krigen ble Gerhardsen formann i Arbeiderpartiet. Han ble utpekt til å være statsminister i en samlingsregjering der alle de politiske partiene samarbeidet om å gjenreise landet etter krigen. I det første valget etter krigen fikk Arbeiderpartiet rent flertall og kunne danne regjering alene.

Gerhardsen fortsatte likevel å basere politikken på det programmet for gjenoppbygging som alle

Einar Gerhardsen og familien ved kjøkkenbordet.

partiene var blitt enige om. Målet var å få til en utvikling der staten hadde en viss kontroll med økonomien, der arbeiderne fikk flere rettigheter, og der det ble bedre forhold i arbeidslivet. Innføring av flere velferdsgoder skapte en stadig bedre levestandard for vanlige folk.

Gerhardsen kunne være omstridt, men oppslutningen om ham var stor, og han ble omtalt som landsfaderen.

På det internasjonale feltet oppsto det i etterkrigstida en splittelse mellom øst og vest. Gerhardsen valgte å godta støtte

fra USA (Marshall-hjelpen), og i 1949 gikk han også inn for norsk medlemskap i NATO. Men da USA ville utplassere atomvåpen på norsk jord, ble det ikke akseptert. I 1987 døde han, 90 år gammel. Da ble båret hans fraktet gjennom Oslos gater, mens tusener av mennesker hadde møtt opp for å vise ham den siste ære. Da NRK skulle kåre 1900-tallets nordmann, kom Einar Gerhardsen på andreplass etter kong Olav.

Internasjonale forhold

Innledning

Etter at Norge ble selvstendig i 1905 (side 98), kunne landet føre sin egen utenrikspolitikk. Hovedmålet for politikken var å bevare freden. Derfor ville politikerne holde Norge utenfor allianser som kunne føre til krig. Den første norske utenriksministeren formulerte det slik:

«Oppgaven må være å holde oss utenfor deltagelse i de kombinasjoner og allianser som kan dra oss inn i krigseventyr med noen av de europeiske krigerstater.»

Hvordan har det gått med dette målet?

Nøkkelord

- allianser
- nøytralitet
- motstandskamp
- nasjonalsosialisme
- okkupasjon
- motstandsbevegelse
- frigjøring
- fredsmekling
- samarbeid

«Vi er eit lite folk, og vår røyst rekk ikkje langt, men vi lyt likevel alltid ropa, nær sagt so høgt vi kan, ropa ut dette at vi vil og må arbeida for freden. Det er vårt ynske, for di vi vil fred og at det skal vera fred i verda.»

Utenriksminister Halvdan Koht
(1936)

Den største internasjonale begivenheten her i landet er utdelingen av Nobels fredspris. Fredsprisvinnerne pekes ut av Den norske Nobelkomiteen, og prisen deles ut i Oslo hvert år. Her fra utdelingen i 2014 der Kailash Satyarthi og Malala Yousafzay mottok prisen.

Krig og fred 2/20

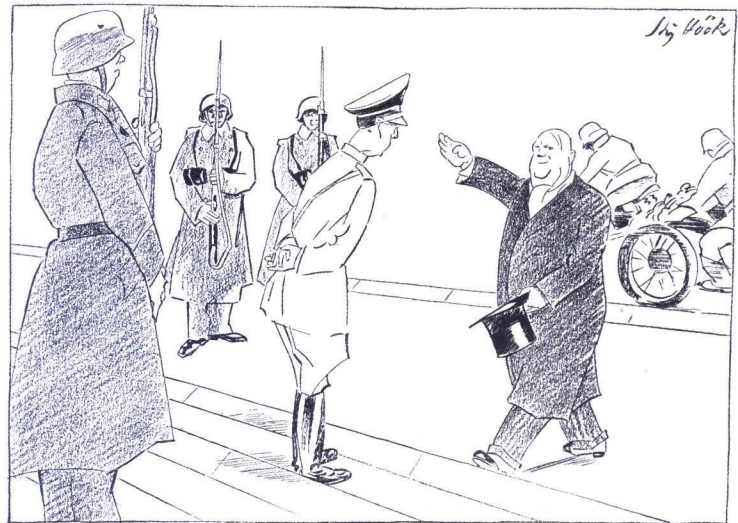
Da første verdenskrig brøt ut i 1914, erklærte Norge seg nøytralt. Men mange norske skip ble torpedert av tyskerne, og landet ble trukket med i krigen på Storbritannias og USAs side. Selv om Norge ikke deltok direkte i krigshandlingene, fikk krigen likevel følger for folks daglige liv. Krigstida var en vanskelig periode med varemangel og høye priser.

Også i andre verdenskrig ønsket Norge å være nøytralt, men i 1940 ble landet okkupert av tyske tropper. Dermed ble Norge med i motstandskampen mot tyskerne.

9. april 1940. Tyskerne marsjerer opp Karl Johan.

Antidemokratiske bevegelser

Tida før andre verdenskrig var en økonomisk vanskelig tid – både nasjonalt og internasjonalt. «De harde trettiåra» er et kjent begrep. Produksjonen gikk kraftig ned, og arbeidsledigheten var stor. Under de vanskelige forholdene vokste det fram nasjonalistiske og antidemokratiske bevegelser i mange land. I Italia hadde Mussolini makten. I Spania overtok general Franco og i Tyskland Hitler. Også i Norge så vi slike tendenser. I 1933 dannet Vidkun Quisling et nasjonalistisk parti som het Nasjonal Samling. Partiet var inspirert av fascismen i Italia og senere av Hitlers nasjonalsosialisme. Partiet fikk ikke mange stemmer ved valgene og klarte ikke å få inn noen representanter på Stortinget. Men under den tyske okkupasjonen fikk Quisling etter hvert en rolle, og han kunne danne en nasjonalsosialistisk regjering med seg selv som ministerpresident.

I AUDIENS HOS HITLER

- Jeg er Quisling!
- Og navnet?

Ragnvald Blix 29.1.1944

Norsk motstandskamp

2/21

Under krigen fantes det hemmelige undergrunnsgrupper som motarbeidet nazistene. Noen drev med sabotasje, andre ga ut illegale aviser, og det ble organisert sivil ulydighet og passiv motstand mot makthaverne. Noen av dem som var med i motstandsbevegelsen, ble arrestert, og noen ble henrettet. Mange klarte å flykte. De fleste flyktet til Sverige, som var nøytralt under krigen. Noen av flyktningene ble der til krigen var slutt. Andre kom seg videre til England eller USA, der de kunne delta mer aktivt i krigen. Mye av den norske motstandskampen ble organisert fra England.

- Andre verdenskrig har en sentral plass i norsk historie. Hvordan er det i andre land dere kjenner? Er det noen kriger eller konflikter som er viktige i landets historie?

2/22

DIKT

Austvågøy.

Mars 1941

De brente våre gårder.
De drepte våre menn.
La våre hjerter hamre
det om og om igjen.

La våre hjerter hugge
med harde, vonde slag:
De brente våre gårder.
De gjorde det i dag.

De brente våre gårder.
De drepte våre menn.
Bak hver som gikk i døden,
står tusener igjen.

Står tusen andre samlet
i steil og naken tross.
Å, døde kamerater,
de kuer aldri oss.

Inger Hagerup

Krigen går mot slutten

Etter hvert tapte tyskerne på flere fronter. I 1944 ble Finnmark befridd av sovjetiske tropper. Tyskerne trakk seg tilbake, men for å gjøre situasjonen vanskeligere for frigjørerne, bestemte de seg for å legge alt øde. De brente og ødela alt på sin vei. I store deler av Troms og Finnmark var det knapt et helt hus igjen. De fleste innbyggerne ble sendt sørover, men noen gjemte seg i huler eller rømte til fjells. I mai 1945 overga tyskerne seg uten kamp, og krigen var over for Norges vedkommende.

Frigjøringen av Finnmark, oktober 1944. Sivile som har skjult seg i en gruvegang i Kirkenes, kommer lykkelige ut og møter de sovjetrussiske soldatene.

Diktet forteller om en hevnaksjon i Lofoten under krigen. I mars 1941 kom engelske krigsskip til Austvågøy i Lofoten. Der angrep de tyske skip og sprengte flere fabrikker og oljetanker. Folk på land tok varmt imot de engelske soldatene, men senere hevet tyskerne seg. De arresterte lokalbefolkningen og brente husene. Forfatteren Inger Hagerup skrev diktet «Austvågøy», som kort tid etter ble lest opp i radiosendinger fra England.

FN

Allerede under krigen startet planleggingen av en organisasjon som kunne arbeide for å unngå krig i framtida, og 1945 ble FN (De forente nasjoner) dannet. 51 land var med fra begynnelsen. Nå har FN 193 medlemsland.

Den første generalsekretæren, Trygve Lie, var norsk. Siden har Norge støttet FNs arbeid og har deltatt i mange såkalt fredsbevarende aksjoner, også med soldater. I samarbeid med FN har Norge også engasjert seg i utviklingsarbeid og i fredsmekling i mange ulike land ut fra et ønske om å bidra til å bedre leveforholdene og redusere konfliktnivået.

NATO

Norge ble også med da NATO ble opprettet i 1949. NATO ble dannet som en forsvarsallianse mellom 11 vesteuropeiske land og USA. Selv om de hadde vært allierte under andre verdenskrig, ble forholdet mellom vestlige land og Sovjetunionen snart dårligere, og dannelsen av NATO var et uttrykk for Vestens frykt for kommunismen. Formålet var å skape en allianse der medlemslandene skulle forsvare hverandre. Et angrep på ett av landene skulle betraktes som et angrep på dem alle.

Siden 1949 har NATO foretatt mange utvidelser, og 28 land er nå medlemmer. De senere årene har organisasjonen også engasjert seg i konflikter i land utenfor NATO-området. Norge deltar i internasjonale operasjoner i NATO-regi. Likevel snakker norske politikere helst ikke om at Norge deltar i kamper i andre land, men legger vekt på støtten til det sivile samfunnet.

I 2014 ble tidligere statsminister Jens Stoltenberg generalsekretær i NATO.

? Enig eller uenig?

- Norge bør ikke sende soldater til aksjoner utenfor NATO-området.

NATO: North Atlantic Treaty Organization

Fredsprisen

Ifølge Alfred Nobels testamente skal fredsprisen gå til den «som har verkat mest eller bäst för folkens förbrödrande och afskaffande eller minskning af stående arméer samt bildande och spridande af fredskongresser».

Hva vet dere om ...?

- Hva vet dere om den siste nobelprisvinneren?

Nobels fredspris 2/24

Den største internasjonale begivenheten her i landet er utdelingen av Nobels fredspris. Den deles ut i Oslo hvert år. De øvrige nobelprisene deles ut i Stockholm. Fredsprisvinnerne pekes ut av Den norske Nobelkomiteen. Medlemmene av denne komiteen oppnevnes av Stortinget, men komiteen arbeider helt uavhengig av storting og regjering. Aktive politikere kan derfor ikke velges inn.

Hvert år får nobelkomiteen inn mengder av forslag på aktuelle kandidater til fredsprisen, og mange driver en intens lobbyvirksomhet for å påvirke komiteen og for å fremme sin kandidat. Prisen gis noen ganger til privatpersoner, andre ganger til organisasjoner. Pristildelingen kan føre til mye bråk og sterke reaksjoner. Uenigheten kan dreie seg om i hvilken grad prisvinneren har gjort seg fortjent til prisen eller om prisvinnerens innsats egentlig faller inn under bestemmelsene i Nobels testamente.

De siste ti fredsprisvinnerne 2/25

- 2015** Den tunisiske «Kvartetten for nasjonal dialog» – for dens avgjørende bidrag til byggingen av et pluralistisk demokrati i Tunisia.
- 2014** Kailash Satyarthi og Malala Yousafzay – for deres kamp mot undertrykkelse av barn og ungdom og for alle barns rett til utdanning.
- 2013** Organisasjonen for forbud mot kjemiske våpen (OPCW) – for dens omfattende arbeid for å avskaffe kjemiske våpen.
- 2012** Den europeiske union (EU) – for arbeidet med å fremme fred og forsoning, demokrati og menneskerettigheter i Europa.
- 2011** Leymah Gbowee og Ellen Johnson Sirleaf fra Liberia, Tawakkul Karman fra Jemen – for deres ikkevoldelige kamp for kvinners sikkerhet og rett til full deltakelse i fredsbyggende arbeid.
- 2010** Liu Xiabo, Kina – for hans lange og ikkevoldelige kamp for menneskerettigheter i Kina.

- 2009** USAs president Barack Obama – for å styrke internasjonalt diplomati og mellomfolkelig samarbeid, med vekt på arbeidet for en verden uten atomvåpen.
- 2008** Den finske politiker og fredsarbeideren Martti Ahtisaari – for fredsmekling i konfliktområder på flere kontinenter.
- 2007** FNs klimapanel (IPCC) og Albert Arnold Gore jr., USA – for arbeidet med å skape og spre kunnskap om menneskeskapte klimaendringer.
- 2006** Muhammad Yunus, Bangladesh, og Grameen Bank – for arbeidet med å skape økonomisk og sosial utvikling nedenfra gjennom mikrokreditt.

- Er det noen av prisvinnerne over som dere liker spesielt godt eller spesielt dårlig?
Hvem vil dere foreslå til neste prisutdeling?

Norge og Europa 2/26

EU og EØS

Vi så på side 136 at den daværende norske utenriksministeren snakket om «de europeiske krigerstater». Ønsket om å skape fred mellom landene i Europa var en av grunnene til at EU (Den europeiske union) opprinnelig ble dannet. Etter hvert har økonomiske forhold fått mest oppmerksomhet. 28 land i Europa er i dag medlem av EU.

Norge er et av de få europeiske landene som ikke har ønsket å være med i unionen. To ganger (i 1972 og 1994) har det vært folkeavstemning om medlemskap, men begge gangene gikk litt over halvparten av dem som stemte, mot norsk medlemskap. Motstanderne la vekt på at det ville bli en svekkelse av demokratiet dersom man skulle overføre for mye makt til overnasjonale organer. Norge ville dermed få mindre innflytelse på sin egen politikk.

Flertallet av politikerne på Stortinget var *for* medlemskap, men fulgte likevel folkets vilje og søkte ikke om medlemskap.

Mange har flyktet i små gummi-båter over Middelhavet for å komme til Europa.

Til tross for at Norge ikke er EU-medlem, er samarbeidet likevel tett, både økonomisk, politisk og kulturelt. Mye av samarbeidet er regulert gjennom EØS-avtalen (Det europeiske økonomiske samarbeidsområdet). Dette er en avtale mellom alle EU-landene og tre land som står utenfor EU: Norge, Liechtenstein og Island.

EØS-avtalen gjelder både for varer, tjenester, arbeidskraft og kapital. Det skal ikke legges hindringer i veien for import og eksport av varer, og det skal være fritt å investere kapital i alle landene. Det samme gjelder for salg av tjenester og for personer som vil søke arbeid. Norge må også bruke EUs direktiver om gjensidig godkjenning av utdanning innenfor en rekke yrkesgrupper. Gjennom EØS-avtalen er Norge forpliktet til å tilpasse norske lover etter de direktivene som blir vedtatt i EU, og landet betaler også store summer til EU.

Schengen-avtalen

2/27

Selv om Norge ikke er medlem av EU, har landet valgt å være med i Schengen-samarbeidet, som er en avtale mellom 26 land i Europa. Avtalen inneholder bestemmelser om politisamarbeid og grensekontroll. Det skal ikke være kontroll på grensene mellom landene i Schengen-området, mens grensekontrollen mot landene *utenfor* er styrket. Landene samordner asyl- og visumpolitikken, og det betyr at en person som har fått visum til ett av Schengen-landene, også kan reise til de andre.

Fravær av grensekontroll gjør det også enklere for kriminelle å forflytte seg rundt i Europa. Schengen-avtalen omfatter derfor også bestemmelser om politisamarbeid og strafferettslig samarbeid. Landene kan imidlertid velge å stenge grensene i spesielle situasjoner, og det er blitt gjort i noen land ved ekstra stor tilstrømming av flyktninger.

Dublin-avtalen

Dublin-avtalen er en avtale mellom de fleste EU-landene og Island, Sveits, Liechtenstein og Norge. Den har som utgangspunkt at man har et felles europeisk ansvar for flyktningene som kommer hit. Dublin-avtalen bestemmer hvilket land som har ansvaret for å behandle en søknad om beskyttelse, og den skal hindre at asylsøkere reiser fra land til land i håp om å oppnå asyl ett av stedene. En asylsøker kan bare få

søknaden sin behandlet i ett land. Normalt vil det si det første landet asylsøkeren kommer til.

Krig og vanskelige forhold i flere land i Afrika og Asia har ført millioner av mennesker på flukt fra hjemstedet. Noen av disse er kommet til Europa, og med gjeldende regelverk har det vist seg å være vanskelig å gi dem en god mottakelse.

Dublin-avtalen for fall?

Umulige forhold i landene ved Europas yttergrenser

Schengen vakler – Flere land gjeninnfører grensekontroll

Registrering av flyktninger krever bedre kontroll ved grensene.

FN mangler midler til å hjelpe flyktninger i nærområdene

Appellerer til medlemslandene om å betale det som trengs for å drive flyktningleirene.

Samarbeid i nord

2/28

De nordiske landene

De nordiske landene har et nært forhold og samarbeider på mange områder. Både på det kulturelle og det politiske feltet finnes det etablerte samarbeidsordninger. Landene har likevel gjort ulike valg på viktige områder i løpet av de siste tiårene. Danmark, Sverige og Finland er blitt medlemmer av EU. Island og Norge står utenfor EU, men deltar i EØS-samarbeidet. Danmark, Island og Norge er NATO-medlemmer, mens Sverige og Finland står utenfor NATO. Finland har innført euro, mens alle de andre landene har *kroner* som myntenhet. Mellom de nordiske landene har det siden 1950-tallet vært en passunion, og borgerne har lenge hatt rett til å reise mellom de nordiske landene uten å måtte vise pass. Denne passfriheten er utvidet etter at alle de nordiske landene ble med i Schengen-avtalen.

Norden
Norden er et geografisk område som består av landene Sverige, Finland, Danmark, Island og Norge.

2/29

Samarbeid med Russland

I nord grenser Norge også til Russland, og landene har gjennom historien hatt et omfattende økonomisk, handelsmessig og kulturelt samarbeid. Det har aldri vært væpnede konflikter mellom de to landene, og de bilaterale forbindelsene har for det meste vært ganske gode. I våre dager står samarbeid om ressurser og miljø i havområdene i nord sentralt. I 2010 ble det inngått en viktig avtale mellom landene om grenselinjene i Barentshavet. Avtalen regulerer utnyttelsen av petroleumforekomster i disse havområdene. Norge prioriterer likevel forholdet til NATO og EU når det er konflikter mellom disse og Russland.

I framtida vil områdene rundt Nordpolen by på utfordringer. Isen er i ferd med å smelte, og det vil bli mulig med skipsfart og utvinning av naturressurser. Mange land gjør krav på disse områdene, og det vil bli behov for nye internasjonale forhandlinger.

I nord er det livlig kontakt mellom Russland og Norge. Her fra Kirkenes, der mange skilt er på russisk.

Russenorsk

På 1800-tallet var det livlig handel mellom fiskerne i Nord-Norge og russiske kjøpmenn. De utviklet til og med et eget språk som besto av en blanding av russiske og norske ord. Slik kunne samtalen arte seg:

- *Drasvi, gammel god venn på moja!* (God dag, min gamle, gode venn!)
- *Tvoja fisk kopom?* (Skal du kjøpe fisk?)
- *Kak pris? Mangeli kosta?* (Hva er prisen? Hvor mye koster den?)

Profilen

Alfred Nobel (1833–1896) var en svensk oppfinner som er blitt kjent gjennom de prisene som deles ut i hans navn hvert år. Det å motta en nobelpris gir stor prestisje i mange fagmiljøer.

Da Alfred Nobel var 8 år gammel, flyttet han til Russland sammen med mora og søsknene sine. Der drev faren hans en våpenfabrikk. Alfred gikk ikke på skolen, men fikk privatundervisning av dyktige lærere hjemme. Han lærte seg mange språk, men det var særlig innen realfag, ikke minst kjemi, at han viste store evner.

Alfred Nobel ble grunnlegger av moderne sprengstoffteknikk, og fikk til sammen 355 patenter på oppfinnelser han gjorde. Oppfinnelsen av dynamitt var den som fikk størst betydning.

Han bygde opp industri i mange land og fikk en enorm formue. Denne formuen testamenterte han til et fond som skulle dele ut fem priser til dem som «i det foregående året har gjort størst nytte for menneskeheten». Prisene skulle utdeles innenfor fysikk, kjemi, fysiologi eller medisin,

litteratur og fredsarbeid. Den østerrikske fredsforkjemperen Bertha von Suttner var en meget god venn av Nobel, og det er hun som får æren for at han valgte å opprette en fredspris.

Mens de andre prisene deles ut i Sverige, blir fredsprisen delt ut i Norge. Vi vet ikke hvorfor Alfred Nobel bestemte at fredsprisen skulle deles ut i Norge. En mulighet er at Norge ikke hadde en selvstendig utenrikspolitikk, siden landet fremdeles var i union med Sverige. Dermed kunne landet være mer uavhengig av stormaktenes ønsker.

Nobelprisene ble første gang delt ut i 1901. Senere er det kommet til en sjette pris, som ikke er en egentlig nobelpris: *Sveriges Riksbanks pris i økonomisk vitenskap til minne om Alfred Nobel*. Denne økonomiprisen deles ut i Sverige sammen med de opprinnelige nobelprisene.

Minigrammatikk

Hovedtrekkene i grammatikken er behandlet i arbeidsboka. Her følger en oversikt over de vanligste grammatiske begrepene. Det er også en oversikt over substantiv og verb med spesiell bøyning.

Ordklasser

Substantiv

er navnet på ting, mennesker og fenomener: *bil, jente, problem*

Substantiv kan bøyes i **bestemt form**: *bilen, jenta, problemet*

De fleste substantivene bøyes også i **flertall**: *biler, jenter, problemer*

Bøyningen av de fleste substantivene følger noen hovedmønstre.

En del har uregelmessig bøyning, se side 154 i denne boka.

Se arbeidsbok, kapittel 3.

Pronomen

står i stedet for et substantiv: *hun, de, det, oss*

Pronomenene har en **subjektform**: *hun, de*

en **objektform**: *henne, dem*

og en **refleksiv form**: *seg*

Ubestemt pronomen heter *man* eller *en*: *Man hører så mye. En må jobbe hardt.*

Se arbeidsbok, kapittel 7.

Adjektiv

beskriver andre ord: *pen, hyggelig, gul, ekkel*

Adjektivene bøyes i **kjønn** og **tall**: *en pen bil, et pent sted, pene barn*

Adjektivene kan ha **bestemt form**: *den pene bilen, det pene stedet, de pene barna*

Se arbeidsbok, kapittel 4.

Og de **gradbøyes**: *pen – penere – penest*

Bestemmerord/determinativer

bestemmer nærmere hva et substantiv refererer til. Ordene kan være:

Eiendomsord/possessiver: *min, vår, deres, hennes*

Noen av eiendomsordene bøyes i kjønn og tall: *hytta mi, bilen min, huset mitt, tingene mine*

Hans, hennes, deres er ubøyelige.

Eiendomsordene har en egen **refleksiv form**: *si, sin, sitt, sine*

Se arbeidsbok, kapittel 7.

Mengdeord/kvantorer: *noen, alle, ingen, begge, mange, mye, lite, få*

Noen ord står til utelleglige ting: *mye, lite, noe vin*

Noen står til tellelige: *mange, få, noen flasker*

Mye, mange, få og *lite* kan gradbøyes: *mye – mer – mest*

Se arbeidsbok, kapittel 10.

Artikler: *en, ei, et*

Grunntall: *to, fjorten, hundre*

Også artikler og grunntall regnes som mengdeord.

Pekeord/demonstrativer: *den, denne*

Ordene bøyes i kjønn og tall: *den/denne bilen, det/dette huset, de/disse ungene*

Den, det, de viser til ting som er et stykke borte.

Denne, dette, disse viser til noe som er nær.

Se arbeidsbok, kapittel 6.

Verb

forteller om handlinger og tilstander: *lese, svømme, ligge, forstå, bety*

Verbene bøyes i tid: *leste, ligger, betydde*

Bøyningen kan være **svak** eller **sterk**:

Svake verb

Svake verb har endelse i preteritum og følger fire hovedmønstre:

	infinitiv	preteritum	presens perfektum
1 -et, -et	vaske	vasket	har vasket
2 -te, -t	lese	leste	har lest
3 -de, -d	prøve	prøvde	har prøvd
4 -dde, -dd	bo	bodde	har bodd

- 1 Slik bøyes mange verb med to konsonanter i stammen: *hente, snakke*, og noen verb med *-d* eller *-t* i stemmen: *hate, bade*

Disse verbene kan alternativt ha *-a* som endelse i preteritum og presens perfektum: *vaska – har vaska*

- 2 Slik bøyes mange verb med en konsonant i stammen: *lære, møte, hvile*

og også mange med to like konsonanter. Den ene blir borte foran endelsen: *spille – spilte, drømme – drømte*

- 3 Slik bøyer vi mange verb med *v, g* eller *ei* i stammen: *leve, streve, bygge, greie, leie, pleie*

- 4 Slik bøyer vi mange verb som har én stavelse og ender på vokal: *tro, sy, så, snø*

Sterke verb

Sterke verb har ikke endelse i preteritum, og har varierende mønster:

infinitiv	preteritum	presens perfektum
å gå	gikk	har gått
å komme	kom	har kommet
å finne	fant	har funnet

Se liste med uregelmessige og sterke verb på side 155–157.

Adverb

beskriver handlinger og tilstander: *langsomt, tidlig, høyt, ofte, ikke*

En del adverb har samme form som adjektiv i intetkjønn: *langt, høyt, pent*

Adverbene bøyes ikke i kjønn, tall eller bestemthet, men noen adverb har **gradbøyning**: *langt – lenger – lengst*

Preposisjoner

står foran et annet ord, vanligvis et substantiv eller et pronomen, og knytter disse til resten av setningen i en **preposisjonsfrase**: *i huset, rundt huset, fra huset, om dagen, på skolen*

Konjunksjoner

knytter sammen like ord og setninger: *og, men, eller, for, så*

Per og Kari, Per eller Kari

Hun er ikke syk, men trøtt.

Bussen var gått, så de kom for sent.

Subjunksjoner

innleder leddsetninger: *fordi, hvis, siden, selv om, til tross for at*

Det går fort unna!

Se arbeidsbok, kapittel 13.

Se arbeidsbok, kapittel 1.

Se arbeidsbok, kapittel 2.

Setningsledd

Subjekt og verbal

Alle norske setninger må inneholde et **subjekt** og et **verbal**.

Verbalet uttrykker handlingen eller tilstanden, subjektet er den som gjør det verbalet forteller om.

Verbalet er alltid et verb, subjektet er oftest substantiv eller pronomen, men også andre ord kan være subjekt.

Ofte er subjektet en kombinasjon av flere ord.

Per leser. Hun sover.

Det har regnet. De gamle klager.

Den gamle damen i nabohuset skal flytte.

Objekt

Noen verb *må* ha et **objekt** for at setningen skal være fullstendig, og mange verb *kan* få et objekt.

Objektet er oftest et substantiv eller et pronomen, men kan også være andre ordklasser.

Infinitiv og substantiviske leddsetninger er ofte objekt i en setning:

Kari liker Per. Vi lager mat. Per leser ei ny bok.

Naboen kan hjelpe oss. Jeg liker å lese.

Han sier at han skal komme i morgen.

Indirekte objekt

Noen verb tar to objekter. **Indirekte objekt** er den som mottar objektet. Det indirekte objektet står alltid foran det direkte objektet:

Foreldrene ga henne en bil.

Hun sendte meg blomster.

Jeg ga læreren beskjeden din.

I stedet for indirekte objekt bruker vi ofte en preposisjonsfrase med **til**:

Jeg har gitt beskjeden din til læreren.

Se adverbial under.

Predikativ

Predikativet er et substantiv eller et adjektiv (med eventuelle tillegg som forteller hva eller hvordan subjektet er.

Predikativet følger etter verb som *være* og *bli*.

Når predikativet er et adjektiv, bøyes det i kjønn og tall etter subjektet:

Kari er lege. Per er en ivrig fotballspiller. Han vil bli proff.

Bestefar ble ganske gammel. Huset er veldig gammelt. Naboene er gamle.

Han er veterinær.

Adverbial

Adverbialet forteller mer om handlingen eller tilstanden som verbet beskriver. For eksempel *når*, *hvor*, *hvordan* og *hvorfor* noe skjer eller skjedde.

Adverbialet er vanligvis et adverb, en preposisjonsfrase eller en adverbial leddsetning:

De bor her. Per leser fort. Hun sover i den lille senga.

I dag har det regnet i mange timer. Hun skal flytte hvis hun får ny jobb.

Siden det er fødselsdagen hans, sendte jeg en gave til ham.

Adverbialer kan også modifisere hele setningen:

Kari liker ikke Per. Kari liker nok Per. Det har visst regnet.

Naboen kan heldigvis hjelpe oss.

Setningsleddene følger bestemte regler når det gjelder plassering i setningen.

Se arbeidsbok, kapittel 1 og 2.

Substantiv med spesiell bøyning

Hovedmønstrene for substantivbøyning finnes i kapittel 3 i arbeidsboka.

Her er en oversikt over vanlige substantiv som har en annen bøyning:

o > ø i flertall:

en bror	broren	brødre	brødrene
ei mor	mora/moren	mødre	mødrene
ei bok	boka	bøker	bøkene
en fot	foten	føtter	føttene
ei rot	rota	røtter	røttene
ei klo	kloa	klør	klørne
en bonde	bonden	bønder	bøndene

a > e i flertall:

en far	faren	fedre	fedrene
en mann	mannen	menn	mennene
ei tann	tanna	tenner	tennene
ei natt	natta	netter	nettene
ei strand	stranda	strender	strendene
ei stang	stanga	stenger	stengene
en hovedstad	hovedstaden	hovedsteder	hovedstedene

andre:

ei datter	dattera	døtre	døtrene
ei hånd	hånda	hender	hendene
ei tå	tåa	tær	tærne
et kne	kneet	knær	knærne
et håndkle	håndkleet	håndklær	håndklærne

Verb med spesiell bøyning

Svake verb med uregelmessig bøyning

Noen svake verb skifter vokal eller skiller seg på andre måter fra de vanlige bøyningmønstrene på side 150.

infinitiv	preteritum	presens perfektum
bringe	brakte	har brakt
dø	døde	har dødd
fortelle	fortalte	har fortalt
fortsette	fortsatte	har fortsatt
følge	fulgte	har fulgt
gjøre	gjorde	har gjort
ha	hadde	har hatt
selge	solgte	har solgt
sette	satte	har satt
spørre	spurte	har spurt
velge	valgte	har valgt
vite	visste	har visst

S-verb

Noen verb ender på -s i alle former. For mange av verbene er presens perfektum lite brukt:

synes	syntes	har syntes
finnes	fantes	har funnes
trives	trivdes	har trivdes
lykkes	lyktes	har lyktes
møtes	møttes	har møttes
skyldes	skyldtes	har skyldtes
skilles	skiltes	har skiltes
ses	sås	har settes

I dag 09.28

Vi kan vel skilles som gode venner?

Sterke verb

Sterke verb har ingen endelse i preteritum. De fleste verbene endrer også vokal:

infinitiv	preteritum	presens perfektum
be	ba	har bedt
binde	bandt	har bundet
bite	bet/beit	har bitt
bli	ble	har blitt
brekke	brakk	har brukket
bryte	brøt	har brutt
bære	bar	har båret
dra	dro	har dratt/dradd
drikke	drakk	har drukket
drive	drev	har drevet
ete	åt	har ett
falle	falt	har falt
finne	fant	har funnet
fly	fløy	har flydd
flyte	fløt	har flytt
forlate	forlot	har forlatt
forsvinne	forsvant	har forsvunnet
fryse	frøs	har frosset
få	fikk	har fått
gi	ga	har gitt
gidde	gadd	har giddet
gjelde	gjaldt	har gjeldt
gli	gled	har glidd
gripe	grep	har grepet
gråte	gråt	har grått
gå	gikk	har gått
henge	hang	har hengt
hjelpe	hjalp	har hjulpet
holde	holdt	har holdt
komme	kom	har kommet
la	lot	har latt

Hvorfor henger jeg her?

late	lot	har latt
le	lo	har ledd
legge	la	har lagt
ligge	lå	har ligget
løpe	løp	har løpt
nyte	nøt	har nytt
rekke	rakk	har rukket
ri	red	har ridd
rive	rev	har revet
ryke	røk/røyk	har røket
se	så	har sett
si	sa	har sagt
sitte	satt	har sittet
skjære	skar	har skåret
skrike	skrek	har skreket
skrive	skrev	har skrevet
skyte	skjød	har skutt
slippe	slapp	har sluppet
slite	slet	har slitt
slå	slo	har slått
sove	sov	har sovet
sprekke	sprakk	har sprukket
stige	steg	har steget
stikke	stakk	har stukket
stjele	stjal	har stjålet
stryke	strøk	har strøket
stå	sto	har stått
synge	sang	har sunget
synke	sank	har sunket
ta	tok	har tatt
tillate	tillot	har tillatt
treffe	traff	har truffet
trekke	trakk	har trukket
tvinge	tvang	har tvunget
vinne	vant	har vunnet
være	var	har vært

Jeg lot som jeg var en annen.

I tillegg kommer mange verb som er sammensatt med verbene i rammen. De bøyes på samme måte som disse: *overvinne* bøyes som *vinne*, *tilgi* bøyes som *gi*, osv.

Noen ord har flere valgfrie bøyingsformer enn de som oversiktene viser. En stor ordbok vil vise alternative bøyninger.

Del 1 Ordliste med forklaringer

I denne ordlista er en del vanskelige ord og uttrykk fra teksten forklart. Den er delt inn i kapitler og underkapitler, og ordene står i samme rekkefølge som i teksten.

Substantiv er markert med endelse i bestemt form: myte/n, luft/a el. -en, tema/et.

Svake **verb** er markert med endelsene (-et), (-te), (-de) el. (-dde).

Verb som får forenklet konsonant i preteritum, er skrevet helt ut: kjenne – kjente. Også sterke verb skrives helt ut.

For ord i **sammensatte uttrykk** (for eksempel: *være med på å*) er det ikke alltid oppgitt bøyningendelser.

Kapittel 1

Et land langt mot nord

Innledning 1 (1)

bosetting/en: det å bosette seg, slå seg ned
ressurs/en: noe mennesket kan ha nytte av

Litt om Norge 1 (2)

regne (-et) med: ta med, inkludere
dyrke (-et): kultivere, bearbeide
stort sett: for det meste
dyrkbare mark: jord som kan dyrkes
egentlig ikke: faktisk ikke
takket være: på grunn av, som følge av
slett ikke: ikke i det hele tatt
mild: ikke så kald

Byer og tettsteder 1 (3)

opprinnelig: fra begynnelsen av
sjøfart/en: skipsfart, ferdsel på sjøen

Distriktene 1 (4)

bevare (-te): ta vare på

desentralisere (-te): gjøre mindre
sentralisert

skille (skilte) seg fra: være annerledes enn
et godt stykke: nokså langt
gårdsbruk/et: gård med dyr og/eller
jordbruk

topografi/en: beskrivelse av landskapet
utfordrende: vanskelig
støtte/n: hjelp
klare (-te) seg: lykkes, overleve
tilskudd/et: økonomisk hjelp eller bidrag
forutsette (forutsatte – forutsatt): bero på,
sette som vilkår
bevilge (-et): gi, innvilge
hevde (-et): mene
uansett: likevel, til tross for

Vannkraft 1 (5)

frakte (-et): transportere
sagbruk/et: sted der man sager opp
tømmer
trelast/en: materialer av tre
basere (-te) på: bygge på, ha til grunnlag
kraftkrevende: som trenger mye energi

Oljeproduksjonen går ned 1 (6)

oljefelt/et: område med olje
være med på å: bidra til å
ut fra: når vi tenker på
lønnsom: som gir (god) fortjeneste
når det gjelder: når vi snakker om
gjelde (gjaldt – gjeldt): være aktuelt, angå
boring/en; av verbet bore: lage hull
konsekvens/en: følge, resultat
eventuell: mulig, tenkelig
fond/et: kapital der rentene kan brukes
til bestemte formål
etablere (-te): grunnlegge
reallønn/a el. -en: lønn vurdert ut fra
kjøpekraft
investere (-te): plassere penger
tilsvare (-te): være lik, svare til
forvente (-et): regne med, håpe

Profilen 1 (7)

innsats/en: arbeid
vesentlig: viktig, betydningsfull
skipsreder/en: person som eier skip og
driver skipsfart

fotspor; følge i noens fotspor: gjøre det samme som
 opprette (-et): etablere
 utvikle (-et): frambringe, skape
 kunstgjødsel/en: gjødsel som er laget industrielt. Gjødsel tilføres jorda for å gjøre den bedre
 skaffe (-et) seg: få
 global: som gjelder hele verden
 involvere (-te): innbefatte, være med på

Kapittel 2 Dagligliv

Innledning 2 (1)

skåre (-et): vinne poeng
 sysselsetting/en: ansettelse i lønnet arbeid
 velferdsordning/en: system for sosiale goder
 kilde/n: grunnlag, opphav

Slik lever vi 2 (2)

befolkningstetthet/en: antall mennesker per kvadratkilometer
 spredt: med en viss avstand
 tomannsbolig/en: hus for to separate husholdninger
 andel/en: del, part
 etter hvert som: når
 i stor grad: ganske mye
 bestå (besto – bestått) av: være sammen-satt av
 dreie (-de) seg om: gjelde, handle om
 enslig: ugift, single
 samt: og dessuten
 en god del: ganske mange
 i og med at: siden, på grunn av at
 slitsom: anstrengende
 oppleve (-de): erfare, føle
 rekke (rakk – rukket): nå, få tid til
 ansvar/et: forpliktelse, plikt

gå rundt: fungere, ordne seg
 omsorg/en: omtanke, stell, det å ha ansvar for noen
 i forbindelse med: i sammenheng med
 fødsel/en: det å bli født
 en viss del: en bestemt del
 forbeholdt: reservert for
 kvote/n: tildelt mengde

Bussen klokka ni 2 (3)

oppta (opptok – opptatt): engasjere
 gi seg god tid: ta det med ro
 til stede; være til stede: være der
 Så vidt jeg kunne se: Mitt inntrykk var at ...
 vant: vanlig
 skjenke (-et): helle, tømme

Sosiale medier 2 (4)

virke (-et): se ut som
 påstå (påsto – påstått): hevde, si bestemt
 tvert imot: derimot, det motsatte
 anledning/en: mulighet
 lekker: veldig fin
 gjette (-et): tippe, prøve å finne et svar
 selvfølelse/n: ego, selvsikkerhet
 trakassering/en: sjikane, forfølgelse, plage
 kontroversiell: omstridt, som det er sterk uenighet om
 emne/t: tema
 trussel/en: skremsel, sterk advarsel

Er informasjonen riktig? 2 (5)

usensurert: ikke kontrollert
 manipulere (-te): forandre
 godta (godtok – godtatt): akseptere
 kildekritikk/en: vurdering av kilder
 henviser (-te) til: peke til
 skeptisk: kritisk, tvilende
 nøytral: upartisk, som ikke tar parti

påvirke (-et): influere, ha innflytelse
 skjult: ikke åpen, gjemt
 ha greie på: vite noe om
 nøktern: saklig, objektiv
 prege (-et): påvirke sterkt
 tvile (-te): være usikker
 framstille (framstilte): presentere

Organisert fritid 2 (6)

på egen hånd: selv, uten å bli passet på
 i nabolaget: der man bor
 foregå (foregikk – foregått): skje, finne sted
 lag/et: klubb, forening
 som regel: vanligvis, normalt
 være avhengig av: trenge, ha behov for
 frivillig: som man velger selv
 stille (stille) opp: delta, være til stede
 bidra (bidro – bidratt): hjelpe, delta
 dugnad/en: felles gratis innsats for å gjøre et arbeid
 krevende: anstrengende
 opplevelse/n: erfaring

Barn og fritidsaktiviteter 2 (7)

satse (-et) på: gå inn for
 gå utover: ødelegge for
 savne (-et): føle at noe mangler
 trivelig: hyggelig
 vel: antakelig
 ved siden av: i tillegg til
 i meste laget: nesten for mye
 innimellom: noen ganger
 det gjelder: det er viktig
 for fullt: helt
 område/t: avgrenset felt, gren
 allsidig: som inkluderer mange ting

Profilen 2 (8)

kåre (-et): velge, utpeke

forbilde/t: modell, ideal
 utøver/en: person som driver med noe
 (f.eks. sport)
 delta (deltok – deltatt): være med
 langrenn/et: skiløp over lange strekninger
 kjempe (-et): slåss
 «hel ved»: solid, til å stole på
 støtte (-et): være til hjelp
 oppnå (-dde): klare å nå mål
 drive (drev – drevet): være aktiv
 tvinge (tvang – tvunget): presse, forsere
 få lov til: ha tillatelse til, være fri til
 artig: morsomt
 talent/et: medfødt evne

Kapittel 3 Et flerkulturelt samfunn

Innledning 3 (1)

utfordring/en: noe som kan bli vanskelig
 sørge (-et) for: ta ansvar for, ordne
 finne seg til rette: trives, finne sin plass

Samene 3 (2)

forhistorie/n: tidlig historie, bakgrunn
 forsker/en: vitenskapsmann/-kvinne
 utgjøre (utgjorde – utgjort): være,
 representere
 skille (skilte) seg fra: være ulik
 når det gjelder: med hensyn til
 levemåte/n: livsstil
 slekt/a el. -en: familie
 verdifull: som har stor verdi
 vandring/en: flytting, bevegelse
 etter hvert: litt etter litt, gradvis
 temme (-et): gjøre tam
 beite/t: område der dyr finner mat
 undertrykkelse/n: diskriminering, det å
 holde noen nede

utsette noen for noe: plage noen, ramme
 noen
 bli utsatt for noe: rammes
 misjonær/en: en som sprer religion
 erstatte (-et): skifte ut
 pietistisk: streng, gudfryktig
 i fellesskap: sammen
 først: så sent som
 oppheve (-et): gjøre slutt på
 brutal: hard, hensynsløs
 motto/et: parole, slagord
 avstand/en: distanse
 undertrykke (undertrykte): diskriminere
 føre (-te) til: resultere i, gjøre at
 fornekte (-et): ta avstand fra
 bakgrunn/en: forhistorie, kultur
 rettighet/en: rett, privilegium
 egenart/en: særtrekk, spesielle forhold
 endre (-et): forandre
 i retning av: mot, på en slik måte
 anerkjenne (anerkjente): akseptere
 offisielt språk: språk som brukes i
 offentlig sammenheng
 henvende (-te) seg: ta kontakt
 instans/en: myndighet, institusjon
 angå (angikk – angått): gjelde, være
 aktuell for
 organ/et: her: institusjon
 beslutte (-et): avgjøre, bestemme
 konsultere (-te): rådføre seg med
 yrke/t: lønnet arbeid, fag

Tidlig innvandring 3 (3)

spor/et: merke, rest
 istid/a el. -en: periode da land var dekket
 av is
 trekke (trakk – trukket) seg tilbake: bli
 borte
 forhold/et: tilstand, situasjon
 utvikling/en: vekst, endring, prosess

handel/en: kjøp og salg
 håndverk/et: yrke som krever praktisk
 arbeid
 spille en rolle: ha en plass
 innflytelse/n: påvirkning, betydning
 fortrenge (-te): skyve unna, presse bort
 samtidig: på samme tid
 holde (holdt – holdt) til: bo
 gruvedrift/en: utvinning av mineraler
 meieri/et: anlegg for melk og melke-
 produkter
 arbeidskraft/en: arbeidstakere
 strømme (-et) til: komme i mengder
 arbeidstokk/en: samlet gruppe arbeidere
 holde (holdt – holdt) på: beholde, holde
 fast ved
 godkjent: akseptert

Innvandring i dag 3 (4)

behov/et: det man må ha
 inngå en avtale: bli enige
 adgang/en: mulighet, tillatelse
 holde (holdt – holdt): opprettholde,
 fortsette
 innvilge (-et): gi, godta
 den enkelte: hvert individ
 gå glipp av: miste
 motstand/en: protest, det å prøve å
 hindre
 lykkes (lyktes): få godt resultat

Første generasjons nordmann 3 (5)

innsikt/en: forståelse
 ufiltrert: direkte, rett på sak
 slående: overraskende, iøynefallende
 fullverdig: helt god
 bemerkelsesverdig: underlig
 skjellsettende: som skaper forandring
 betrakte (-et): se på
 utforske (-et): undersøke

sikte (-et) til: tenke på
 opprinnelsesland/et: landet man kommer fra
 snever: trang, liten
 fundert på: bygd på
 dynamisk: energisk, initiativrik
 fleksibel: smidig, som kan endre seg
 avholdsmann/en: en som ikke drikker alkohol
 forenlig: mulig å kombinere
 inkorporere (-te): innarbeide

Profilen 3 (6)

flytende: perfekt
 styrke (-et): gjøre sterkere
 hjertesak/en: noe man føler varmt for
 lete (lette – lett): prøve å finne
 mineral/et: grunnstoff som finnes i jord og fjell
 få i stand: ordne, etablere
 felles: som man har sammen
 opptatt av: engasjert i
 avhandling/en: akademisk tese
 oppfordre (-et): be noen om å gjøre noe
 avgjørende: veldig viktig, bestemmende
 ødeleggelse/n: det å skade/ruinere
 identitet/en: selvbilde, selvoppfatning
 erkjenne (erkjente): innse, innrømme
 institusjon/en: organ, organisasjon

Kapittel 4

Skole og høyere utdanning

Utdanning for alle 4 (1)

skoleplikt/en: plikt for barn til å gå på skole
 plikt/en: noe man må gjøre
 obligatorisk: ikke valgfri
 evne/n: talent, dyktighet

henge (hang – hengt) etter: ligge bak, ikke være på samme nivå
 funksjonshemming/en: handikap
 legge (la – lagt) vekt på: si at noe er viktig
 oppmuntre (-et): inspirere, gi nytt mot
 finne (fant – funnet) ut av: oppdage
 stimulere (-te): påvirke positivt

Høyere utdanning 4 (2)

høgskole/n: institusjon som gir utdanning etter videregående skole
 oppfylle (oppfylte): klare, tilfredsstillende
 krav/et: det å kreve eller forlange noe
 droppe (-et) ut: slutte
 paradoks/et: selvmotsigelse
 i alle fall: i det minste
 sammenheng/en: forbindelse
 lønnsbetingelse/n: lønnsvilkår
 omsorg/en: det å ta vare på eller pleie noen

Undervisningsformer 4 (3)

auditorium/-iet: forelesningssal
 foretrekke (foretrakk – foretrukket): favorisere
 innlevering/en: det å levere inn eller gi fra seg noe
 underveis: i løpet av
 overraskende: uventet
 uforberedt: som ikke er øvd eller forberedt
 grad; i samme grad: på samme måte

Eksamen 4 (4)

enerådende: eneste, noe man er alene om
 dokumentere (-te): bevise
 hjelpemiddel/et: middel som man bruker under arbeidet
 kandidat/en: person som skal ta eksamen
 begrenset tid: ikke så mye tid

på forhånd: tidligere
 besvare (-te): gi svar på
 benytte (-et): bruke
 tilhenger/en: en som støtter en mening
 reflektere (-te): tenke gjennom

Profilen 4 (5)

anerkjent: godtatt, berømt
 sette spor etter seg: ha stor betydning
 stipend/et: pengestøtte
 grunnlegge (grunnla – grunnlagt): etablere, danne
 publisere (-te): offentliggjøre
 spent: forventningsfull
 smitte (-et); bli smittet: bli infisert eller angrepet av sykdom
 langt fra nok: ikke nok i det hele tatt
 banebrytende: veldig viktig, nyskapende
 verk/et: arbeid
 utnevne (-te) til: tildele; gi stilling som

Kapittel 5 Arbeidsliv

Innledning 5 (1)

prege (-et): influere, påvirke, merke
 være i ferd med: holde på
 lure (-te) på: være usikker på
 unngå (unngikk – unngått): slippe å oppleve
 opparbeidet: oppnådd over tid
 opprettholde (opprettholdt – opprettholdt): beholde, holde fast ved

Johan på jobbintervju 5 (2)

lyse (-te) ut: avertere (en ledig stilling)
 innkalt: bedt om å komme
 leder/en: sjef
 forsinket: for sen
 gå ut på: dreie seg om
 av og til: noen ganger

erfaring/en: praksis
 legge (la – lagt) seg opp: spare
 tross alt: faktisk

Flat struktur 5 (3)

flat: jevn, uten store forskjeller
 egentlig: i virkeligheten
 særtrekk/et: karakteristisk trekk
 forvirre (-et): gjøre usikker
 effektiv: rasjonell
 forvente (-et): vente, regne med
 engasjement/et: interesse, iver
 få unna: gjøre ferdig
 utføre (-te): gjøre
 klarering/en: beskjed, avtale
 legge (la – lagt) merke til: observere, se
 markedsføre (-te): reklamere for
 premiere (-te): belønne
 dyktig: flink
 medarbeider/en: kollega
 tillit/en: det å stole på noen, respekt
 trivsel/en: det å ha det bra
 ta initiativ: sette i gang
 konsensus/en: enighet
 tidsskrift/et: magasin, blad
 relasjon/en: forbindelse, forhold
 knekke koder: forstå, forstå en kode
 kommandere (-te): befale, gi ordre
 forhandling/en: diskusjon, debatt

Arbeidsmiljøloven 5 (4)

formål/et: mål, hensikt
 grunnlag/et: basis, fundament
 helsefremmende: som gir god helse
 gjennomslag/et: støtte, aksept
 endring/en: forandring
 midlertidig: som gjelder i kortere tid,
 foreløpig
 reversere (-te): tilbakeføre
 fleksibilitet/en: smidighet, oppmyking

en viss: litt, noe
 oppmyking/en: det å gjøre mindre
 streng
 løsning/en: svar, måte å ordne noe på
 funksjonshemmet: handikappet
 våge (-et): ha mot til, tørre
 ramme/n: avgrensning, betingelser
 permanent: fast, varig
 norm/en: regel
 brutalisere (-te): gjøre hardere
 vise (-te) til: peke på
 tyde (-et) på: indikere, signalisere,
 sannsynliggjøre

Utfordringer 5 (5)

melde (-te): si fra
 skyer i horisonten: kommende problemer
 alternativ: ny, som kan erstatte
 allerede: alt nå
 slite (slet – slitt): streve, ha problemer
 innpass/et: adgang, det å komme inn
 frykte (-et): være redd for
 være villig til: akseptere
 bedrift/en: firma
 tape (-te): miste, bli slått/beseiret
 useriøs: upålitelig, ikke til å stole på

Organisasjonene i arbeidslivet 5 (6)

tillitsvalgt: valgt representant
 drøfte (-et): diskutere
 landsomfattende: som gjelder hele landet
 tilsluttet: tilknyttet, medlem av
 avtale/n: noe man blir enige om
 forhandle (-et): diskutere, konferere
 gjelde (gjaldt – gjeldt): være gyldig
 utgangspunkt/et: begynnelse, start
 part/en: deltaker
 stabil: rolig, fast

Profilene 5 (7)

ufaglært: uten faglig utdanning
 assistent/en: medhjelper
 kamp/en: det å kjempe for noe, strid
 pålegge (påla – pålagt): kreve
 svekke (-et): gjøre svakere
 avvise (-te): si nei, avslå, forkaste
 mektig: som har makt
 næringsliv/et: samlet økonomisk
 virksomhet, produksjon og handel
 styre/t: her: komité som leder (en bedrift
 o.a.)
 vilkår/et: betingelse

Kapittel 6 Klima og miljø

Innledning 6 (1)

endring/en: forandring
 virkning/en: resultat
 grunnlag/et: basis, fundament

Avgift i rushtrafikken 6 (2)

avgift/en: takst, skatt; beløp som betales
 til stat eller kommune
 rushtrafikk/en: periode med mye bil-
 trafikk
 på tide: tidspunkt der man bør gjøre noe
 klasseskille/t: klasseforskjell
 være nødt til: måtte
 snegle (-et) seg fram: kjøre veldig sakte
 forurensning/en: det å skade lufta,
 vannet, miljøet; utslipp som skader
 miljøet
 formidabel: veldig stor
 gjennomtenke (-te): vurdere ordentlig,
 tenke nøye gjennom
 taper/en: person som taper, som ikke
 vinner

Verden i dag 6 (3)

klode/n: jorda, verden

skyldes (skyldtes – skyldes): være på grunn av, kan føres tilbake til

oppstå (oppsto – oppstått): begynne, bli til

tørke/n: langvarig tørt vær

orkan/en: svært sterk vind

sistnevnte: det som blir nevnt sist

Fossile energikilder 6 (4)

sviktende: som svikter, som blir mislykket

avling/en: produktene man får fra jordbruk

ørken/en: tørr sandslette (for eksempel Sahara)

vegetasjon/en: plantevekst, flora

anbefaling/en: råd, rekommandasjon

kutte (-et): redusere

forbruk/et: det å bruke noe; konsum

fornybar: som kan brukes om igjen

utslipp/et: det å slippe ut farlige stoffer

satse (-et) på: gå inn for

Profilen 6 (5)

deponere (-te): oppbevare, lagre

aksjonsform/en: måte å handle eller aksjonere på

startfase/n; i startfasen: til å begynne med

pressedekning/en: omtale i mediene

tilbakevise (-te): avvise, nekte

relevant: betydningsfull, viktig

utredning/en: skriftlig (el. muntlig) framstilling

utforme (-et): utvikle

kåre (-et): velge, peke ut

Kapittel 7 Helsa vår**Innledning 7 (1)**

subsidiere (-te): støtte økonomisk

formynderstat/en: stat som regulerer mye av innbyggernes liv

holde (holdt – holdt) seg unna: ikke komme i nærheten av

Staten og helsa 7 (2)

forsikre (-et): inngå avtale om forsikring

forsikring/en: en ordning der man får

sikkerhet mot en viss betaling

viss; en viss prosent: en bestemt prosent

rettighet/en: privilegium

sørge (-et) for: ta ansvar for

dekke (-et) utgifter: betale utgiftene (til medisiner, behandling)

rehabilitering/en: det å komme seg etter en sykdom, attføring

den enkelte: hver

egenandel/en: det man betaler selv

Skal du vaksinere barnet ditt? 7 (3)

vaksinere (-te): det å gi en vaksine (stoff som beskytter mot smittsomme sykdommer)

styre (-te) seg selv: ordne opp selv

immunforsvar/et: beskyttelse mot smitte

skummel: uhyggelig, nifs

kjemikal/et: kjemisk stoff

smittsom: som overføres fra person til person

faktisk: virkelig, egentlig

hygiene/n: renslighet

svangerskap/et: graviditet

veiledning/en: råd og opplysninger

ernæring/en: kosthold, mat og drikke

Klima og helseproblemer 7 (4)

kunstig: syntetisk, laget

flom/men: oversvømmelse

ekstrem: helt spesiell

redusert produksjon: mindre produksjon

smittebærende: som fører med seg smitte

oppholde (oppholdt – oppholdt) seg: være, befinne seg

utendørs: ute

til tider: av og til

bryte (brøt – brutt) en avtale: ikke holde eller oppfylle en avtale

plage/n: ubehag, lidelse, sterk irritasjon

klø (-dde): skrape eller stryke på huden fordi den er irritert

renne (rant – rent); øynene renner: øynene er fylt av tårer

Psykisk helse 7 (5)

forlate (forlot – forlatt): gå fra noen

bryte (brøt – brutt) sammen: gi opp, ikke orke mer

opphold/et: det å være på et sted

minne/t: noe en husker

vegge (-et) seg: sette seg imot, unngå

fjerneste: her: minste

forlegenhet/en: det å være skamfull

uttæret: veldig svak på grunn av lite mat og væske

forvirret: desorientert, usikker

beklage (-de el. -et) seg: gi uttrykk for misnøye

gråtkvalt stemme: utydelig stemme på grunn av gråt

tilgi (tilga – tilgitt): unnskyld, prøve å glemme

bekymret: engstelig

Profilen 7 (6)

kontroversiell: omstridt, som det er uenighet om
 prevensjon/en: middel for å unngå graviditet
 legalisere (-te): gjøre lovlig
 abort/en: kunstig avbrudd av svangerskap
 folkehøgskole/n: eksamensfri skole for voksen ungdom
 preget (-et) av: påvirket av, formet av
 engasjement/et: interesse, begeistring
 ære; til ære for: av respekt for
 borgerskap/et: middelklassen (særlig brukt om folk i byene)
 godseier/en: eier av svært stor jordeiendom og gård
 krav; ha krav på: det å kunne forlange noe
 opprette (-et): etablere
 enslig mor: alenemor, som har ansvar for barn alene
 svoger/en: svigerbror, mann som er gift med ens søster el. bror til ens ektefelle
 rettighet/en: privilegium
 vekke (vakte – vakt) protester: føre til protester
 tilgang til: adgang til, mulighet til å få tak i
 begrensning/en: reduksjon
 nemnd/-a el. -en: komité, råd

Kapittel 8

Litt norsk historie

Norgevr 8 (1)

kjenne (kjente) til: vite om
 betegnelse/n: navn
 oppdager/en: en som finner (nye steder)

hoff/et: kongens ansatte
 ta vare på: spare, passe på
 område/t: distrikt, del av land
 regnes som: antas å være
 bymessig: som likner en by

Vikingtida 8 (2)

hedning/en: en som ikke har «den rette» religionen
 hær/en: armé
 med hærmakt: med våpen
 spre (spredte) seg: komme til mange steder
 legge (la – lagt) øde: ruinere, gjøre tomt
 plyndring/en: ran, overfall, tyveri
 alter/et: bord foran i kirken
 røve (-et): stjele, ta med mak
 beskrivelse/n: fortelling, skildring
 stamme (-et) fra: komme fra
 overfall/et: angrep
 oppførsel/en: måte å være på
 rykte/t: renommé, noe som sies om noen
 sjørøveri/et: piratvirksomhet
 beryktet: med dårlig rykte
 angrep/et: angrep, invasjon, overfall
 fangst/en: det å fange dyr
 drive (drev – drevet) handel: kjøpe og selge
 ferd/en: reise
 slå (slo – slått) seg ned: etablere seg
 danne (-et): forme, etablere
 rike/t: se side 92
 visdom/men: klokskap
 pantsette (pantsette – pantsatt): gi som garanti
 kjennskap/en el. -et: kunnskap, viten

Harald Hårfagre samler Norge? 8 (3)

enhet/en: helhet, samlet del

komme (kom – kommet) i gang: begynne
 beseire (-et): vinne over
 høvding/en: overhode, leder på et område
 sendemann/en: utsending
 underlig: rar
 være stor på det: være overlegen
 holde på sitt: være bestemt, ikke gi seg
 legge under seg: erobre, vinne over
 kjemme (-et): gre med kam

Norge blir en enhet 8 (4)

for alvor: virkelig
 gjøre (gjorde – gjort) sitt: gjøre sin andel
 råde (-et) over: styre, bestemme over
 sette (satte – satt) i gang: starte

Svartedauden 8 (5)

se (så – sett) for seg: tenke seg, innbille seg
 ferge/a el. -en: båt som frakter folk m.m.
 komme an på: være avhengig av
 forverre (-et): bli verre/dårligere
 faktor/en: årsak, forhold
 pest/en: svært smittsom, ofte dødelig sykdom
 anslå (anslo – anslått): beregne
 smitte/n: overføring av sykdom
 ramme (-et): treffe, angripe
 stå (sto – stått) for: her: ha ansvar for, arrangere
 begravelse/n: det å legge døde i jorda
 overleve (-de): unngå å dø, slippe unna
 skape (-te): lage, forårsake
 kreve (-de) inn: forlange, samle
 borg/en: festning, slott med festningsverk
 praktbygg/et: flott bygning
 forsvar/et: militær beskyttelse
 utstyr/et: tilbehør, utrustning

Dansketida 8 (6)

formelt sett: i teorien, på papiret
likeverdig: med samme verdi
dominere (-te): være sterkest
hevde (-et) seg: markere seg, kreve sin plass

i praksis: i realiteten, i virkeligheten
forsvinne (forsvant – forsvunnet): bli borte

styre/t: her: ledelse, makt, regjering
brudd/et: det å bryte, gjøre slutt på kontakt

overta (overtok – overtatt): ta over etter en annen

Union med Sverige 8 (7)

gi fra seg: overlate

forlange (-te): kreve

benytte (-et): bruke, gripe

i løpet av kort tid: før lang tid var gått

grunnlov/en: konstitusjon

erklære (-te): si fra offentlig

styre (-te): herske, regjere

gi seg: kapitulere

utenriks-: som gjelder utlandet

til tross for at: selv om

vekst/en: økning, det å vokse

kosthold/et: mat, ernæring

helsestell/et: helsetjeneste

spedbarn/et: barn 0–1 år

levebrød/et: arbeid å leve av

gripe (grep – grepet): ta

dukke (-et) opp: komme, vise seg

strømning/en: bevegelse, tendens

bevegelse/n: her: organisasjon, forening

motsetning/en: konflikt, strid

ligge (lå – ligget) til rette: være klar

Norge blir selvstendig 8 (8)

oppløse (-te): gjøre slutt på

løsrivelse/n: frigjøring, det å rive seg løs

stemmerett/en: rett til å delta i valg

stemme (stemte): velge

lønne (-et) seg: betale seg, være lurt

nok en: enda en, en til

Profilen 8 (9)

forutsi (forutsa – forutsagt): spå, si på forhånd

utmerke (-et) seg: være spesielt dyktig
velstående: rik

arving/en: etterkommer, barn

se seg om: lete etter

trone/n: kongesete

konvertere (-te): bytte religion

adoptere (-te): ta til seg som sitt eget barn

ettersom: siden, i og med at, fordi

betingelse/n: krav, ramme

vilje/n: sterkt ønske

få viljen sin igjennom: seire

legge til rette: gjøre klar

Kapittel 9**Nasjonsbyggingen****Innledning 9 (1)**

identitet/en: selvbilde, jegfølelse

trekk/et: egenskap, moment

særtrekk/et: spesielle egenskaper

framheve (-et): gjøre tydelig, poengtere

Nasjonalromantikken 9 (2)

ta (tok – tatt) vare på: passe på

tradisjonell: som har vært vanlig, som er nedarvet

i stor grad: for det meste

motiv/et: emne, subjett

selvstendig: uavhengig

komponist/en: person som komponerer musikk

kilde/n: ressurs, grunnlag

danne (-et): lage, etablere

stolt: flott, selvsikker

bunad/en: nasjonaldrakt

majestetisk: fantastisk, imponerende

stemme (stemte): være riktig

streve (-de): slite, anstrenge seg, arbeide mye

foreta (foretok – foretatt): gjøre

renslighet/en: det å være eller holde seg ren

syn/et; romantisk syn: romantisk visjon

rekreasjon/en: hvile, slik at en får

kreftene tilbake

framkomstmiddel/et: noe man kan

komme seg fram på (ski, sykkel, bil)

bli trukket mot: bli fascinert av

helt/en: ideal, forbilde

Fra ingen til to norske skriftspråk 9 (3)

bøyningsform/en: bøyd form av et ord

(for eksempel bestemt form av

adjektiv og substantiv)

utfordring/en: noe som kan bli vanskelig å klare

erfare (-te): oppleve

dannet: kultivert, utdannet

ta (tok – tatt) utgangspunkt i: starte med

gå til fots: gå, spasere (ikke kjøre)

nærme (-et) seg: komme nærmere

vedta (vedtok – vedtatt): bestemme

opplæringspråk/et: det språket man bruker i skolen

markert: veldig stor, påfallende

nedgang/en: fall, tilbakegang

Finnes det nasjonale særtrekk i dag?

9 (4)

særegen: karakteristisk
 stereotyp: ensformig
 jordnær: realistisk, nøktern
 naiv: barnslig, lett å lure
 jovial: med lyst og lett humør
 mellomrom/met; med jevne mellomrom: regelmessig, men med litt tid mellom hver gang
 rar: merkelig
 puritansk væremåte: enkel livsstil
 sløse (-te): bruke for mye, kaste bort

Profilen 9 (5)

humanitær: veldedig, menneskevennlig
 bevege (-et) seg: røre på seg, movere
 drive (drev – drevet): flyte
 kjelke/n: en slags slede
 kajakk/en: en smal båt der man padler med én åre
 i livsfare: i fare for å dø, i en veldig farlig situasjon
 bli gjenforent: komme sammen igjen
 mannskap/et: personer som jobber på et skip
 oppløse (-te): få slutt på
 forløper/en: noe som kommer før

Kapittel 10

Noen norske kunstnere

Innledning 10 (1)

skulptur/en: statue
 varig: som ikke slutter
 oppfatning/en: mening

Edvard Munch 10 (2)

dødsfall/et: det at et menneske dør

voldsom: svært sterk
 en rekke: mange
 utstilling/en: framvisning; sted der man viser fram noe som er laget
 lide (led – lidd): ha det vondt
 framstille (framstilte): illustrere, lage
 flørte (-et): kurtisere
 forventningsfull: spent, håpefull
 snu (-dde): vende
 gjenskape (-te): lage på nytt
 sammenbrudd/et: psykisk sjokk, det å bryte sammen
 for godt: for alltid, for å bo permanent
 testamentere (-te): gi til andre som arv
 rive (rev – revet) et hus: rasere, ødelegge et hus

Knut Hamsun 10 (3)

ambisjos: ærgjerrig, med lyst til å gjøre karriere
 gi (ga – gitt) opp: kapitulere
 erfare (-te): oppleve
 ytterklær: klær man har på seg ute
 pantelåner/en: person som låner ut penger og får ting eller klær som garanti
 skille (skilte) seg fra: være annerledes enn
 handling/en: det som skjer i en bok eller en film
 brennende: veldig sterk
 merkelig nok: selv om det er rart
 beskrive (beskrev – beskrevet): skildre, framstille
 være fascinert av: være fengslet eller opptatt av
 rastløs: urolig
 lokke (-et): overtale, friste
 oppfinnelse/n: noe nytt som er laget, en ny, praktisk løsning

unntak/et: som går mot regelen
 knytte (-et) bånd til: holde kontakt med, utvikle vennskap med
 bli stilt for retten: møte for en domstol
 landssvik/et: forræderi mot landet
 døv: som ikke kan høre
 synspunkt/et: mening, standpunkt, oppfatning

Ringen 10 (4)

løverøst/en: dyp, kraftig stemme, stemme som en løve
 Hvor været er lyst og herlig!: Så lyst og fint været er!
 more (-et) seg: ha det morsomt
 imøtekomme (imøtekom – imøtekommet): gå med på, oppfylle
 den er blitt meg for trang: den er blitt for trang for meg
 trykke (trykte): klemme, presse
 la den gjøre større: la noen (f.eks. en gullsmed) utvide den
 hviske (-et): snakke med veldig lav stemme
 la (lot – latt) det være: ikke gjøre det
 det haster ikke: det er ikke nødvendig å skynde seg
 forlegge (forla – forlagt) noe: legge noe bort uten å finne det igjen
 Er du sint derfor?: Er du sint på grunn av det?
 atter igjen: enda en gang
 på gamle tomter: på steder man kjenner fra før
 vandre (-et): spasere, gå
 komme meg i møte: komme mot meg
 hun ropte lang vei: hun ropte mens hun sto langt borte
 forlatt: ensom, alene tilbake
 rommelig: stor

Profilen 10 (5)

billedhugger/en: kunstner som lager skulpturer
 utføre (-te): lage
 møbelsnekker/en: håndverker som lager møbler
 verksted/et: bygning der noe (for eksempel møbler) blir laget eller reparert
 kjede (-et) seg: føle at noe er kjedelig
 pietistisk: strengt religiøs
 fontene/n: skulptur med vann
 granitt/en: svært hard steinart
 tresnitt/et: bilde som er laget ved at man trykker en utskåret, malt treplate mot papir

Kapittel 11

Maktfordelingen

Monarki og demokrati 11 (1)

oppslutning/en: støtte, det å si ja
 kontinuitet/en: sammenheng, stabilitet
 heve (-et): løfte, sette høyere enn reell: virkelig
 skuffelse/n: det å bli lei seg fordi noe ikke skjer slik man ønsker

Storting og regjering 11 (2)

statsråd/en: minister
 forslag/et: proposisjon, plan
 statsbudsjett/et: oversikt over statens utgifter og inntekter
 Det er opp til Stortinget: Stortinget avgjør
 true (-et): prøve å tvinge, skremme

Domstolene 11 (3)

dømme (dømte): avsi en dom
 oppgave/n: rolle, funksjon

avgjøre (avgjorde – avgjort): beslutte, bestemme
 straffbar: som kan straffes
 forbrytelse/n: handling som loven forbyr
 anse (anså – ansett) for: regne som
 bryte (brøt – brutt) loven: gjøre noe som loven forbyr
 bot/en (flere bøter): straff i form av pengesum som må betales
 avskaffe (-et): fjerne, få slutt på
 offentliggjøre: publisere, gjøre kjent
 tiltalt: som er anklaget for en forbrytelse

Profilen 11 (4)

gå inn for: satse på, arbeide for
 befinne (befant – befunnet) seg: være
 forebygge (forebygde): hindre at noe skjer
 hevn/en: revansj, gjengjeldelse
 opprette (-et): etablere, starte
 bli utskjelt: få aggressiv kritikk
 dulle (-et) med: vise for mye omsorg
 høre (-te) med: være en del av

Kapittel 12

Politikk

De politiske partiene 12 (1)

borgerlig: ikke-sosialistisk
 utsagn/et: uttalelse
 grunnholdning/en: ideologisk basis
 omfattende: stor, som dekker mye
 disponere (-te): bestemme over
 anta (antok – antatt): tro, regne med
 investering/en: det å sette inn penger
 utnytte (-et): bruke, ha fordel av
 vektlegge (vektla – vektlagt): si at noe er viktig

Politisk innflytelse 12 (2)

tilsi (tilsa – tilsagt): tyde på, gjøre det ønskelig
 folkeavstemning/en: referendum
 være bundet til: ha plikt til
 ta hensyn til: bli påvirket av
 aksjon/en: handling med et mål
 mobilisere (-te): aktivisere
 rederi/et: firma som driver skipsfart
 betydelig: ganske stor

Medienes rolle 12 (3)

bikkje/a el. -en: hund
 operere (-te): handle, drive på
 makthaver/en: den som har makten
 avsløre (-te): avdekke, vise
 aktør/en: deltaker
 ytring/en: det å uttale seg, skriftlig eller muntlig
 oppfordring/en: det å be noen om å gjøre noe
 begå (begikk – begått): gjøre, utføre
 retningslinje/n: regel, prinsipp
 grundig: solid, omfattende
 drift/en: virksomhet, det å drive

Profilen 12 (4)

kår/et: levevilkår, levestandard
 revolusjonær: som ønsker revolusjon
 illegal: ulovlig
 havne (-et): komme (ufrivillig) i en situasjon
 gjenreise (-te): bygge opp igjen
 omstridt: som det er uenighet om
 splittelse/n: deling, brudd
 bære/n: kiste med en død person

Kapittel 13

Internasjonale forhold

Innledning 13 (1)

allianse/n: forbund, avtale om samarbeid

Krig og fred 13 (2)

bryte (brøt – brutt) ut: begynne

torpedere (-te): skyte med torpedo

tendens/en: utvikling i en bestemt retning

inspirert: stimulert, påvirket

sivil ulydighet/en: det å nekte å adlyde myndighetene

henrette (-et): drepe en som er dømt til døden

knapt: nesten ikke

hule/a el. -en: åpning i fjellet

romme (rømte): flykte

overgi seg: kapitulere

for Norges vedkommende: når det gjaldt Norge

hamre (et): slå, banke

hugge (-et): slå

steil: sta, trassig

naken tross: tydelig motstand

kue (-et): undertrykke

fredsbevarende: som skal støtte freden

mekling/en: arbeid for å komme til enighet

utvidelse/n: økning, det å bli større

Nobels fredspris 13 (3)

begivenhet/en: stor hendelse

lobbyvirksomhet/en: forsøk på å påvirke

fremme (-et): hjelpe fram, propagandere for

falle inn under: inkluderes, passe inn i

Norge og Europa 13 (4)

daværende: den som var den gang

oppmerksomhet/en: interesse

svekkelse/n: det å bli svakere

hindring/en: noe som kan stanse noe

gjensidig: felles, som gjelder for begge parter

forplikte (-et): binde seg til, ha som plikt

direktiv/et: påbud, forskrift

strafferettslig: som angår straffelover (jus)

beskyttelse/n: vern

hindre (-et): stoppe, gjøre det vanskelig

gjeldende: det som er i virksomhet

Samarbeid i nord 13 (5)

utvide (-et): gjøre større

væpnet: med våpen

bilaterale: tosidige

smelte (-et): tine, bli til vann

gjøre krav på: kreve, forlange

Profilen 13 (6)

oppfinner/en: en som finner opp (lager) nye ting

sprengstoff/et: eksplosiver

patent/et: enerett til å benytte en oppfinnelse

enorm: veldig stor

fond/et: kapital der rentene kan brukes til bestemte formål

foregående år: året før

egentlig: opprinnelig

Del 2 Alfabetisk ordliste

Denne ordlista er en alfabetisk oversikt over mange av ordene og uttrykkene i Del 1 Ordliste med forklaringer på side 158–168.

Tallene etter ordene viser til kapittel og underkapittel der ordene er forklart.

A

abort 7 (6)
adgang 3 (4)
aksjon 12 (2)
aksjonsform 6 (5)
aktør 12 (3)
allerede 5 (5)
allianse 13 (1)
allsidig 2 (7)
alternativ 5 (5)
ambisjos 10 (3)
anbefaling 6 (4)
andel 2 (2)
anerkjenne 3 (2)
angrep 8 (2)
angå 3 (2)
anledning 2 (4)
anse for 11 (3)
anslå 8 (5)
ansvar 2 (2)
anta 12 (1)
arving 8 (9)
assistent 5 (7)
av og til 5 (2)
avgift 6 (2)
avgjøre 11 (3)
avgjørende 3 (6)
avhandling 3 (6)
avhengig 2 (6)

avling 6 (4)
avskaffe 11 (3)
avsløre 12 (3)
avstand 3 (2)
avtale/n 5 (6)
avvise 5 (7)

B

bakgrunn 3 (2)
basere 1 (5)
bedrift 5 (5)
befinne seg 11 (4)
begrenset tid 4 (4)
begrensning 7 (6)
begå 12 (3)
behov 3 (4)
beklage seg 7 (5)
bekymret 7 (5)
bemerkelsesverdig 3 (5)
benytte 4 (4)
beseire 8 (3)
beskrive 10 (3)
beskrivelse 8 (2)
beskyttelse 13 (4)
beslutte 3 (2)
bestå av 2 (2)
besvare 4 (4)
betegnelse 8 (1)
betingelse 8 (9)

betrakte 3 (5)
betydelig 12 (2)
bevare 1 (4)
bevege seg 9 (5)
bevegelse 8 (7)
bevilge 1 (4)
bidra 2 (6)
binde til 12 (2)
borgerskap 7 (6)
boring 1 (6)
bosetting 1 (1)
brudd 8 (6)
brutal 3 (2)
brutalisere 5 (4)
bryte loven 11 (3)
bryte sammen 7 (5)
bryte ut 13 (2)
bunad 9 (2)

D

danne 8 (2)
dannet 9 (3)
dekke utgifter 7 (2)
del; en god del 2 (2)
delta 2 (8)
deponere 6 (5)
desentralisere 1 (4)
disponere 12 (1)
dokumentere 4 (4)

dominere 8 (6)
dreie seg om 2 (2)
drift 12 (3)
drive 2 (8)
drive handel 8 (2)
droppe ut 4 (2)
drøfte 5 (6)
dukke opp 8 (7)
dyktig 5 (3)
dyrkbare mark 1 (2)
dyrke 1 (2)
dømme 11 (3)

E

effektiv 5 (3)
egenandel 7 (2)
egenart 3 (2)
egentlig 5 (3)
egentlig ikke 1 (2)
ekstrem 7 (4)
emne 2 (4)
endre 3 (2)
endring 5 (4)
enerådende 4 (4)
engasjement 5 (3)
enkelt; den enkelte 3 (4)
enorm 13 (6)
enslig 2 (2)
erfare 9 (3)

Ordlister

erfaring 5 (2)
erkjenne 3 (6)
erklære 8 (7)
ernæring 7 (3)
erstatte 3 (2)
etablere 1 (6)
etter hvert 3 (2)
ettersom 8 (9)
eventuell 1 (6)
evne/n 4 (1)

F

faktisk 7 (3)
faktor 8 (5)
felles 3 (6)
fellesskap 3 (2)
ferd; være i ferd med 5 (1)
ferd/en 8 (2)
finne seg til rette 3 (1)
finne ut av 4 (1)
fleksibel 3 (5)
fleksibilitet 5 (4)
flom 7 (4)
folkeavstemning 12 (2)
fond 1 (6), 13 (6)
for godt 10 (2)
forbeholdt 2 (2)
forbilde 2 (8)
forbindelse 2 (2)
forbruk 6 (4)
forbrytelse 11 (3)
forebygge 11 (4)
foregå 2 (6)
foreta 9 (2)
foretrekke 4 (3)
forhandle 5 (6)
forhandling 5 (3)
forhold 3 (3)
forhånd; på forhånd 4 (4)
forlange 8 (7)

forlate 7 (5)
forlatt 10 (4)
forlegenhet 7 (5)
formidabel 6 (2)
formynderstat 7 (1)
formål 5 (4)
fornekte 3 (2)
fornybar 6 (4)
forplikte 13 (4)
forsikre 7 (2)
forsikring 7 (2)
forsker 3 (2)
forslag 11 (2)
forsvar 8 (5)
forsvinne 8 (6)
fortrenge 3 (3)
forurensning 6 (2)
forutsett 1 (4)
forutsi 8 (9)
forvente 1 (6)
forventningsfull 10 (2)
forverre 8 (5)
forvirret 7 (5)
frakte 1 (5)
framheve 9 (1)
framstille 2 (5)
fremme (-et) 13 (3)
frivillig 2 (6)
frykte 5 (5)
fundert 3 (5)
funksjonshemmet 5 (4)
funksjonshemning 4 (1)
fødsel 2 (2)
føre til 3 (2)
få i stand 3 (6)
få lov til 2 (8)

G

gi fra seg 8 (7)
gi opp 10 (3)

gi seg 8 (7)
gjelde 1 (6)
gjelde; være gyldig 5 (6)
gjelde; det gjelder 2 (7)
gjelde; når det gjelder 1 (6)
gjeldende 13 (4)
gjenforene 9 (5)
gjennomtenke 6 (2)
gjenreise 12 (4)
gjensidig 13 (4)
gjenskape 10 (2)
glipp; gå glipp av 3 (4)
global 1 (7)
godkjent 3 (3)
godta 2 (5)
grad; i samme grad 4 (3)
greie; ha greie på 2 (5)
gripe 8 (7)
grundig 12 (3)
grunnlag 5 (4)
grunnlegge 4 (5)
grunnlov 8 (7)
gruvedrift 3 (3)
gå inn for 11 (4)
gå til fots 9 (3)
gå ut på 5 (2)
gå utover 2 (7)
gårdsbruk 1 (4)

H

handel 3 (3)
handling 10 (3)
havne 12 (4)
helt/en 9 (2)
henge etter 4 (1)
hensyn 12 (2)
henvende seg 3 (2)
henvise til 2 (5)
hevde 1 (4)
hevde seg 8 (6)

heve 11 (1)
hevn 11 (4)
hindre 13 (4)
hindring 13 (4)
hjelpemiddel 4 (4)
holde 3 (4)
holde på 3 (3)
holde seg unna 7 (1)
holde til 3 (3)
humanitær 9 (5)
hygiene 7 (3)
hær 8 (2)
høre med 11 (4)
håndverk 3 (3)

I

i alle fall 4 (2)
i løpet av 8 (7)
i og med at 2 (2)
i stor grad 9 (2)
identitet 9 (1)
illegal 12 (4)
initiativ 5 (3)
innflytelse 3 (3)
inngå 3 (4)
innkalle 5 (2)
innlevering 4 (3)
innsats 1 (7)
innsikt 3 (5)
innvilge 3 (4)
inspirert 13 (2)
instans 3 (2)
institusjon 3 (6)
investere 1 (6)
involvere 1 (7)

J

jordnær 9 (4)
jovial 9 (4)

K

kamp 5 (7)
 kandidat 4 (4)
 kilde 2 (1)
 kjede seg 10 (5)
 kjempe (-et) 2 (8)
 kjenne til 8 (1)
 kjennskap 8 (2)
 klare seg 1 (4)
 klasseskille 6 (2)
 klode 6 (3)
 klø 7 (4)
 knapt 13 (2)
 knytte bånd til 10 (3)
 komme an på 8 (5)
 komme i gang 8 (3)
 konsekvens 1 (6)
 konsultere 3 (2)
 kontroversiell 7 (6)
 kosthold 8 (7)
 krav 4 (2)
 kreve inn 8 (5)
 krevende 2 (6)
 kunstig 7 (4)
 kutte 6 (4)
 kvote 2 (2)
 kåre 2 (8)

L

lag/et 2 (6)
 landsomfattende 5 (6)
 landssvik 10 (3)
 leder 5 (2)
 legalisere 7 (6)
 legge seg opp 5 (2)
 legge merke til 5 (3)
 legge til rette 8 (9)
 legge under seg 8 (3)
 legge vekt på 4 (1)
 lekker 2 (4)

lete 3 (6)
 lide 10 (2)
 ligge til rette 8 (7)
 likeverdig 8 (6)
 lokke 10 (3)
 lov; få lov til 2 (8)
 lure på 5 (1)
 lykkes 3 (4)
 lønne seg 8 (8)
 lønnsbetingelse 4 (2)
 lønnsom 1 (6)
 løsning 5 (4)
 løsrivelse 8 (8)

M

makthaver 12 (3)
 mannskap 9 (5)
 markert 9 (3)
 mellomrom; med jevne mellomrom 9 (4)
 medarbeider 5 (3)
 mektig 5 (7)
 melde 5 (5)
 merkelig nok 10 (3)
 midlertidig 5 (4)
 mild 1 (2)
 minne/t 7 (5)
 mobilisere 12 (2)
 motiv 9 (2)
 motsetning 8 (7)
 motstand 3 (4)
 motto 3 (2)

N

naiv 9 (4)
 nedgang 9 (3)
 nemnd 7 (6)
 norm 5 (4)
 næringsliv 5 (7)
 nærme seg 9 (3)

nøktern 2 (5)
 nøytral 2 (5)
 når det gjelder 1 (6)

O

obligatorisk 4 (1)
 oljefelt 1 (6)
 omfattende 12 (1)
 område 2 (7), 8 (1)
 omsorg 2 (2)
 omstridt 12 (4)
 operere 12 (3)
 oppdager 8 (1)
 oppfatning 10 (1)
 oppfinnelse 10 (3)
 oppfinner 13 (6)
 oppfordre 3 (6)
 oppfordring 12 (3)
 oppfylle 4 (2)
 oppførsel 8 (2)
 oppgave 11 (3)
 oppheve 3 (2)
 opphold 7 (5)
 oppholde seg 7 (4)
 oppleve 2 (2)
 opplevelse 2 (6)
 oppløse 8 (8)
 oppmerksomhet 13 (4)
 oppmuntre 4 (1)
 oppnå 2 (8)
 opprette 1 (7)
 opprettholde 5 (1)
 opprinnelig 1 (3)
 opprinnelsesland 3 (5)
 oppslutning 11 (1)
 oppstå 6 (3)
 oppta 2 (3)
 opptatt av 3 (6)
 orkan 6 (3)
 overgi seg 13 (2)

overleve 8 (5)
 overraskende 4 (3)
 overta 8 (6)

P

pantelåner 10 (3)
 paradoks 4 (2)
 part 5 (6)
 pietistisk 3 (2)
 plage/n 7 (4)
 plikt 4 (1)
 plyndring 8 (2)
 praksis; i praksis 8 (6)
 prege 2 (5)
 preget av 7 (6)
 pressekning 6 (5)
 prevensjon 7 (6)
 publisere 4 (5)
 på forhånd 4 (4)
 på tide 6 (2)
 pålegge 5 (7)
 påstå 2 (4)
 påvirke 2 (5)

R

ramme (-et) 8 (5)
 ramme/n 5 (4)
 rar 9 (4)
 rastløs 10 (3)
 reallønn1 (6)
 rederi 12 (2)
 redusert produksjon 7 (4)
 reell 11 (1)
 reflektere 4 (4)
 regel; som regel 2 (6)
 regne med 1 (2)
 regnes som 8 (1)
 rehabilitering 7 (2)
 rekke (rakk – rukket) 2 (2)
 rekreasjon 9 (2)

Ordlister

relasjon 5 (3)
 relevant 6 (5)
 renslighet 9 (2)
 ressurs 1 (1)
 retningslinje 12 (3)
 rettighet 3 (2)
 rike: se side 92
 rushtrafikk 6 (2)
 rykte 8 (2)
 rømme (rømte) 13 (2)

S

sammenbrudd 10 (2)
 sammenheng 4 (2)
 samt 2 (2)
 samtidig 3 (3)
 satse på 2 (7)
 savne 2 (7)
 se for seg 8 (5)
 se seg om 8 (9)
 selvstendig 9 (2)
 sette i gang 8 (4)
 sette spor etter seg 4 (5)
 sikte til 3 (5)
 sistnevnte 6 (3)
 sjøfart 1 (3)
 skaffe seg 1 (7)
 skape 8 (5)
 skeptisk 2 (5)
 skille seg fra 1 (4)
 skjenke 2 (3)
 skjult 2 (5)
 skoleplikt 4 (1)
 skuffelse 11 (1)
 skulptur 10 (1)
 skyldes 6 (3)
 skåre 2 (1)
 slekt 3 (2)
 slett ikke 1 (2)
 slite 5 (5)

slitsom 2 (2)
 sløse 9 (4)
 slå seg ned 8 (2)
 smelte 13 (5)
 smitte (-et) 4 (5)
 smitte/n 8 (5)
 smittebærende 7 (4)
 smittsom 7 (3)
 snever 3 (5)
 snu 10 (2)
 spedbarn 8 (7)
 spent 4 (5)
 spille en rolle 3 (3)
 splittelse 12 (4)
 spor 3 (3)
 spre seg 8 (2)
 spredt 2 (2)
 stabil 5 (6)
 stamme fra 8 (2)
 startfase 6 (5)
 stemme (-te) 8 (8)
 stereotyp 9 (4)
 stimulere 4 (1)
 stipend 4 (5)
 stolt 9 (2)
 stort sett 1 (2)
 straffbar 11 (3)
 streve 9 (2)
 strømme til 3 (3)
 stykke; et godt stykke 1 (4)
 styre (-te) 8 (7)
 styre seg selv 7 (3)
 styre/t 5 (7), 8 (6)
 styrke (-et) 3 (6)
 støtte (-et) 2 (8)
 støtte/n 1 (4)
 subsidiere 7 (1)
 svangerskap 7 (3)
 svekke 5 (7)
 svekkelse 13 (4)

sviktende 6 (4)
 synspunkt 10 (3)
 sysselsetting 2 (1)
 særegen 9 (4)
 særtrekk 5 (3)
 sørge for 3 (1)

T

ta vare på 9 (2)
 ta utgangspunkt i 9 (3)
 takket være 1 (2)
 talent 2 (8)
 tape (-te) 5 (5)
 taper 6 (2)
 tendens 13 (2)
 testamentere 10 (2)
 til tider 7 (4)
 tilbakevise 6 (5)
 tilgang 7 (6)
 tilgi 7 (5)
 tilhenger 4 (4)
 tillit 5 (3)
 tillitsvalgt 5 (6)
 tilsi 12 (2)
 tilskudd 1 (4)
 tilsluttet 5 (6)
 tilsvare 1 (6)
 tiltale (-te) 11 (3)
 topografi 1 (4)
 tradisjonell 9 (2)
 trekk/et 9 (1)
 trekke seg tilbake 3 (3)
 trelast 1 (5)
 tresnitt 10 (5)
 trivelig 2 (7)
 trivsel 5 (3)
 tross; til tross for at 8 (7)
 true 11 (2)
 trussel 2 (4)
 tvile 2 (5)

tvinge 2 (8)
 tyde på 5 (4)
 tørke/n 6 (3)

U

uansett 1 (4)
 uforberedt 4 (3)
 underlig 8 (3)
 undertrykke 3 (2)
 underveis 4 (3)
 unna; få unna 5 (3)
 unngå 5 (1)
 unntak 10 (3)
 useriøs 5 (5)
 ut fra 1 (6)
 utendørs 7 (4)
 utenriks- 8 (7)
 utfordrende 1 (4)
 utfordring 3 (1)
 utforme 6 (5)
 utforske 3 (5)
 utføre 5 (3)
 utgangspunkt 5 (6)
 utgjøre 3 (2)
 utmerke seg 8 (9)
 utnevne til 4 (5)
 utnytte 12 (1)
 utredning 6 (5)
 utsagn 12 (1)
 utsette noen for noe 3 (2)
 utslipp 6 (4)
 utstilling 10 (2)
 utstyr 8 (5)
 utvide 13 (5)
 utvidelse 13 (2)
 utvikle 1 (7)
 utvikling 3 (3)
 utøver 2 (8)

V

vaksinere 7 (3)
vandre 10 (4)
vandring 3 (2)
vare; ta vare på 8 (1)
varig 10 (1)
vedta 9 (3)
vegetasjon 6 (4)
vegge seg 7 (5)
veiledning 7 (3)
vekst 8 (7)
vektlegge 12 (1)
vel 2 (7)
velstående 8 (9)
verdifull 3 (2)
verk/et 4 (5)
verksted 10 (5)
vesentlig 1 (7)
vilje 8 (9)
vilkår 5 (7)
villig 5 (5)
virke (-et) 2 (4)
virkning 6 (1)
vise til 5 (4)
viss; en viss 5 (4)
voldsom 10 (2)
væpnet 13 (5)
være med på å 1 (6)
være nødt til 6 (2)
våge 5 (4)

Y

yrke 3 (2)
ytring 12 (3)
ytterklær 10 (3)

Æ

ære, til ære for 7 (6)

Ø

øde 8 (2)
ødeleggelse 3 (6)
ørken 6 (4)